

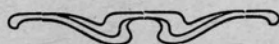
Časopis

za slovenski jezik, književnost in zgodovino.

1. in 2. snopič I. letnika.

Urejajo:

prof. A. Kaspret, dr. Fr. Kidrič, vseučil. prof. dr. R. Nachtigall.

1918.

●●●●●●●● Ljubljana ● Gradec ● Dunaj ●●●●●●●●

Izdajajo prijatelji slovenske znanosti.

Natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.

Vsebina.

	Stran
<i>Nachtigall Rajko, vseuč. prof. dr.:</i> Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanja o postanku in domovini slovenskih odlomkov. (Freisingensia III.)	1
<i>Kidrič Fr., dr.:</i> Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slovenskem.	
I. Ivan Ungnad v prognanstvu	64
<i>Hauptmann Ljudmil, prof. dr.:</i> Staroslovenska družba in njeni stanovi	79
<i>Kos Milko, dr.:</i> O nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu l. 1237.	100
<i>Kaspret Anton, prof.:</i> Prispevek k rodovniku Franceta Prešerna	109
— Izjava uredništva	111

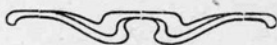
Časopis

za slovenski jezik, književnost in zgodovino.

I. letnik.

Urejajo:

prof. Ant. Kaspret, kustos dr. Fr. Kidrič, vseučil. prof. dr. R. Nachtigall,
vseuč. doc. dr. Fr. Ramovš.

1918.

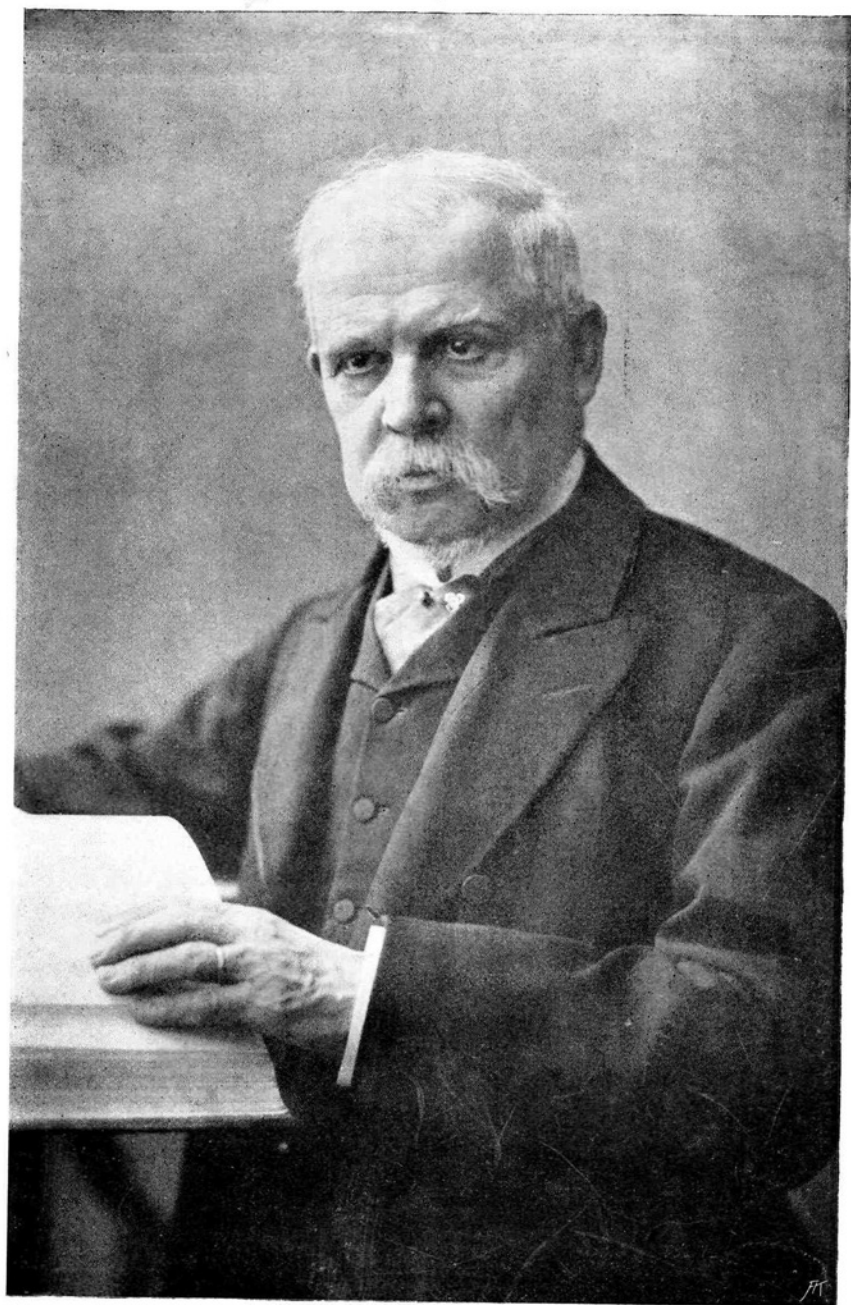
LJUBLJANA.

Izdajajo prijatelji slovenske znanosti.

Natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.

Vsebina I. letnika (1918).

	Stran
Posvetilo Vatroslavu Jagiču ob njegovi osemdesetletnici	I
Pismo V. Jagiča uredništvu ob priliki izida „Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino“	III
Spisi V. Jagiča v zadnjih desetih letih (kot nadaljevanje Fr. Pastrnekevega „Bibliografický soupis literární činnosti prof. V. Jagiče“ v „Zborniku u slavu Vatroslava Jagiča“, str. 1—29, sestavila vseučil. prof. M. Rešetar in doc. Ramovš)	IV—XI
Nachtigall Rajko, dr.: Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov. (Freisingensia III.)	1
Kidrič Fr., dr.: Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slovenskem.	
I. Ivan Ungnad v prognanstvu	64, 153
Hauptmann Ljudmil, dr.: Staroslovenska družba in njeni stanovi	79
Kos Milko, dr.: O nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu l. 1237.	100
Kaspret Anton: Prispevek k rodovniku Franceta Prešerna	109
Ramovš Fr., dr.: Delo revizije za Dalmatinsko biblijo	113
Grafenauer Iv., dr.: O Vodnikovi pesniški zapuščini in o dosedanjih izdajah njegovih pesmi	179
Kos Fr., dr.: O ustanoviteljih zatiškega samostana	193
Prijatelj Iv., dr.: Zakaj sta si prišla navzkriž Vraz in Trstenjak?	201
Kidrič Fr., dr.: Primerek Linhartove Miss Jenny Love	213
— Korespondenca izza dobe jugoslovanskega protestantizma v „skupnem heneberškem arhivu“	215
Breznik Ant., dr.: † O. Stanislav Škrabec	218
Ramovš Fr., dr.: Slovenistika v Jagičevem „Archiv für slavische Philologie“	227
Šlebing J., dr.: Bibliografija jezikoslovnih spisov za l. 1913.—1918.	234
Izjava uredništva	111, 243
Kazalo	243, 244

Yagüi

Velikemu učitelju z globokim spoštovanjem poklanja ob osemdesetletnici to v početku še skromno filološko - historično znanstveno podjetje

Uredništvo.

Od slavljenca, ki je vedno blagohotno in z veseljem pozdravljal vsak napredek na znanstvenem polju pri vseh Slovanih in zlasti tudi pri Slovencih, je uredništvo prejelo pismo, katero mesto drugih uvodnih besedi najlepše označuje slavljenca samega, a služi tudi našemu podjetju v izredno čast. Iz njega si dovoli uredništvo navesti sledeče mesto: Beč, 15. 5. 1918.

... Srdačno Vam se zahvaljujem i na jučer dobivenom pismu i na današnjem ugodnom iznenadjenju prvom sveskom „Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino“. To mora biti za sve Slovence vrlo radosna pojava, kojoj ja od sve duše želim sjajan uspjeh i napredak. U oglasu, koji je priložen ovom dvostrukomu snopiću, tako je razgovijetno objašnjena potreba ovakova organa, koji mene (oprostite!) sjeća na moja mlada ljeta, kad smo počeli izdavati u Zagrebu „Književnik“, da će, mislim, svaki slovenski inteligenat rado prihvatiti, odobriti i poduprijeti izražene ondje želje, jer je to zbilja jedan vrlo potrebiti korak naprijed. Slovenski je narod, ne gledajući na njegov broj, tako marljiv i ustrajan, da sam ja uvjeren, da i taj Vaš naučni podhvrat neće zapeti, već će se razvijati u sve širim razmjerima. Čim su strašniji udarci, koji sa sviju strana prijete našoj slovenskoj, t. j. općoj slovenskoj, ne samo slovenačkoj, budućnosti, tim življe valja da prionemo za posao, složni u cilju, koji nam lebdi pred očima, a u harmoniji svih slovenskih glasova, kako govore od srca k srcu, da daleko u kulturni svijet zazvuči i naša mnogostruna lira, neka se čuje, da smo i mi voljni živjeti ne samo kao tuđe slugе, već kao ravnopravni članovi kulturnoga svijeta. ... Pravo imate, da svakim danom teže podnosimo neuvažavanje sa strane dviju privilegijiranih nacija, koje drže nesmiljeno vlast u rukama u toj jednoj monarkiji te su se urotile protiv slovenskog svijeta; ali i ako sam blizu grobu, ne gubim vjeru, da neće ni nas uvijek ovako nepriznavati, jer se i u nas budi otporna snaga.“

Proroške besede znamenitega učenjaka so se že obistinile, da celo bolj, nego si je mogla predstavljati najsmelejša domišljija. Napočila je doba polne svobode slovanskih narodov, a s tem tudi našega celokupnega južnoslovanskega rodu, pa iz vsega srca želimo slavnemu starcu, da uživa še dolgo svobodo, ki mora biti njemu samemu v največjo uteho.

Spisi V. Jagića v zadnjih desetih letih (kot nadaljevanje *Fr. Pastrnekovega* „Bibliografský soupis literární činnosti prof. V. Jagiće“ v „*Zborniku u slavu Vatroslava Jagića*“, str. 1—29, sestavila vseuč. prof. *M. Rešetar* in doc. *Ramovš*):

1907—1918: **Archiv für slavische Philologie**, herausgegeben von V. Jagić. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung. V tem časopisu je objavil izdajatelj sledeče prispevke:

XXIX. letnik (1907/08): *oddelek „Kleine Mitteilungen“*:

Johannes Uževič, ein Grammatiker des XVII. Jahrh.; str. 154—160;

Eine kroatische Privaturkunde (Pfandbrief) vom J. 1663; 625—626;

Nekrolog: Jan Gebauer; 629—633.

XXX. (1908/09): Korollarien zum Bogarodzica-Lied; 47—57;

Ein mittelbulgarisches Bruchstück des ersten Wunders des Großmartyrers Menas (aus dem XIV. Jahrh.); 392—399;

oddelek „Kritischer Anzeiger“:

Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch; 453 do 459;

Weigand, Deutsches Wörterbuch; 459—461;

„Kleine Mitteilungen“:

Dodatki k Šumanovim „Etymologische Erklärungsversuche“; 293—301;

Dodatek k Čorovića „Ein kirchenslavisches Rituale moldauisch-südrussischer Provenienz in der Münchener Hofbibliothek“; 467;

Berichtigende Bemerkungen (skupno s Pintarjem); 471;

Einige Bemerkungen zum 23^a Kapitel des Pavlovschen Nomokanons betreffs der Ausdrücke *Ῥουσάλια* — Rusalky; 626—629;

Nekrologi: Dr. Balthasar Bogišić, 314—315; K. Th.

Radčenko (dodatek k Speranskemu), 319; Milan Gj.

Miličević, 319—320; Wladislaw Nehring, 476—479.

- XXXI. (1909/10): Nochmals Juraj Habelić und seine literarische Tätigkeit im XVII. Jahrh.; 529—553;
 Über den Dialekt der Kleinrussen in Bačka und Banat. (Nach H. Hnatjuk.) 554—559;
 „*Krit. Anz.*“: Meillet, Einführung in die vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen; 218 do 223;
 Brugmann, Grundriß der vergleichenden Grammatik. II 2; 218—237;
 Zagorsky, François Rački et la renaissance scientifique et politique de la Croatie (1828—1894); 253—259;
 Nikolaj Karinskij, Jazykъ Pskova i ego oblasti vъ XV. vêkê. — A. Šachmatov, Nêskolko zamêtokъ obъ jazykê pskovskichъ pamjatnikovъ XIV.—XV. v.; 453 do 458;
 Grubor, Recenzija hrvatske ili srpske gramatike za srednje škole od kr. univerz. prof. dra. T. Maretića (treće izdanje 1906); 459—462;
 Strzygowski, N. P. Kondakovs Äußerungen über die byzantinische Kunst anläßlich der Ausgabe des illustrierten serbischen Psalters der Münchener Bibliothek; 466—472;
 Dodatek k Niederlejevi oceni Peiskera, Neue Grundlagen der slavischen Altertumskunde; 591—594;
 Pavić, Cara Konstantina Porfirogenita, De administrando imperio glave 29—36; 618—621;
 Sobrané diela Svetozára Hurbana Vajanského. Sväzok VII.; 622—624;
 „*Kl. Mitt.*“: Erinnerungsblätter an Ivan Berčić und Dragutin Parčić; 288—300;
 Die Kirche des heil. Georg in Nagorič (oder Nagoričino) bei Kumanovo in Altserbien mit einer slavischen Inschrift; 300—305;
 Ist σέβα bei Dioskorides mit serb. zóva zu vergleichen? 627;
 Pripombe k člankom: Krebs, Zur altrussischen Bedeutung des Wortes Rübl; 314; — Pintar, Was bedeutet kužan als Partizip? 316; — Christiani, Wer hat das Wort „gniloj zapadъ“ geprägt? 318.

- XXXII. (1910/11): „*Krit. Anz.*“: St. Sloński, Die Übertragung der griechischen Nebensatzkonstruktionen in den altbulgarischen Sprachdenkmälern; 252—256;
 Dodatek h Karskega, J. B. Jagić, Istorija slavjanskoj filologii; 299—303;
 Alexej L. Petrovs philologisch-historische Arbeiten; 303 do 307;
 Jos. Vajs, Nejstarši breviář chrvatsko-hlaholský; 564 do 568;
 Lüdtke und Nissen, Die Grabschrift des Aberkios, ihre Überlieferung und ihr Text; 568—571;
 Opomba k Speranskega „Jagić als Historiker der slavischen Philologie“; 571—572 pod črto.
 „*Kl. Mitt.*“: Die Vorrede zum Statut von Trsat (Terzatto); 615—620;
 Dodatek k Rengjeovi „Reduplizierung der Präposition *съ* im slavischen Donaulande“; 621;
 Kroatische Reimversuche aus dem Jahre 1386; 628;
 Die Preise russischer Bücher in Deutschland und Österreich; 628—630.
- XXXIII. (1911/12): Uvodne besede k Schmurlovemu članku „Über Caramans Werk Identità oder Considerazioni; 99 sl.;
 Tomko Marnavić als Fälscher des angeblich im Jahre 1222 geschriebenen glagolitischen Psalters; 111—134;
 „*Krit. Anz.*“: Ein russisches Werk über die Richtigkeit und Reinheit der russischen Sprache. (V. Černyševъ, *Pravilnostъ i čistota russkoj rêči.*) 482—493;
 Ein Beitrag zur wissenschaftlichen Begründung der slovenischen Orthographie. (Štrekelj, O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah.) 493—497;
 Für die Reinheit der serbo-kroatischen Schriftsprache. (Andrić, Branič jezika hrvatskoga.) 497—499;
 Weigand, Deutsches Wörterbuch, 5. Aufl.; 539—540;
 Hattala, Obrana rukopisu Kralovédvorského; 575—578;
 Ein neuer Versuch, die Grünberger und Königinhofer Handschrift für echt zu erklären, von M. Zunkovič; 578—580;

- M. Barac, Kritiko-sravnitel'nyj analizъ dogovorovъ Rusi sъ Vizantiju; 580—585;
 Ein neu entdeckter urkundlicher Beitrag zur Erklärung des Bosnischen Patarenentums (Truhelka, Testamenat gosta Radina); 585—587;
 „*Kl. Mitt.*“: Weitere Beispiele für den Gebrauch der Präposition sas im Serbo-kroatischen; 611;
 zreo-zdreo; 612;
 Eine kroatische Marienlegende; 623;
 Nekrologa: Vasilij Ivanovič Sergêjevič, 627—628; V. O. Ključevskij, 628.
- XXXIV. (1912/13): Die serbo-kroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben; 497 do 532;
 „*Krit. Anz.*“: Lavrov, Pamjatniki christijanskago Chersonesa; 276—278;
 Petrov, Materijaly dlja istorii Ugorskoj Rusi; 278—279;
 Lündell, Läroböck i Ryska Spraket; 281—282;
 Sobolevskij, Lingvističeskija i archeologičeskija nabljudenija; 282—284;
 Nekrologa: Prof. Dr. Karl Štrekelj, 317—320; Dr. Asmus Antoni Soerensen, 630—632.
- XXXV. (1913/14): Das Verhältniß der altkirchenslavischen Übersetzung zu diesem Texte (to je Das Martyrium des Basiliscus) 51—55;
 Zur Visio Tundali; 501—513;
 „*Krit. Anz.*“: K. Jireček, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien; 252—262;
 Pavich, Matić u. Rešetar, Statut der Poljica; 262—269;
 J. Bolte und G. Polívka, Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm; 269—273;
 Miller-Speranskij, Pěsni sobranija P. V. Kirêevskago; 273 do 280;
 Kasumović, Hrvatske i srpske narodne poslovice, spram grčkih i rimskih poslovica i krilatica. — Gleye, Die Moskauer Sammlung mitteligriechischer Sprichwörter; 280—284;
 Boehme, Memoiren der Kaiserin Katharina II.; 285 do 287;

- S. P. Obnorskij, O jazykê Efremovskoj kormčej XII. věka; 302—306;
- N. L. Tunickij, Sv. Klimentъ, episkopъ slovenskij; 577 do 585;
- „*Kl. Mitt.*“: Hlapsl-Knieriem; 318—319;
- Gogols Sujet für den Revisor; 620—621;
- Nekrolog: Vsevolod Fedorovič Miller; 631—633.
- XXXVI. (1915/16): „*Krit. Anz.*“: A. Petrov, Materijaly dlja istorii Ugorskoj Rusi; — VII. Pamjatniki cerkovno-religioznoj žizni Ugrorussovъ XVI.—XVII. v.; 496 do 504 (507);
- Sborník filologický, I—IV; 507—514;
- Weingart, Bulhaři a Carhrad před tisíciletím; 514—517;
- Jan Loś, Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543; 551—557;
- „*Kl. Mitt.*“: Zur Quellenkunde des Miklosichschen altkirchenslavischen Wörterbuches; 581—583;
- Nekrologa: Stojan Novaković (skupno s Šišićem), 604 do 609; Luka Pintar, 622—624.
- XXXVII. (1918; 1. und 2. Heft): „*Krit. Anz.*“: A. A. Šachmatov, Očerkъ drevnějšago perioda istorii russkago jazyka, Petrograd 1915, v „Enciklopedija slavjanskoj filologii, vypuskъ 11.1.“; 175—198;
- J. J. Mikkola, Urslavische Grammatik, I. T.; 199—203;
- Smal-Stockyj und Th. Gartner, Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache; 204—211;
- Vajs, Psalterium Palaeoslovenicum croatico-glagoliticum; 239—242;
- Nekrologi: Filip Fedorovič Fortunatov (po Šachmatovu), 243—251; Fedor Jevgenijevič Korš (po Šachmatovu), 251—263; Dr. Josef Karásek, 268—270; August Leskien, 270—280; Emil Kałuźniacki (skupno s Kellnerjem), 280—285.
- 1907: Die Anfänge der slavischen Kultur und Sprachen. Vom Wirkl. Geheim. Rat Prof. Dr. V. von Jagić, Wien. — Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik. — Beigabe zur „Münchener Allgemeinen Zeitung“, 1. Jahrg., Nr. 22, 31. August 1907, Spalte 693 bis 704;

- 1908: Die slavischen Sprachen. Von Vatroslav v. Jagić. (Kultur der Gegenwart, I., 9, Sonderabdruck.) 1908, Berlin und Leipzig, B. G. Teubner, 8°, 39 str.;
- Die Glagoliten in der katholischen Kirche. Von Hofrat Prof. Dr. V. Jagić, Mitglied des Herrenhauses. — Neue Freie Presse, Nr. 16.335, 12. Februar 1910 (uvodnik);
- 1910/11: Enciklopedija slavjanskoj filologii, vyp. 1. (1910), vyp. 3. (1911);
- 1911: Ein rechtgläubiger Philosoph Rußlands: Iwan Wassiljewitsch Kiréjewski. Von Hofrat Dr. Vatroslav Jagić. — Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik; 5. Jahrg., Nr. 17, 29. April 1911;
- Nekolike crtice iz moje prošlosti. V. Jagić. Srpsko-hrvatski almanah za godinu 1911. Beograd-Zagreb, str. 4—8;
- 1913: Branko Vodnik, Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. — Uvod Jagićev „Hrvatska glagolska književnost“ na str. 9—60. — Izdanje Matice Dalmatinske. Zagreb 1913. Izdala Matica Hrvatska, 8°;
- Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue, berichtigte und erweiterte Ausgabe, von V. Jagić. — Berlin, Weidmannsche Buchhandlung. 1913, 8°, XII + 540;
- Vospominanija akademika J. V. Jagića. — Pamjati akademika Jakova Karloviča Grota, S. Peterburgъ, 1913 (izdanje ruske akademije), str. 63—74;
- 1914: I. V. Jagić, Dvě-tri zamětki iz oblasti drevnějšago cerkovno-slavjanskago perevoda. — Privit Ivanovi Frankovi v sorokolite joho pišmenskoj pracj, 1874—1914. L'viv 1914, 27—30;
- 1916: Ein Beitrag zur Erforschung der altkirchenslavischen Evangelientexte (Evangelium Bucovinense) von Vatroslav Jagić. — Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Klasse, 180. Bd., 1. Abhandlung. Wien 1916;
- 1917: Supplementum Psalterii Bononiensis. — Incerti auctoris explanatio psalmorum graeca. — Ad fidem codicum edidit V. Jagić Caesareae Academiae Vindobonensis liberalitate adjuvante. Vindobonae, Ad. Holzhausen, MDCCCXVII, 8°, XI + 320;

Život i rad Jurja Križanića. O tristogodišnjici njegova rođenja napisao V. Jagić. — Djela Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga XXVIII. — Izdala Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Cijena 9 K. — U Zagrebu 1917. 8°, 510 str.;

August Leskien. Gestorben am 20. September 1916. Von V. Jagić. Separatabdruck aus dem Almanach der Kais. Akademie der Wissenschaften. Jahrg. 190. Wien 1914. 8°, 21 str.;

1918: Vatroslav Jagić: Jireček kao čovjek; Savremenik (Zagreb) god. XIII. (1918), str. 120—122;

Vatroslav Jagić: Izmjene misli o našim narodnim stvarima prije trideset godina; Književni jug, Knj. II., sv. 4. (16. avg. 1918), str. 113—118.

Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov.

(Freisingensia III.¹)

Spisal vseuč. prof. dr. R. Nachtigall.

Ker se nahajajo slovenski t. zv. brižinski spomeniki v latinskem pergamentnem kodeksu monakovske javne kr. knjižnice (sign. 6426, preje Fris. 226), in sicer I na l. 78 a—b, II in III na l. 158 b—161b (gl. V. Vondrák, *Frisinské památky*. V Praze 1896, str. 1), bi bilo pričakovati, da imamo sedaj po preteku več kot stoletja, odkar so bili l. 1803. najdeni, že tudi podroben opis in analizo vsega kodeksa, bodisi v paleografskem, bodisi v vsebinskem oziru. To se pa razen skoro vseskozi le slučajnih pripomni tu in tam dosedaj ni zgodilo, čemur se je tem bolj čuditi, ker nudi nedvomno tudi latinski del kodeksa podatke, ki so izredno zanimivi in važni za natančnejšo določitev raznih vprašanj, tičočih se slovenskih odlomkov, kakor znano, prvega slovanskega jezikovnega spomenika z latinskimi črkami. To se deloma tako razlaga, ker je kodeks kot *cimelium* knjižnice dostopen le na licu mesta, pa ga radi tega tudi pisec te razprave ni mogel dobiti na razpolago na svoje vseučiliško mesto. Zato pa hoče tudi, ker mu ni mogoče potovati v Monakovo, dokazati ravno s pričujočo razpravo neobhodno potrebo omenjenega študija. Na podlagi dosedaj v tisku objavljenih drobcev bi bil tak poskus brezvspešen, ako bi se ne mogel poslužiti Kopitarjevega prepisa opisa vsega kodeksa po monakovskem kustosu J. B. Bernhartu, ki ga omenja Kopitar v *Glagolita Clozianus* (Vindobonae 1836, str. XXXIV)

¹ Gl. Časopis za zgodovino in narodopisje XII., 1. sl. in 77. sl. Nadaljujejo se te študije tukaj, ker spadajo po svojem značaju v ta novoustanovljeni znanstveni časopis.

in imenuje „totius eius codicis frisingensis diligentissimam descriptionem“. Prepis se hrani med Kopitarjevo zapuščino v ljubljanski licejni knjižnici.

Predno pa preidem k opisu kodeksa in njega analizi v svrhu kakoršne koli natančnejše določitve slovenskih odlomkov, hočem na kratko pripomniti to, kar se je v glavnem dosedaj reklo o kodeksu zlasti s paleografske in vsebinske strani.

V prvem oznanilu slovenskih spomenikov v „*Neuer literarischer Anzeiger*“ (Monakovo 1807, štev. 12, str. 190—1, gl. Vondrák, str. 65 sl.²) stoji: „In einer Handschrift der ehemaligen Freysinger Stiftsbibliothek aus dem zehnten Jahrhundert finden sich einige Denkmäler der slavischen Sprache. ... Die Gründe, warum wir den in den hier befindlichen Stellen herrschenden Dialekt für kärnthnerisch oder illyrisch halten, beziehen sich ... besonders auch auf die wahrscheinliche Herkunft jener Handschrift, worüber wir an einem anderen Orte das Nähere anführen werden.“³ — Das erste Stück in der Mitte des Ms. ist überschrieben: „Glagolite...“ — Das zweyte Stück zu Ende des Ms. von anderer Hand geschrieben ... — In eben dieser Hs. findet sich ein längerer lateinischer Sermon auf das Osterfest, von einem beim Jöcher u. Andern nicht vorkommenden Verfasser, mit der griechischen Überschrift: „*Ομιλία του Αἰ-συχίου⁴ του ἰταλικου διακονου*“. Opozorjen po J. Grimmu na to oznanilo je na to Dobrovský poročal o spomenikih v Slovanki (1814, I, 249—252, gl. Vondrák, str. 66 sl.): „Ich war endlich so glücklich, die Handschrift zu München selbst prüfen zu können, und die drey slawischen Stücke selbst daraus abzuschreiben. Das erste hat die Aufschrift Glagolite... Darauf folgt die Beichtformel, wie sie der Priester etwa dem Kranken vorsprechen mochte⁵... Hierauf folgt die lateinische Absolution: Confitentibus tibi famulis ac famulabus remitte peccata usw. — Das zweyte Stück steht gegen das Ende der Handschrift und beträgt 6½ Columne... von einer anderen Hand ... Diese Homilie mag durch mehrere Hände der Abschreiber ge-

² Napisal je nepodpisano oznanilo najbrže J. K. Aretin (gl. Vondrák I. c.).

³ Kolikor se ve, se to ni zgodilo.

⁴ Pravilno *Αιουτζίου* (gl. katalog rokopisov monakovske kr. knjižnice, I 3, str. 110).

⁵ To je Dobrovský zapisal menda radi tega, ker se skoro neposredno pred slovenskim tekstom nahaja na l. 73 sl. „Ordo ad visitandum infirmum sive unguendum“ z vstavki spovednega obreda (gl. doli).

gangen seyn... Die Orthographie ist sehr ungleich... Die häufige Verwechslung des *b* mit *p* verräth doch einen Schreiber, der kein geborner Slawe seyn konnte... Das dritte Stück von 74 gebrochenen Zeilen ist ein Glaubensbekenntniß... Hierauf folgt in lateinischer Sprache Sermo in Natiuitate Scae Mariae et Sci Corbiniani confessoris, woraus zu schliessen, dass der Besitzer dieser Handschrift ein Geistlicher aus dem Bissthum Freysingen war, der sich zu seiner Agenda diese Formeln beyschrieb, um unter den Winden in Kärnten, oder Krain, oder gar in Bayern seinem Berufe gemäss davon Gebrauch zu machen. Dass auch damals einige Slawen zu Bayern gehörten, erhellet aus einer Satzung Herzog Heinrich's, die in derselben Handschrift überschrieben ist: Constitutio venerabilis ducis Heinrici et omnium primatum tam Episcoporum quam comitum. Es werden darin harte Strafen gegen flüchtige Knechte und Mägde festgesetzt und zugleich verfüget, dass auch die Slawen diesem Strafgesetze unterliegen sollen: Scalui (so die Handschrift anstatt Sclau) etiam eidem coadunationis districtioni subjaceant aut exterminentur. Actum Rantes Houa feliciter amen...“ *Kopitar* nazivlje l. 1822. v „Jahrbücher der Literatur“, Bd. XVII, 102, naše spomenike „das nordkarantanische Vademecum eines Freysinger Missionars, das sehr wahrscheinlich in erster Abfassung vor-cyrillisch, und in dem Münchner Codex von einer Hand des zehnten Jahrh. abgeschrieben ist.“ *P. Keppen* v pojasnilih k svoji faksimilirani izdaji brižinskih spomenikov (Sobranije slovenskih pamjatnikov nahodjaščihsja vně Rossii I. Petrograd 1827) sledeče opisuje ves rokopis, ki ga je študiral in faksimiral koncem l. 1823. (l. c. str. 16 sl.): „Vsja pergamennaja rukopiš sostojit iz 169 listov (338 stranic) v 4, pisannyh raznymi počerkami, bol'seju častiju splošnym pišmom, inogda že i s razdělenijem na dva stolbca. Pišmo najbolėje poluustavnoje, inogda odnako vešma približajuščesja k čistomu ustavu... Ne tol'ko slova pripisannyja na 2 listě rukopisi, perevezennoj nyně v Minchen: „iste liber est sanctae Mariae et sancti Corbiniani Frisingensis“ (kotoryja izobraženy pri sem na V. tablicě),⁶ no i samaja reč', načinajuščajasja na oborotě 161 lista, nesomnënno dokazyvajut, čto rukopiš sija s davnih vremen prinadležala slavnomy nekogda Frejzingenskomu monastyrju. Reč' sija, vpisannaja neposredstvenno posle vtoroj ispovědi, načinajetsja sledujuščimi slovami: „Sermo in nativitate s. Mariae virginis et s. Corbi-

⁶ O roki pisave se po tem faksimilu ne da soditi.

niani confessoris“ ... Ne vhodja v podrobnejšeje opisanije Frejzingenskoj rukopisi,⁷ ščitaju ne bezpolecnym upomjanut' ešče o dvuh nahodjaščihsja v onoj pripiskah.“ Potem sledi pripisek s f. 1 b in f. 152—3 o brižinskem posestvu „Gudago“ z besedami „quantum mihi pertinet“ in s f. 1 b tudi drugi del pripiska o prejemkih od ljudi iz „Ergoltinga“ in „Radespone“ (gl. doli). K njim se dalje pripominja: „Drevnija pripiski siji, hotja voobšče i ne važny, odnako že služat k podtverždeniju izvēstij, što Frejzingenskij monastyr' pol'zovalsja kak v Germaniji (v Regensburgě) tak i na predělah Italiji⁸ ne maloznačuščimi dohodami.“ Na str. 13 sl. je zaznamek imen s f. 79 (s f. 78 b so na faksimilu), a vsa se podavajo še v abecednem redu (str. 14). Na koncu opisa se govori še o kraticah, a na petem listu snimkov je pristavljen grški naslov neke homilije s f. 27: „*Ομιλία τοῦ Διονυσίου τοῦ ἰταλικοῦ διακόνου*“. Poleg tega opozarja Keppen že na J. Chr. Aretina kot pisatelja prvega oznanila naših spomenikov (gl. gori)⁹ ter objavlja sodbe nemških paleografov G. H. Pertza, U. F. Koppa in J. Grimma o starosti rokopisa (l. c. str. 11 sl., prim. Vondrák, str. 44 sl.). Te sodbe se med seboj precej razlikujejo. Pertz stavlja I. spomenik (confessio generalis) in za njim sledečo odvezo (absolutio) v XI. stol. Večjo pisavo II. in III. spomenika pripisuje X. ali celo IX. stol., izvzemši slučaj, da je pisec spočetka XI. stol. posnemal pisavo starejšega rokopisa. Kopp izjavlja, da je na prvi pogled stavil rokopis v XII. stol. Grimm je odločno proti XI. stol. in ne dvomi o IX. ali k večjemu prvi polovici X. stol. Za IX.—X. stol. govore mu tudi oblike nemških osebnih lastnih imen.¹⁰ Keppenovim faksimilom je, kakor znano, pridodana znamenita razprava A. Vostokova o jeziku spomenikov („Grammatischskija objasnenija na tri stat'ji Frejzingenskoj rukopisi“, ponatisnjeno od J. Sreznevskega v „Filologičeskija nabljudenija A. H. Vo-

⁷ Tu stoji pod črto s f. 23 (gl. doli): „Incipit ordo ad excommunicandum incorrigibiles. Dominus eps sollemnibus vestimentis id est roccho et dalmatica paratus ad publicam missam cum plena processione id est cum XII puberis paratis. et cum VII diaconibus dalmaticis par. et cum VII subdiaconibus. subtilis par. et VII turibulariis. et cum VII caeroferasiis exspectante cum omni Clero et ppto inaecta procedit. et cantat missam, sicut mos est usque; post evangelium etc.“

⁸ Posestvo „Gudago“ je bilo na Beneškem (gl. doli).

⁹ Glede njega navaja Hall. Lit. Ztg. 1825, Nr. 44, in glede njegovih del J. G. Meusel-a Gelehrtes Teutschl., IX, 32 sl., XI, 19 sl.

¹⁰ Prim., kar ugovarja vsem trem sodbam Vondrák, str. 44—45.

stokova“. Petrograd 1865.). Že pred tem pa je Vostokov poročal o naših spomenikih na podlagi oznanila Dobrovskega (gl. gori) v „Trudy Obščestva ljubitelej rossijskoj slovesnosti pri J. Moskovskom Universitetě, XVII (Razsuždenije o Sl. jazykě s. 9 i 10, 53—55).“¹¹ *Kopitar* je na podlagi Keppenovih podatkov o rokopisu kmalu nato prišel do popolnoma svojevrstnih zaključkov, pa je v knjigi „Glagolita Clozianus“ (Vindobonae 1836, str. XXXIV) mnenja, da je rokopis pisal brižinski škof Abraham (957—994)¹² sam, ki ga po znani Meichelbeckovi „Historia frisingensis“ (Aug. Vindelic., 1724—9) imenuje „Carantanus“. K temu pravi (l. c.): „Audi sis argumenta, jam quidem contenta in ipsa Köppenii editione, sed abscondita, a nobisque nonnisi elicienda. Quae nempe in codice notantur de terminis donationis „mihi“ pertinentis in Gudago comitatus Tarvisini, manu sunt scripta ipsius Abrahami necesse est, utpote cui soli (a. 972) ad vitae tempus obtigit haec Traditio, post obitum cessura ecclesiae Aguntinae (Inticensi). Characterem vero hujus notae de Gudago oculatus et peritus testis *J. B. Bernhart* eundem statuit cum caractere primae confessionis formulae, tantum paullo crassior. Et nota, *J. B. Bernhartum* universim in codice distinguere (idque non se sequentes sed mixtim invicem discurrentes) tres characteres, omnes tamen ita similes inter se, ut si minus eidem scriptori diversae aetatis aut pennae, saltem eidem seculo X. sint attribuendi. (Verbo, fuit codex ipsius Abrahami Ep. „vademecum“.)“ O tem nadaljuje na str. XLII, kar pa se glasi že manj gotovo in stoji s prejšnjim deloma celo v nasprotju: „De scriptura diximus jam supra, si non plane unius ejusdemque manus diversae ad summum sive pennae sive aetatis, saltim videri ejusdem aevi; ita ut ex. gr. Abrahamo dicente scripserit imitata, ut solet, patroni ductus manus Tironis. Nam manus, quae scripsit supra citatum „breve recordationis de curte nostra Godigo etc.“ et „quantum mihi pertinet“, itemque „constitutionem venerabilis ducis Heinrici“ eadem plane videtur, quae scripsit monumentum II et III. Imo eadem fere germanica confusio B et P sonorum in dictae Constitutionis latinis vocis probrium, puplicum, forpannitum et forbannitum etc. recurrit etiam in monumentis II et III.“¹⁴ Tekst „constitutio“ je natisnjen na str. XXXIV; o njej pravi

¹¹ Prim. Keppen, str. 3.

¹² Gams, Series episcop. eccl. cathol. Ratisbonnae 1873, str. 275 i. dr.

¹³ Pa to po Meichelbecku I, 173, ni gotovo (gl. doli).

¹⁴ Gl. ugovor temu pri Vondráku, str. 41 in 47.

Kopitar, da je „conscripta eadem Abrahami manu“ in da je „primum constitutionis periculum i.e. quod nunc conceptum vocant; quamquam et promulgatam facile credat qui Abrahami nostri apud duces Heinricum († 995) noverit gratiam et auctoritatem“. L. 1837., torej eno leto po Kopitarjevem Glagolita Clozianus, se je bavil z brižinskim kodeksom *A. Schmeller* v oceni Kopitarjeve knjige (*Münchener Gelehrte Anzeigen* 1837, Nr. 142, str. 107—110), podal bolj podroben njegov opis¹⁵ ter se izrazil proti Kopitarjevim zaključkom. On misli, da pripiske o posestvu „Gudago“ z besedami „quantum mihi pertinet“ ni neobhodno potrebno spravljati v zvezo z Abrahamom, kateremu se je posestvo po listinah iz l. 972 in 992 (*Meichelbeck* I, 177 in 187) izročilo za čas njegovega življenja: „es konnte allenfalls auch noch auf Bischof Albrecht passen, welchem sie auf K. Friedrichs Entscheidung (*Meichelb. Hist. Fris.* I, 353) im J. 1159 durch *Eccelin v. Bassano* zurückgegeben werden mußte.“¹⁶ Sollte indessen die Notiz, die bis auf die Schlussworte mit jener Schenkungs-Urkunde von 972—992 ganz gleichlautend ist, wirklich von Abraham herrühren, so möchte sie doch hier nur eine Abschrift durch andere Hand seyn; denn die Worte: Breve recordationis de curte nostra Godigo vel quicquid ad eam pertinet, welche augenscheinlich die Überschrift bilden sollten, sind hier vom Abschreiber in den Text selbst, nämlich nach *macelli* und vor: *et in ejus finibus* gesetzt worden. Dazu kommt, dass diese Notiz nicht bloss F. 152 b—153 a, sondern, wie es scheint, wieder von anderer und älterer Hand doch nur bis zum Worte *macelli* auch auf dem Vorsatzblatte eingeschrieben ist. — Den Haupt-Inhalt dieser Hs. v. 169 Bl. in gr. 4. bilden (gegen 30) verschiedene Sermones u. Homilien, theils von genannten Kirchenvätern,¹⁷ theils von ungenannten Urhebern, darunter zwey auf die Freysingischen Patrone St. Maria und St. Corbinian. Eingeschaltet sind einzelne Capitel und Sätze aus verschiedenen Concilien, liturgische Vorschriften und Formeln als *Benedictiones*, z. B. *ad repellendam tempestatem* — worin auch der anderwärts als *Mermeut* vorkommende *Mermeunt* beschworen

¹⁵ Prim. v katalogu rokopisov kr. monakovske knjižnice I, 3, str. 110: „De toto codice singulisque eius partibus Schmellerus fuse egit.“

¹⁶ To je izključeno že z ozirom na denašnji paleografski nazor o rokopisu, ki izključuje XII. stol. (prim. *Vondrák*, str. 47, sl. in dalje doli).

¹⁷ Tu pripominja: „Eine derselben F. 27., obschon lateinisch folgend, führt die griechische Betitelung: *ὁμιλία* itd. (gl. gori).

wird — „adjuro te Mermeunt qui positus es super tempestatem“ (vrgl. b. W. III, 387), Ordo ad visitandum infirmum, Modus excommunicandi infideles etc. — In all diesem (war) wohl mehr als eine Hand thätig. Mag das Meiste aus dem X. Jhrh. seyn, so geben doch die Federproben wie f. 49 b: „Penna nihil valuit, dicit qui scribere nescit“, oder f. 147 b am Rande „var hin brivelin“, 162 b: „uns ist div zit“, 163 b: „Swester gib mir daz ze lone unde sage miner nieftelen“ schwerlich über die Mitte des XII. Jhrh. zurück. Und nicht bloss diese Proben möchten von derselben Feder seyn. — Sind nicht erst nach der Hand verschiedene in Text und Format zusammenpassende Quaternionen (nur zwey derselben haben Signaturen) bloss vom Buchbinder vereinigt worden, so hat doch der oder haben die Besitzer des Buches die leeren Blätter, Spalten und Stellen benützt, allerley weitere Dinge einzuschreiben. Dahin gehört die Notiz, die auf dem Vorsetzblatt auf die über Godago folgt, nemlich über Bezüge von Leuten aus Ergoltinga und Radespona, welche Notiz auf f. 78 b und 79 a, wo 51 und 74 altd. Person-Namen verzeichnet sind, fortgesetzt scheint;¹⁸ f. 126 b in Enistala sub potestate Liutolfi haec mancipia sunt etc. f. 146 a Isti sunt testes concambii Abrahae episcopi et Adalperonis: Perahtold etc. f. 147 b—148 a Haec est constitutio venerabilis Ducis Henrici — Ranteshoua actum feliciter.¹⁹ f. 152 b die wiederholte und erweiterte Notiz über Gudago. f. 79 a Sacramentum Hebraeorum (Juden-Eidesformel). — Und unter diese gelegentlichen Eintragungen endlich scheinen auch die fraglichen slawischen Formeln zu gehören. — Nur die erste, die nachzusprechende Beicht: Bose gozpodi etc. mag allenfalls, obschon von anderer Hand geschrieben, mit der vorangehenden liturgischen Behandlungsart der Kranken zusammenhängen.²⁰ Auch stehen nach iz uueka v uuek amen von derselben Hand die für den absolvierenden Geistlichen bestimmten lateinischen Worte: Confitentibus tibi domine famulis ac famulabus tuis remitte peccata, ut... consolentur. Die beyden anderen hangen weder mit dem, was vorangeht, noch

¹⁸ Zaznamek imen se naslanja na listino, ki se tiče drugega kraja (gl. doli).

¹⁹ K temu pripominja: „Diese Ranshofener Constitutio des im J. 995 verstorbenen bayr. Herzogs Heinrich, bei Kop. p. XXXIV nach Krabinger's Mittheilung abgedruckt, findet sich, bes. in ihrer Beziehung auf die älteren Leges Baiuvariorum, weiter erörtert v. H. Föringer in den bayr. Annalen v. 1835 „Abth. f. Vaterlandskunde, Nr. 36.“

²⁰ Prim. k temu gori mesto iz oznanila Dobrovskega.

mit dem, was folgt, irgend zusammen.²¹ — Sonstiges, was nach dem Wunsche Kop. auf seine Übersetzung dieser Formeln Licht werfen könnte, hat sich weder in dieser, noch in den übrigen Freysinger Handschriften bisher finden lassen. — Aus dem Gesagten möchte folgen, daß diese slawischen Formeln dem Zeitalter Abrahams, oder gar ihm selbst nicht ganz ohne allen Zweifel zugeschrieben werden dürfen. Gewiß ist übrigens, daß Freysing wenn nicht mit noch nähern damaligen Slawenländern, doch mit Kärnthen, Krain etc. mancherley, wenigstens administrative Verbindungen hatte. — So lehrt eine Notiz am Schluss des Cod. Fris. 227: Walto episcopus²² conquirivit ab Arnolfo rege in Carinthia Regalem Capellam apud Lurna cum adjacentibus bonis, postea acquisivit ab eodem rege aliam capellam apud Liburniam cum adjacentibus bonis. — Gotescalchus²³ episcopus impetravit a rege Heinrico Carniola bona ... a. 1002. Ellenhardus²⁴ episc. impetravit a r. H. in Marchia Histria ... a. 1073. Vergl. Meichelbeck, H. Fr. I. Veranlassung genug für Freysinger Geistliche, sich gelegentlich auch um das Seelenheil ihrer, wenn auch in fremder Diöcese lebenden Untergebenen zu bekümmern. — Wie es sich übrigens mit St. Batho, des Freysingischen Bischofs Ellenhard²⁵ Sacellan, der bey Arnpeck (chr. Bojoar. col. 74) S. Watho Carinthiae apostolus heisst, verhalte, und ob das Schwanken zwischen B und W im Namen etwa gar auf einen geborenen Slawen rathen lasse, mag dahin gestellt bleiben. Ihm freylich könnte man, wenn Arnpecks Benennung Grund haben sollte, jene Formeln mit dem grössten Rechte zutrauen. Auch in solchem Falle wären sie gegen ein Jahrhundert jünger“.²⁶ *Metelko* in *Marn* ne podavata nič samostojnega in novega.²⁷ Prvi je izdal v razširjenem predgovoru k svoji slovnici (Lehrgebäude der slowenischen Sprache. Laibach 1825), ki ga je natisnil pozneje, vse tri spomenike s pripombami in prevodi (Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes der

²¹ To ni povsem resnično (gl. doli).

²² 883—906 (Gams l. c.).

²³ 993—1006.

²⁴ 1052—1078.

²⁵ Gl. gori.

²⁶ Proti temu govori mnenje novejših paleografov o I. spomeniku (gl. Vondrák, str. 47 sl.); pa tudi Bato, kakor bomo videli, ne more priti v poštev kot pisec katerega koli slovenskega odlomka.

²⁷ Obojega ne omenja Vondrák v pregledu literature o briž. spom. (gl. str. 5).

Slow. Sprache. Fortsetzung der S. XIII angeführten älteren slawischen Denkmäler. V Ljubljani 1848); drugi je podal podrobniše poročilo o zgodovini spomenikov in pregled študij o njih (Jezičnik 1867, V, 48 sl., in 1888, XXVI, 63 sl.). To isto je reči o izdaji *Janežičevi* z uvodom po Kopitarju v Slovenski slovnici (V Celovcu 1854, str. 120 in 160 sl., v ponatisu „Kratek pregled slovenskega slovstva“. V Celovcu 1857). *Miklošič* je izdal spomenike brez pripomnje v „Chrestomathia palaeoslovenica“ (Vindobonae 1854, v 2. izd. 1861); v „Slovenskem Berilu za osmi gimnazijalni razred“ (Na Dunaju 1865, v 2. izd. 1881) je ponatisnjen le drugi spomenik, pred katerim se razlaga mnenje Dobrovskega in Kopitarja o teh spomenikih. Sam od sebe pa se je določniše izrazil v „Die christliche Terminologie der slawischen Sprachen“ (Wien 1875, Denkschr. dunajske akad. znan. XXIV, str. 3): „Die bei den karantanischen Slovenen gebrauchten Formeln sind uns in den unschätzbaren Freisinger Denkmälern erhalten, die, von einigen dem Bischofe von Freisingen, Abraham, einem geborenen Karantanen (957—994), zugeschrieben, aus palaeographischen Gründen in das neunte oder zehnte Jahrhundert gesetzt werden müssen.“ *J. J. Sreznevskij* v svojem sicer jako važnem dodatku k Vostokova razpravi o jeziku spomenikov, ki je izšla v Keppenovi izdaji (gl. gori) in ki se je ponatisnila l. 1865. v „Filologičeskija nabljudenija A. H. Vostokova“ (Petrograd 1865), le poroča o dotedanjih mnenjih o postanku spomenikov in pravi, da stavijo paleografi rokopis v X.—XI. stol. Radi bibliografske popolnosti je omeniti tudi nekritično izdajo s pripombami med Poljaki *K. Małkowskega* v „Przegląd najdawniejszych pomników języka polskiego“ (W Warszawie, 1872, gl. Jagićevo zgodovino slovanske filologije, str. 587).

V „*Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae regiae monacensis*“ (Monakovo 1873, I, 3, str. 110)²⁸ je sledeči opis rokopa: „6426 (Fris. 226) membr. in 4° maj. s. X—XII. 169 fol. codex miscell. ob Slavica, quae continet, celebratissimus. — Collectio sermonum, homiliarum, tractatum, formularum liturgicarum canonumque. — Sermones cum anonymorum, tum Augustini, *Ὁμιλεια τοῦ Διονυτζίου τοῦ ἰταλικοῦ διακόνου* (sed textu latino f. 27—33), Maximi episcopi, Gregorii, Leonis, Fulgentii, Ratherii, Isidori, Caesarii. His sermonibus inserta sunt capita singula et decreta conciliorum

²⁸ Druga izdaja, katere sta dosedaj izšla šele dva zvezka 1892 in 1894 ali jih vsaj nima več graška vseučiliška knjižnica, še ni prispela tako daleč.

diversorum, praecepta liturgica, benedictionum formulae etc., inter quae inveniuntur: f. 78 sq. et 158 v. — 161 formulae liturgicae Slavicae... f. 147 sq. Constitutio ducis Heinrici [† 995] et omnium primatum tam episcoporum quam comitum... Ranteshova actum feliciter. Cf. Pertzii Leges III, 484. Multa denique, quae pertinent ad historiam frisingensem, ex diplomatis hinc inde adscripta sunt. De toto codice singulisque eius partibus Schmellerus fuse egit in Münchner Gel. Anz. 1837 n. 142., col. 107—110.“

V *Sketovi* „Slovenski slovstveni čitanki“ (Na Dunaju 1893, v 2. izd. 1906) se uči, da segajo spomeniki „v deveto ali deseto stoletje in so najbrž starejši od vseh staroslovenskih spomenikov“; omenja se tudi Kopitarjevo mnenje, „da je vse tri dele našega spomenika pisal ali nekdanji škof brizinski Abraham sam (po rodu Karantanec, 957—994), ali pa kak učitelj ali učenec njegov.“ *Vondrák* se v svoji izdaji iz l. 1896. ne bavi z latinskim delom kodeksa, Kopitarjevo mnenje odklanja (str. 5), podava pa novejše paleografske nazore, h katerim tudi sam pribavlja tehtne pripomnje. Po *J. Laubmanna*, ravnatelja monakovske knjižnice, sporočilu (*Vondrák*, str. 47) so pisani slovanski spomeniki koncem X. ali morda v prvi polovici XI. stol. Dalje pravi: „Dass der auf Gudago bezügliche Eintrag in cim. 6426, f. 152 v., 153 — quantum mihi pertinet aus der Zeit um 1159 stamme, halte ich für ausgeschlossen. Er scheint mir dem Ende des X. oder Anfang des XI. Jahrhunderts, also der Zeit des Bischofs Abraham, anzugehören. Die Schrift dieses Eintrags scheint gleichzeitig und hat Ähnlichkeit mit den Einträgen auf f. 158 b bis 161b²⁹, scheint jedoch nicht von demselben Schreiber herzurühren. Mit dem ersten Freisinger Denkmal auf f. 78 b hat sie weniger Ähnlichkeit, doch dürfte auch diese derselben Zeit angehören. So lautet die nach erfolgten Recherchen von meinem Oberbibliothekar *Dr. S. Riezler* gegebene Auskunft.“ *E. Mühlbacher* sodi sledeče: „Lässt sich auch die Schwierigkeit nicht verkennen, eine genaue Altersbestimmung einer Handschrift zu geben, ohne weiteres Material aus derselben³⁰ oder einer verwandten Schreibschule zur Hand zu haben, mehrt sich, da bestimmte Kriterien der Orthographie, der Kürzungen wegfallen, die Schwierigkeit bei einem

²⁹ T. j. II. in III. spomenik.

³⁰ To pripomnjo je treba posebno poudariti, da Mühlbacherju, kakor se razvidi iz sledečega, ni bil na razpolago celi rokopis, temveč le faksimile listov s slovenskim tekstom, kakor je pridejan *Vondrákovi* izdaji.

nicht lateinischen Texte, so kann, wenn deshalb auch nicht in zu engen Grenzen, immerhin mit genügender Sicherheit das Alter der mir in Facsimiles vorliegenden Handschrift festgestellt werden. — Sie weist 4 Hände auf. Die erste schrieb vom Beginn „Glagolite“ bis „consolentur Per.“ Eine zweite trug die Liste der zinspflichtigen Leute (von „Racco“ bis „qui census dederunt“). Die dritte fertigte den slavischen Text von „Ecce“ bis „amen“. Die vierte fügte den „Sermo in nativitate s. Mariae“ bei.³¹ — Die erste Hand gehört etwa der Wende des 10. und 11. Jahrhunderts an. Eine Zeitbestimmung auf Grundlage so beschränkten Materials, 1²/₃ Seiten, wird an sich einen Spielraum von etwa 2 Jahrzehnten nach rückwärts oder vorwärts geben müssen³², umso mehr, als die Frage, ob ein älterer oder jüngerer Mann das Stück geschrieben, eine offene bleibt. Die Schrift trägt noch im wesentlichen die charakteristischen Merkmale, wie sie Sickel (Das Privilegium Otto I. für die römische Kirche 10) für die Minuskel des 10. Jahrhunderts dargelegt hat. Es ist derselbe Charakter, den auch die beiden ältesten Hände des Brixener Traditions-codex A (Hand *α* aus dem Ende des 10. Jahrh., Hand *β* um 1030³³) oder, um auf allgemein zugängliches Material hinzuweisen, das Autograph von Purchards *Gesta Witigowonis* (992), die *Annalen von Hildesheim* (Mon. Germ. SS. 4 t. II; 3 t. I, vgl. die Hs. der *Conversio Carantanorum* ib. 11 t. I.) oder etwa der *Codex Sangallensis* 820 (Chatelain, *Paléographie des classiques latins* t. XVIII a) zeigen. — Es muss dahin gestellt bleiben, ob die Liste der zinspflichtigen Leute noch vor Eintragung des folgenden slavischen Textes hier eingeschrieben oder nach dessen Eintragung in die leer gebliebene Stelle, wie solches häufig geschah, eingefügt wurde. Die Schrift weist noch auf das XI. Jahrh.³⁴ Der 2. Hälfte des XI. Jahrh. theile ich auch die 3. Hand zu. Es ist genau derselbe feste Zug, es sind dieselben Buchstabenformen, welche in dem in

³¹ Torej prva roka — I. spom. z lat. odvezo, druga roka — sledeči za tem zaznamek imen, tretja roka — II. in III. spomenik, četrta roka za njima stoječi lat. „Sermo“.

³² Tedaj ok. 980—1020.

³³ V pripombi pripominja Mühlbacher O. Redlicha *Traditionsbücher des Hochstifts Brixen* XIII f.

³⁴ Z ozirom na sorodnost z neko listino (gl. doli) je stvar vsekako dvomljiva ter starejša, pa mislim, da se tudi paleografski temu ne protivi. Pisava je tudi v podrobnostih tako zelo podobna pisavi I. spomenika, da se najmanje lahko trdi njena sočasnost.

Regensburg geschriebenen Autograph des Marianus Scotus (von 1079) (Paleographical Society, I t., 191) oder im Autograph Otlohs von St. Emmeram aus ungefähr derselben Zeit (Arndt, Schrifttafeln, 2. A., T. 19) oder in anderen Handschriften des 11. Jahrh. (so Arndt, T. 50, Mon. graph., VIII., 15; 10, 5) begegnen.³⁵ — Erst nach diesem Text ist der „Sermo“ von der 4. Hand eingetragen. Die Schrift (so noch durchaus *f*, noch Verschränkung von *r* und *t*) wie die Vocalisation (nur *e* neben *ae*) weisen auch den Sermo noch dem Ausgang des 11. Jahrh. zu.³⁶ — Das 12. Jahrhundert ist für die slavischen Texte ausgeschlossen.“ — *Vondrák* se pridružuje Mühlbacherjevi sodbi o isti roki II. in III. spomenika ter navaja zato še posamezne paleografske posebnosti (str. 28, 30, 44 sl. i. dr.); z *Braunejem* je mnenja, da je pisec II. spomenika moral biti nemec (str. 40 sl. i. dr.); sicer pa je med II. in III. spomenikom razlika i glede jezika i glede nemških vplivov, kar se razlaga tako, da je pisan II. spomenik po diktatu.³⁷ Po vsebini in jeziku pa so zopet ozki stiki med I. in III. spomenikom (prim. tudi V. *Jagiča* recenzijo Vondrákove izdaje v „Archiv für slav. Philologie,“ XVIII., 598 sl., zlasti 600).³⁸ Pa za to nam tukaj ne gre v prvi vrsti; razpravljati hočem o tem še le pozneje.

Na podlagi podanega pregleda opisov in določb naših brižinskih spomenikov bi morali priti do zaključka, da stoje slovenski odlomki v latinskem kodeksu v glavnem brez zveze z obdajajočim jih latinskim tekstom, da so pisani ne le od različnih rok, temveč tudi v precejšnji časovni razdalji skoro celega stoletja (po Mühlbacherju od konca X. tje v drugo polovico XI. stol.) in da se končno o njih ne more mnogo več reči, nego da so služili kakemu brižinskemu misionarju med Slovenci kjerkoli na njih zemlji, v kolikor je bila

³⁵ Riezler-Laubmann sodita drugače (gl. gori). Ker pridejo, kakor Mühlbacher sam priznava, tudi drugi deli rokopisa v poštev, ki so v kakoršni koli paleografski ali vsebinski zvezi s tem, je tudi tu stvar nerešena, pa je revizija gornje paleografske trditve, kakor bom poskusil dokazati, neobhodno novo potrebna.

³⁶ Bernhart vidi v svojem opisu (gl. doli) pri tem „sermo“ to isto roko kakor pri raznih „sermo“, s katerimi se pričinja rokopis in ki tvorijo njegov dobršni in tudi že osnovni del.

³⁷ V celoti je nakratko podal svoje rezultate Vondrák sam v „Věstniku“ česke akademije (roč. V).

³⁸ Manj vsebujejo recenzije F. Pastrneka v „Listy filolog.“ XXIV, 46. sl. in N. K. Grunsega v „Izvěstija“ petrogradske akademije III, 1, str. 267. sl.

v posesti brižinskih škofov; pa še to se bolj predpolaga nego se more po dosedanjih razpravljanih in dokazih (vkljub Kopitarju) smatrati za gotovo. Važnih in mnogo bolj natančnih določb o jeziku in vsebini slovenskih odlomkov in njihovih virov, s čemer se je slovanska filologija po svojih najboljših močeh dosedaj, razume se, pred vsem bavila in v čemer ima ravno prof. Vondrák velike zasluge, se tukaj ne dotikam. Ogledati pa si hočem v sledečem gornje rezultate in poskusiti, ali se ne dajo že razširiti in sicer pod pogojem, ako ima človek na mislih cel latinski kodeks in ne le slovenskih drobcev zase. Ker nisem mogel rabiti originala samega, kakor sem v početku povedal, se hočem glede vsebine in deloma tudi določbe pisave poslužiti Bernhartovega opisa v Kopitarjevem prepisu, kajti v glavnem mu je le kolikor toliko verjeti. Čakati na možnost lastnega študija na licu mesta v Monakovem, mi ni mogoče, ker nameravam ravno s pričujočo razpravo obuditi na kompetentnih mestih novo zanimanje za stvar ter si baš ž njo tudi omogočiti tamošnje nadaljevanje preiskavanja v tu pričeti smeri.

Ker Bernhartov opis, kakor se vidi iz enakih mest na Vondrákovih snimkih, ne pridržuje popolnoma grafike originala, in ker je tudi Kopitar, kakor se opaza na nekih mestih, v prepisu izpremenil Bernhartov opis, nočem tudi jaz že radi obsega podati v sledeči izdaji prepisa povsem natančnega posnetka z vsemi pri taki izdaji potrebnimi podrobnimi pripomnjami k pisavi teksta, opustil sem tudi po večini za nas tu nepotrebne uvode k raznim cerkvenim govorom („sermones“). Drugače pa sem po možnosti od besede do besede točno podal vso vsebino, zlasti vse v prepisu navedene pripiske v kodeksu. Tako posluži lahko ta izdaja Bernhartovega opisa kot dosedaj najbolj popolen in podroben opis brižinskega latinsko-slovenskega rokopisa. Na levi strani natisa je označena po Bernhartu roka pisave in zaznamovan list kodeksa. Nahajajoče se pri prepisu pripomnje stoje pod črto.

„*Copia autographi defuncti custodis J. B. Bernhart Monacensis, de cod. olim frisingensi nunc monacensi: Serm. Perg. Lat. Θ 35. Sermones et alia.*

Char. N. I - f. 2 v. Sermo de quadragesima.

„ 18 v. Sermo de paschate.

„ 21 v. Lectio S. Augustini ad mortuos.

„ 23 v. Incipit ordo ad excommunicandum incorrigibiles.^{38a}

^{38a} Prim. začetek gori pri Keppenu.

- Char. N. I – f. 26 v. Si cujus uxor constupra fuerit, et propter ea maritus
perdere illam machinaverit. Cap. XLVI.
- „ 27 v. *Ομιλία του Διονυζίου του ιταλικου διακονου.*³⁹
- „ 33 v. Sermo beati Maximi Episcopi de die sancto Paschae.
- „ 36 v. Omilia Beati Gregorii lectionis ejusdem.
- „ 39 v. Sermo Leonis Papae de die natalis domini.
- „ 40 v. Item ejusdem de Natale Domini.
- „ 42 v. Item Sermo Fulgentii de Natale Dm.⁴⁰
- „ 45 v. Item Sermo Maximi de Natale Dm.
- Char. N. II – 48 v. Capitulum XXXII. concilii Cartaginensis.
- crassior ib. Sermo in pascha.
- „ 49 v. Capitulum LIII. Africani concilii.
- Char. N. III – 50 v. Benedictio salis ad signum Ecclesiae benedicendum.
- crassior et major Item benedictio salis.
- „ 51 v. Exorcismus aquae.
- Benedictio aquae.
- Post commixtionem salis et aquae etc.
- „ 56 v. Missa pro infirmo.
- Char. N. II – 58 v. Oratio ad repellendam tempestatem.⁴¹
- „ 61 v. Iste est Sermo in festivitate S. Michaelis.
- „ 62 v. in purificatione S. Mariae.
- Char. N. I – 65 v. Concilium Africanum capitulum LIII.
- Char. N. II – 65 v. Octo sunt vitia principalia.
- Char. N. I – 71 Sermo de adventu spiritus sancti.
- „ 73 Ordo ad visitandum infirmum sive unguendum.⁴²
- Cum infirmatur aliquis, inducantur presbyteri cum
fratribus, et incenso atque aqua benedicta, et dicatur
a sacerdote: Pax huic domui, et canantur VII psalmi
poenitentiae, deinde sequantur has orationes. — Hic
ponent super infirmum manus sacerdotes. — Tunc
faciat sacerdos crucem in fronte ejus de oleo. —
Post haec faciat crucem ad aures. Deinde unguan-
tur oculi. Item ad nares, ad labia, ad pectus, inter
scapulas, sive medio scapulae, ad manus, deinde
unguantur pedes. — His expletis communicet in-
firmus. — Tunc da illi confessionem et postea has
orationes. — Tunc da illi absolutionem ad reconcilian-
dum poenitentem. — Septem vices inungi debet in-
firmus, et communicari, sive jejunos sive refectus cibo.

³⁹ Sledi latinski tekst: Praedicamus vobis fratres karissimi Jesum Chri-
stum et hunc crucifixum Judaeis quidem scandalum, gentibus autem stul-
titiā etc. Prim. gori faksimile naslova pri Keppenu.

⁴⁰ Tu je prip.: vide Bibl. Patr. t. IX, 106.

⁴¹ Prim., kar pravi o tem gori Schmeller.

⁴² Ker stoji ta „ordo“ neposredno pred I. slov. spomenikom, naj navedem
držema vso vsebino, kakor je pri Bernhartu-Kopitarju.

Pro reddita sanitate. Feria IV et feria VI ad processionem, prima antiphona, collecta, post processionem. Benedictio incensi.

Char. N. I - f. 78 (23)⁴³ *Glagolite po naz redka zloueza.*

" 78 v. Confitentibus tibi Domine famulis ac famulabus tuis remitte peccata, ut qui intrinsecus conscientia flagellantur, reconciliationis tuae gratia consolentur. Per etc.⁴⁴

Char. N. ? - 78 v. (24) Darunter erscheinen von einer *andern*, jedoch gleichzeitigen Hand, mit blasserer Tinte, die Personen geschrieben, qui census dederunt⁴⁵: Racco. Gozpreht.⁴⁶ Peza. Manno. Heiza. Vuipo. Adalpold. Pezo. Vuolfarn. Imaza. Engizâ. Vuazo. Hunzo. Vuoka. Appo. Enzila. Liopreht. Liuppa. Sicco. Alprih. Alprih. Gotta. Rizili. Enzi. Azila. Pezili. Vuazo. Hamidiô. Suno. Vuazo. Vualtpreht. Sigihart. Engizo. Ello. Ello. Liutgîf. Gozi. Imaza. Enzi. Engilpero. Lanzo. Enza. Tunza. Vuoppa. Eppo. Dioza. Hezila. Sicco. Vrfâ. Azo. Minigo. Isti sunt qui census dederunt.

" 79 wird dieses Namenverzeichnis fortgesetzt^{46a}: Liuppa. Gotta.* Hauuart. Peza. Jusa.* Azza. Enza. Ella. Azala. Eccihart. Amaza. Racco. Gisalrat.* Salaman. Ozi. Heiza. Liuzzo. Haza. Hezila. Enzi. Sicco. Vuocca. Imizi. Vualtpreht. Kraia. Peranger. Sicco. Adalpreht. Diotker. Suona. Vuoppa. Vualtger. Azili.* Engizo. Vuaza. Ella. Imaza. Emma. Hazo. Jannes.* Frenchin. Razo. Anzo. Tonna. Penzo. Isanhart. Mauro. Marti. Adalfuint cum filiis V. Gotta.* Slugo. Gozpreht. Racco. Engiza. Geza. Meriza. Pezila. Vuocca. Vuazo. Vuolaza. Lipo. Peranger. Azala. Liuza. Imaza. Gunzo. Penzo. Engilman. Azala. Peza. Hiza. Liupman. Peza. Gunzi.

Char. N. ? - Gleich darunter liest man den Judeneid (Sacramentum Hebraeorum) von einer *andern* Hand.

Char. N. I - 80 v. (25) Ordo qualiter episcopus excommunicare infideles debeat, ex concilio Rotomagensi.

" 82 v. Item alia excommunicationis allocutio, ex concilio Aureliano.

⁴³ Številke v oklepajih od tu pomenijo najbrže število oddelka, dasi ni jasno, kako se je prejšnje štel.

⁴⁴ Iz tega mesta sledi v primeri s snimkom pri Vondráku, da pisava originala v opisu ni obdržana in da so kratice izpisane.

⁴⁵ Prim. na Vondrákovem snimku drugi list.

⁴⁶ Ligaturo, prečrtani *h*, bere J. Grimm *erh* (gl. Vondrák, str. 45 in gori), v sodobnih listinah pa se bere *reh* (gl. doli).

^{46a} Z zvezdico zaznamovana imena se pri Keppenu (str. 13) berejo drugače: Cotta, Luza, Gisalhart, Azeli, Joannes, Cotta.

- Char. N. I - f. 83 v. Item alia terribilior excommunicatio, ex concilio Tyronico.
- „ 83 v. Excommunicatio brevis. Qualiter episcopus reconciliet vel recipiet excommunicatum.
- Char. N. I - 84 v. (26) Sermo in dedicatione s. Mariae et s. Corbiniani. tamen crassior — Dann heißt es fol. 86, lin. 8: Tandem tertium locum praesentis festi supplet annualis dies sanctissimi Corbiniani, qui vir magnae virtutis primus possedit solium hujus episcopatus . . .
- „ 87 v. (27) LXIX. Praefatio vel increpatio ad plebem.
- „ 90 v. (28) de initio quadragesimae.
- „ 94 v. in coena domini.
- „ 106 v. in natali S. Joannis Baptistae.
- „ 108 v. (29) incipit praefatio S. Isidori episcopi Testimonia de Christi passione.
- „ 119 v. (30) Ejusdem de quadragesima.
- Char. N. ? - 126 v. (31) Von einer andern Hand⁴⁷ steht in den letzten 3 Zeilen:
In enifitala. Sub potestate Liutulfi haec mancipia sunt: Gotta cum suis filiis VI. Geza cum suis filiis V. Diôtrat⁴⁸ cum suis filiis II.
- Char. N. I - 127 v. (32) Tertia ammonitio, per quam docemur, ut cogitationes turpes debeamus fugere et eas jugiter tamen crassior quae sanctae sunt cum Dei adjutorio in corde servare.
- „ 131 v. (33) Sermo de adventu Domini.
- „ 134 v. (34) De duodecim remissionibus peccatoris.
- „ 135 v. (35) De similitudinae Ulmae⁴⁹ arboris et vitae.
- „ 138 v. (36) Admonitio ad illos, qui sic elymosinas frequentius faciunt, ut tamen et rapinam exercent et adulteria cotidiana committant.
- Char. N. I - 142 v. (37) De dilectione parentum et decimis.
- crassior 145 v. (38) Ut qui oblationes defunctorum retinent, excommunicentur, ex concilio Varensi cap. IV.
- „ 146 v. (39) Ut basilicae, in cuius territorio sunt, in eius episcopi maneant potestate. Ex conc. Aurelianiensi cap. XIII.
- Char. N. ? - f. eod. v. (40) Darunter, und zwar von der Hand unter N. 24, doch mit schwarzer Tinte: Isti sunt testes concambii abrahe episcopi et adalperonis:

⁴⁷ Za tem so prečrtane besede „und zwar derselben, die oben unter N. 24 angezeigt worden“ s pripomnjo Kopitarjevo „sic Bernhart“.

⁴⁸ Pri Zahnu (Cod. dipl. austr.-fris. III, 9) Diotrat. Nad o stoji neki znak kakor s.

⁴⁹ Ne „ulmi“.

Perahtold. Ruodpreht. Ludolf. Oto. Heftolf. Jodunch. Jödunch. Pero. Engilmâr. Isti sunt servi: Hûmpreht. Sintpreht. Diotpreht. Reginhalm.

Char. N. I - f. eod. v. (41) Concilio Meldensi, titulo LXXX. incipit: Scele-
crassior rosi et in capitalibus vitiis, quae animae inferunt mortem, obstinati et incorrigibiles etc.

Char. N. I - 147 v. (42) Haec est constitutio venerabilis Ducis Heinrichi
ord. et omnium primatum tam episcoporum quam comitum. Si quis servus vel ancilla fugitivus abscesserit etc. Actum Ranteshova feliciter amen.⁵⁰

Char. N. I - 149 v. (43) Omilia de quadragesima quae sine inscriptione
crassior incipit: Postquam Dei filius secundum oracula prophetarum formam servi accipiens factus est homo etc.

„ 151 v. (44) Omilia de paschate quae sine inscriptione in-
cipit: Quid enim in psalmis non invenitur, quod proficiat ad utilitatem, ad aedificationem, ad consolationem humani generis etc.

„ 152 v. (45) Incipit interpretatio alleluja.

„ 152 v. (46) Liest man auf der 2. Columne der Rückseite:⁵¹
Gudago. qui jacet in comitatu taruisiano. non longe a fluuio uallat'. et in loco qui dicitur Chunio. qui situs est prope litus brentae. qui fuit Ifahac iudeo traditus a Uvigberto. et in loco qui dicitur piscator'. et uincentino comitatu. in circuitu Gudagae. ultra tria miliaria

⁵⁰ K tekstu, ki ga tu ni, ki ga pa je Kopitar natisnil v „Glagolita Clozianus“, str. XXXIV, so pridejane neke pripomnje: „nota cfabinus pro scabinus, probrium, puplicum, forpannitas et forbannitum, Scalui pro Sclaiui“ (o pisavi b—p, katere se je Kopitar neopravičeno in nepravilno poslužil kot dokazila za zvezo med tem tekstom in II. in III. spomenikom, gl. gori). Dalje stoji po zaključku „constitutio“: „et hinc Bernhart recte argumentatur ad Heinrichum ducem sec. X. † 995. Rantishova donatur episcopo frising. a. 1025.“ Ob strani je pripomnja: „In einer der Hdschr. in 8 aus dem ehemaligen Kloster Tegernsee, die zu Anfang die leges baioariorum im IX. Jh. auf Pergament enthält, liest man p. 234 ein Frgm. dieser constitutio Heinrichi: Decretum Heinrichi Ducis et omnium primatum tam episc. quam comitum. Si quis servus vel ancilla fugitivus abscesserit et postmodum apud aliquem a proprio domino inventus fuerit etc. Die Hdschr. dieses Frgm. ist mit der Freysinger Hdschr. gleichzeitig, also auch aus dem X. oder XI. Jh.“

⁵¹ Sledeči tekst se v pisavi nekaj razlikuje od Zahnove izdaje (Cod. dipl. austr.-frising. III, 7).

et in utraque ripa brentę ius macelli.⁵² — Breue recordacionis de curte nostra Godigo uel quicquid ad eam pertinet et in eius finibus quas inter istas designatas fines quae appellantur aunario, deinde firmante in aqua qui dicitur musone, deinde firmante in flumine difo et deinde firmante in litrano, unde silus resurgit et de ipsa curte supra nominata firmante in aurillia et deinde firmante in rescio. Inter istas designatas fines pratis pascuis silvis paludibus, omnia et in omnibus quantum *mihi* pertinet.

- Char. N. I - f. 153 v. (47) Sermo anonymi de poenitentia sine inscriptione: crassior
Fratres karissimi, ex testimonio propriae conscientiae et ex crebra sacerdotum admonitione nos esse peccatores et de die in diem peccatum super peccatum adicientes deum offendere non dubitamus etc.
- „ 155 v. (48) Gregorius Etherio episcopo. C. C. XXXIV. In libro Regis.
- „ 157 v. (49) Gregorius Mariano archiepiscopo Ravennati. LXXVII.⁵³
- Char. N. II - 158 v. (50) Das Slawische: *Eccę bi detd — izpovvedni bodete grechov uuaſih.*
- „ 160 v. (51) *Jaz ze zaglagolo — vuzem blaſe. Amen.*
- Char. N. I - 161 v. (52) Sermo in nativitate Sae Mariae Virginis et sci Corbiniani Confessoris: Trinis gaudiorum machinis reddit dies adoptatus huius festivitatis etc.⁵⁴ Darin heißt es f. 162 v.: Tandem revoluta tempore annualis circuli adauget laetitiam festivus honor sci Corbiniani. Vir incomparabilis possedit primus principatum hujus episcopatus...⁵⁵

⁵² Ob strani stoji pripomnja: „Das Nämliche liest man auch auf der Rückseite des ersten Blattes, wo das hier geschr. Wort Gudago also ausgedrückt ist: G dago. Angehängt ist dort noch folgendes: „Decem solidos a viris qui sedent in radespona persolvi q debentur et q pertinent ad curtem Ergoltinga. et de curtilibus quae jacent in radespona IV solidos argenti persolvi debent. a viris q exterius sunt. II talenta dari debentur. et XL numi. et illorum hominum numerus est LIV. Item in Radespona decem et octo feminae dare debent VII solidos et VI numos. Item exterius sunt duae de nonaginta feminae quae solvere debent III talenta et V solidos.“ — Mesto zgoraj natisnjenega „miliaria“ stoji napisano „miliaria“.

⁵³ Na to je pripomnja: „Beide Briefe betreffen einen Bischof von Rimini, Joannes, der wegen heftigen Kopfwehs sein Amt nicht versehen konnte und daher ersetzt werden sollte.“ Nad s v „regis“ prvega pisma stoji neki znak.

⁵⁴ Glej konec slovenskega teksta in pričetek tega „sermo“ na 9. listu Vondrákovih snimkov. Na koncu lista se spominja Abraham.

⁵⁵ Ob strani se opozarja na jednako mesto fol. 84, N. 26.

Char. N. I - f. 163 v. (53) Sermo de Coena domini: Pascha non sicut quidam aestimant, graecum nomen est sed hebraeum etc.

169 v. definit codex: Tanquam fuerit, quod erit, tanquam proxime futurum per eum qui vivit et regnat in saecula saeculorum amen.“

Opisani latinski kodeks se je pred prenosom v Monakovo nahajal v samostanu sv. Korbiniana v bavarskem mestu Freisingu, sedežu za Slovence tako važne in pomembne brižinske škofije (gl. Vondrák, str. 1 in dr.). Sv. Korbinian je bil prvi brižinski škof od l. 724. do 730., pa je njemu in sv. Mariji tudi posvečena brižinska škofija (prim. Gams, Series episcoporum eccl. cathol. Ratisbonae 1873, str. 275, in Meichelbeck, Historia frising. I, 1 sl.).⁵⁶ Naš kodeks ni samo slučajno zašel v imenovani samostan, pa tudi v območje brižinske škofije sploh, temveč je naravnost nastal v njenem okviru. To dokazujeta dva cerkvena govora na čast sv. Marije in sv. Korbiniana v kodeksu na l. 84 b in 161b: „Sermo in dedicatione s. Mariae et s. Corbiniani“ in „Sermo in nativitate s. Mariae virginis et s. Corbiniani confessoris“, v katerih obeh se govori o sv. Korbinianu kot prvem škofu „huius episcopatus“ (f. 86: „annualis dies s. Corbiniani, qui . . . primus possedit solium huius episcopatus“ in f. 162 b: „festivus honor s. Corbiniani. Vir incomparabilis possedit primus principatum huius episcopatus.“). Zadnji „sermo“ sledi neposredno po II. in III. slovenskem spomeniku, tako da stoji njegov naslov v začetku druge kolumnne vzporedno poleg konca III. spomenika v prvi kolumni (gl. pri Vondráku zadnji deveti snimek). Pisava govora je drugačna nego v slovenskih odlomkih, vendar pa je po Bernhartu ista kakor v govorih spočetka celega rokopisa (gl. opis).⁵⁷ Kodeks je tedaj moral služiti, kakor priča zlasti

⁵⁶ Tako se imenuje ta cerkev že v prvih listinah, ki se tičejo slovenske zemlje: n. pr. l. 861. daruje „quidam comes de Sclauis nomine Chezul“ posestvo pri Blatnem jezeru (prope Pilozsuuue) „in capsam sanctae Mariae . . . ad frisingam, ubi electus dei Corbinianus corpore quiescit,“ a l. 891. daruje kralj Arnulf posestvo na Koroškem „ad prefatam sanctae dei genitricis semperque uirginis Mariae ecclesiam electumque Christi confessorem Corbinianum qui ibidem corporaliter requiescit . . .“ Popolnoma jednako kakor v našem kodeksu pa se glasi v sodobnih listinah, n. pr. ok. 950 „ad ecclesiam s. Mariae sanctique Corbiniani confessoris Christi“ itd. (gl. doli).

⁵⁷ Mühlbacher jo smatra za poznejšo kakor pri II. in III. slov. spomeniku, ali obojemu se lahko tudi paleografski oporeka in prisodi večja starost (prim. drugačno mnenje o II. in III. spomeniku Riezlerja-Laubmanna).

še slovenski del spovednega obreda (*ordo confessionis*), duhovniku brižinske škofije, ki je deloval med Slovenci. Ta duhovnik pa je mogel biti le brižinski škof sam, kakor nam zopet neizogibno dokazuje vsebina našega latinskega kodeksa. Ako tudi pustimo na strani svojevrstno izbiro govorov iz patrologije in le za najglavnejše praznike (gl. doli) ter način stilizacije njih uvodov ali ogovorov („*patres carissimi*“ i. dr.), kar kaže po mnenju nekega gospoda teologa na vporabo po škofu, imamo v rokopisu tudi stvari, ki so naravnost „*reservata*“ škofovске časti, ali pa take, ki bi ne imele nobenega smisla, ako ne predpolagamo škofa za vporabitelja knjige. „*Reservatum*“ škofovski je n. pr. „*excommunicatio*“, katere „*ordo*“ je pisala po Bernhartu že prva roka takoj spočetka rokopisa (gl. f. 23 b „*Incipit ordo ad excommunicandum incorrigibiles*“). Drug tak „*ordo*“ po določbah raznih koncilov, pisan po Bernhartu od iste roke, se nahaja f. 80 sl.: „*Ordo qualiter episcopus excommunicare infideles debeat. — Item alia excommunicationis allocutio. — Item alia terribilior excommunicatio. — Excommunicatio brevis. Qualiter episcopus reconciliet vel recipiat excommunicatum.*“ Tu stoji uprav napisano, da izobčuje škof in kako.^{57a} Prim. še f. 145 b: „*ut qui oblationes defunctorum retinent, excommunicentur, ex conc. Varensi cap. IV.*“ „*Reservatum*“ škofovski je tudi na l. 50 b: „*Benedictio salis ad signum Ecclesiae benedicendum*“ proti navadni „*benedictio salis*“. Jedino ta del kodeksa (f. 50—58) je pisala po Bernhartu neka tretja roka; v njem je tudi „*missa pro infirmo*“ (f. 56 b), ki se nahaja v vsebinski zvezi z „*ordo ad visitandum infirmum sive unguendum*“ (f. 73) od prve roke; a na ta se naslanja zopet l. slovenski spomenik (fol. 78). Po tem takem je za vsebinsko zvezo gotovih delov kodeksa, kakor se to opazja tudi še sicer, brez pomena, ali so pisani od te ali druge roke. Med njimi so mogli nekateri biti napisani tudi po diktatu, kakor se v obče smatra za dokazano n. pr. za II. slovenski spomenik. V koliko tu prihaja časovna razlika v pošteve, gl. še doli. Na škofa kot vporabitelja kaže dalje in ima le za takega smisel določba na l. 146 b „*ut basilicae, in cuius territorio sunt, in eius episcopi maneat potestate.*“ Slednjič sta mogli pismi papeža Gregorja škofu Etheriju in nadškofu Marianu (f. 155 sl.), ki govorita o nadomestitvi bolnega škofa z drugim, zanimati predvsem le zopet škofa. Ker se nahaja prva določba „*ordo excommuni-*

^{57a} Prim. s f. 23 b začetek „*ordo*“ pri Keppenu (gl. gori): „*Dominus eps solemnibus vestimentis*“ etc.

cationis“ že na 4. mestu v kodeksu in so tudi ostale določbe tega „ordo“ pisane od iste, prve roke, druge stvari pa, ki še kažejo na škofa, tudi od drugih rok, je z jedne strani jasno, da je pripadal imenovani „ordo“ osnovnemu delu knjige, z druge strani pa tudi ne more biti dvoma, da se je naš „codex miscellaneus“ ne le pričel, temveč tudi nadaljeval pisati in sestavljati za uporabo škofa, naj je pri tem razne sestavne dele pisal že ta sam, ali kdo drugi po njegovem naročilu ali tudi diktatu. Sicer pa se prva početna roka na nekih mestih gotovo vrača tudi še pozneje, ker kolikor toliko je Bernhart le videl in ločil. Tako ponavljanje prve roke pa bi poleg medsebojno se popolnjujoče vsebine govorilo za neko vrhno redakcijo, ki jo je, razume se, mogel tu voditi le škof sam. Misliti pri tem na več škofov, samo po sebi ni verjetno, pa tudi ne, kakor bomo videli, potrebno.

Da imamo pri našem kodeksu res opraviti vseskozi s knjigo za škofa, nam do evidentne gotovosti dokazuje sploh ves vsebinski značaj njegov in zgodovina podobnih knjig. Ako razvrstimo vsebino po enakosti njenih delov, v kolikor je to mogoče po opisu, dobimo sledeče glavne skupine rokopisa:

I. A. Cerkevni govori za praznike (*sermones*).

1) Velikonočni čas:

Char. I - f. 2	Sermo de quadragesima.
„ 18	„ „ paschate.
„ 33	„ b. Maximi ep. de die sancto paschae.
Char. II - 48	„ in pascha.
Char. I - 163	„ de coena Domini.

2) Božič:

Char. I - f. 39	Sermo Leonis papae de die natalis Domini.
„ 40	Item eiusdem de natale Domini.
„ 42	„ sermo Fulgentii de natale Domini.
„ 45	„ „ Maximi „ „ „

3) Binkošti:

Char. I - f. 71	Sermo de adventu spiritus sancti.
-----------------	-----------------------------------

4) Advent:

Char. I crass. - f. 131	Sermo de adventu Domini.
-------------------------	--------------------------

5) Marije in sv. Korbiniana:

Char. II - f. 62	(Sermo) in purificatione s. Mariae.
Char. I crass. - 84	Sermo in dedicatione s. Mariae et s. Corbiniani.

Char. I – f. 161 Sermo in nativitate s. Mariae virginis et s. Corbiniani confessoris.

6) Sv. Mihaela:

Char. II – f. 61 Sermo in festivitate s. Michaelis.⁵⁸

Razen navedenih „govorov“ se nahaja le še f. 153 (char. I. crass.) „Sermo anonymi *de poenitentia*“, ki z II. slovenskim spomenikom, homilijo o spovedi, prav za prav pripada spovednemu obredu (gl. doli).

B. Homilije:

- Char. I – f. 27 *Ὁμιλεῖα τοῦ Λιουτζίου τοῦ ἰταλικοῦ διακόνου*.⁵⁹
 „ 36 Omilia b. Gregorii lectionis eiusdem (t. j. de die sancto paschae).
 Char. I – 149 Omilia de quadragesima sine inscriptione.
 crass. 151 Omilia de paschate sine inscriptione.
 Char. II – 158 (II. slovenski spomenik: homilija o spovedi, gl. gori).

C. Prefacije:

- Char. I – f. 87 Praefatio vel increpatio ad plebem.⁶⁰
 crass. 90 de initio quadragesimae.
 „ 94 in coena Domini.
 „ 106 in natali s. Joannis Baptistae.
 „ 108 praefatio s. Isidori ep. Testimonia de Christi passione.
 „ 119 eiusdem de quadragesima.

II. D. „Benedictio“:

- Char. III – f. 50 Benedictio salis ad signum ecclesiae benedicendum. Item benedictio salis.
 „ 51 Exorcismus aquae. Benedictio aquae. Post commixtionem salis et aquae.
 Char. I – 73 Benedictio incensi.⁶¹

Kot singularno naj omenim tu f. 58 (char. II) „*oratio* ad repellendam tempestatem“, o katere vsebini pove nekaj več Schmeller (gl. gori).

⁵⁸ L. 771. je bilo podarjeno brižinski škofiji posestvo pri cerkvi sv. Mihaela arhangela v Holzhusiru nekje v območju bavarske države (prim. Kos, Gradivo I, 275). V listini se omenja „Sasca Sclava“. Po listini iz l. 1072. je imela brižinska cerkev tudi na Lurnskem polju cerkev sv. Mihaela (Kos, III, 165).

⁵⁹ Razpravlja po podanem početku o Kristusu in križu.

⁶⁰ Kaj pomeni v opisu rimska številka pred naslovom, ne vem. Kot „increpatio“ spada to pač tudi v „ordo confessionis.“

⁶¹ Stoji po „ordo ad visitandum infirmum sive unguendum“ (gl. doli).

E. „Ordines“:

Char. I - f. 73 a) Ordo ad visitandum infirmum sive unguendum.⁶²

S tem ordo stoji v zvezi na koncu „pro reddita sanitate“, a f. 56 (char. III) „missa pro infirmo“. Tu naj navedem tudi f. 21 (char. I) „lectio s. Augustini ad mortuos“.

b) „Ordo confessionis.“⁶³

Char. II - f. 65 octo vitia principalia.⁶⁴

Char. I - 73 Prim. gori pod a) „canantur VII psalmi poenitentiae, deinde sequantur has orationes“, dalje stoji „tunc da illi confessionem . . . tunc da illi absolutionem ad reconciliandum poenitentem“.

Char. I - 78 I. slovenski spomenik (confessio generalis).

„ 78 b lat. „absolutio“.

Char. I - 87 Praefatio vel increpatio ad plebem (gl. gori).

crass. 127 Tertia ammonitio . . . ut cogitationes turpes debeamus fugere.

„ 134 De duodecim remissionibus peccatoris.

„ 138 Admonitio ad illos, qui sic elemosinas frequentius faciunt, ut tamen et rapinam exerceant et adulteria cotidiana committant.

„ 142 De dilectione parentum et decimis.

„ 153 Sermo anonymi de poenitentia sine inscriptione (gl. gori).

Char. II - 158 II. slovenski spomenik (homilija o spovedi, gl. gori).

„ 160 III. slovenski spomenik (spovedna molitev, confessio).

Iz tega pregleda sledi, da je i prvi i drugi slovenski spomenik v zvezi s predhodnim latinskim tekstom: pri prvem se govori o spovednem obredu v predhodnem „ordo ad visitandum infirmum“, pred drugim pa stoji, izvzemši vstavek dveh pisem papeža Gregorja, ravno tako odgovarjajoče latinski „sermo de poenitentia“. Obžalovati moramo, da nam ni dostopna njega vsebina.⁶⁵ „Octo vitia principalia“ se naštevajo v III. spomeniku:

⁶² Kaj pomeni na koncu „feria IV et feria VI ad processiones, prima antiphona, collecta, post processionem“ mi kot neteologu ni jasno.

⁶³ Tu hočem po redu navesti vse, kar bi le moglo imeti opraviti s spovedjo; med tem so stvari iz splošne pastoralka.

⁶⁴ Prim. f. 146 (char. I crass.) „ex conc. Meldensi tit. LXXX. Scelerosi et in capitalibus vitiis . . . obstinati et incorrigibiles . . .“ (gl. doli). Osem grehov se res navaja v III. spomeniku.

⁶⁵ V glagolskem evhologiju, ki odgovarja nekako našemu kodeksu (gl. doli) in s katerim imata I. in III. slovenski odlomek ožje stike (prim. moje Freising. I, 2), sestoji „činn nadъ ispovědajōstijimъ se“ (l. 66 b—79 b, v Geitlerjevi izd., str. 122 sl.) takoisto iz „poučenija“ in raznih molitev (šest) ter psalmov (pet). Prim. f. 73: „canantur VII psalmi poenitentiae, deinde sequantur has orationes.“

c) „Ordo excommunicandi.“

- Char. I - f. 23 Ordo ad excommunicandum incorrigibiles.⁶⁶
 „ 80 Ordo qualiter episcopus excommunicare infideles debeat
 (ex conc. Rotomagensi).
 „ 82 Item alia excommunicationis allocutio (ex conc. Aureliano).
 „ 83 Item alia terribilior excommunicatio (ex conc. Tyronico).
 „ 83 Excommunicatio brevis. Qualiter episcopus reconciliet
 vel recipiat excommunicatum.
 Char. I - 145 (Ut qui oblationes defunctorum retinent, excommuni-
 crass. centur, ex conc. Varesi).

K temu lahko pridružimo razne *cerkvene določbe* različnih koncilov i. dr. pod.

- Char. I - f. 26 Si cuius uxor constupra fuerit . . . cap. XLVI.⁶⁷
 Char. II - 48 Cap. XXXII concilii Cartaginensis.
 „ 49 Cap. LIII Africani concilii.
 Char. I - 65 Concilium Africanum cap. LIV.
 Char. I - 145 Ut qui oblationes defunctorum retinent, excommuni-
 crass. centur, ex conc. Varesi cap. IV.
 „ 146 Ut basilicae, in cuius territorio sunt, in eius episcopi
 maneat potestate, ex conc. Aurelianensi cap. XIII.
 Char. I - 146 ex conc. Meldensi tit. LXXX: Scelerosi et in capitalibus
 crass. vitiis . . . obstinati et incorrigibiles . . .

Tu naj omenim tudi še f. 79 (char. I ?) „*sacramentum Hebraeorum*“ ter f. 155 in 157 (char. I crass.) *pismi papeža Gregorja* o nadomestitvi bolnega škofa z drugim. Ako pristavim še posamezno *eksegetično* „interpretatio alleluja“ (f. 152, char. I crass.) ter na evangelijske *parabole* spominjajočo primero „de similitudine ulmae arboris et vitae“ (f. 135, char. I crass.), sem predstavil v skupnem pregledu vse v opisu navedene posebne oddelke rokopisa.

Iz podanega pregleda se razvidi, da sestoji brižinski kodeks v glavnem iz dveh velikih delov I. Sermones-Homiliae-Praefationes za najglavnejše praznike v letu ter II. Benedictiones-Ordines (i. dr. razne *cerkvene določbe*).⁶⁸ I. del se naslanja na dela *cerkveni* očetov, II. je obrednik in nudi pri tem tudi mnogo določil raznih kon-

⁶⁶ Prim. doli f. 146 (char. I crass.) „ex conc. Meldensi tit. LXXX.“ ter začetek gori v Keppenovem opisu.

⁶⁷ Odkod je citat, ni povedano v opisu. Tu so pač tudi stvari škofovske jurisdikcije (gl. doli in v glagolskem evhologiju 102 a—105 b „zapovědi svętyhъ оtcъ“, ki se naslanjajo na lat. vir. Vondrák, Zach. - europ. postanowienia pokutne w liter. stęskłow. 1903).

⁶⁸ Prim. v stęskł. književnosti k I. homilarije, kakor je Glagolita Clozianus in odgovarjajoči mu del kodeksa supraslskega, k II. glagolski evhologij.

cilov. Vse skupaj pa je kratka zbirka za najnujnejša škofovska opravila v njegovem pastirskem poklicu. Zanimivo je, da obravnavajo cerkveni govori poleg najglavnejših praznikov, kakor so Velika noč, Božič, Binkošti in Advent, od drugih le Marijine in sv. Korbiniana, patrona brižinske škofije, ter arhangela Mihaela, patrona na nekih brižinskih posestvih (gl. gori), ako se glede tega ne ozremo še za kakim drugim razlogom. Že ta izbira kaže, kakor smo tudi že gori videli, da je knjiga bila knjiga brižinskega škofa. Dandanes nahajamo stvari, kakor jih ima naš kodeks, predvsem v breviariju in ritualu, oziroma pontifikalu, t. j. nekako ritualu za škofa. O breviariju in patrističnem delu kodeksa za pouk o najglavnejših praznikih mi ni treba dalje govoriti, ker je samo ob sebi umljivo, glede rituala, ozir. pontifikala in njih stik z našim II. delom pa naj navedem nekaj primerov. V sedanjem „Compendium ritualis romano-seccoviensis“ (Graecii 1915) beremo na str. 4 „Benedictio salis“, na str. 20 „Ordo ministrandi Sacramentum Poenitentiae“, na str. 29 „De communione infirmorum“, na str. 35 „Ordo ministrandi sacramentum Extremae Unctionis“ (prim. še na str. 156 „Oratio ante et post Extremam Unctionem“), na str. 67 „De visitatione et cura infirmorum“, na str. 118 „Ordo ad faciendam aquam benedictam“, na str. 147 „Absolutio generalis“ itd. Pri tem je gotovim delom pridodan tudi nemški in slovenski tekst, in sicer ne samo kak „Credo“ (str. 7) ali „Pater noster“ (str. 8), temveč tudi k „Modus iuvandi morientes“ (str. 76) ali „Oratio ante et post Extremam Unctionem“ (str. 156) itd. Kako stara navada je to, poroča že Miklošič (Die christl. Terminologie der slav. Sprachen, str. 3): „In jener Zeit, wo die lat. Sprache als die alleinige Sprache der Kirche galt, war der Unterschied in dem Gebrauche der deutschen und der slav. Sprache ein minimaler: in der Kirche wurde die eine wie die andere als ein Übel angesehen. Selbst das Symbolum und das Gebet des Herrn sollte lateinisch gelernt werden, et qui aliter non potuerit, vel in sua lingua discat, heisst es im Mainzer Concil von 813... (Dem Volke wurde in der Volkssprache gepredigt), und wenn das Concil von Tours von 813 festsetzte, dass die Homilien, die der Bischof zu halten verpflichtet war, in die romanische Bauernsprache oder in das deutsche (in rusticam romanam linguam aut theodiscam) übersetzt werden sollen, so wird es in den von Slaven bewohnten Ländern sicher mit dem slavischen nicht anders gehalten worden sein. Was durchaus nothwendig war, ist gewiss auch unter

den Slaven geübt worden. Wie bei der Predigt, so ist auch bei der Beichte ein Beweis für den Gebrauch der slav. Sprache entbehrlich. Dies gilt natürlich auch von der allgemeinen Beichte, confessio generalis, die nach der Predigt vom ganzen Volke abgelegt wurde, und wobei das Volk die ihm vom Priester vorgesprochenen Worte nachsprach: *populo eadem tacite dicente.*“ Za primer škofovskega „rituala“ naj navedem staro beneško izdajo „Pontificale romanum ad omnes Pontificias ceremonias... accomdatum... ac in tres partes distinctum, quarum prima personarum, secunda rerum consecrationes et benedictiones continet, tertia vero quaedam ecclesiastica officia et alia multa comprehendit...“ (Venetiis 1572). V našem kodeksu nedostaje prvega dela tega pontifikala, sicer pa nahajamo takoj spočetka drugega dela „De benedictione et impositione primarii lapidis pro ecclesia aedificanda“ (str. 101), „De bened. Salis“ (ib.), „De bened. Aquae“ (ib.), „De bened. aquae cum sale“ (str. 109), „De bened. incensi“ (str. 127), „De officio feriae quintae in coena Domini“ (str. 174), „De admonitione Metropolitani seu Episcopi“ (str. 189), „De ordinatione⁶⁹ excommunicandi et absolvendi“ (str. 196), „De ordine reconciliandi“ (str. 199), „De missa pro defunctis“ (str. 225) itd. „Praefationes“ se nahajajo n. pr. „in officio quintae feriae in coena Domini“ (str. 177), „in reconciliatione poenitentium“ (str. 240), „in altaris consecratione“ (str. 138) itd. Dalje se vrste med dr. tudi razne „admonitiones“, „orationes“, „missae“ in „psalmi“. Knjiga je seveda že precej obširna. Kakor z jedne strani po navedenih mestih ne more biti dvoma, da nudi brižinski kodeks stvari, ki se dandanes nahajajo zlasti v breviarijih, ritualih, ozir. pontifikalih, tako si z druge strani ne smemo predstavljati, da so omenjene sedanje knjige bile jednake že v stari dobi X. stol. Prezanimivo je v tem pogledu za pravilno oceno našega kodeksa to, kar poroča o zgodovini pontifikala in rituala M. Buchbergerja „Kirchliches Handlexikon“ (München 1912, II, 1541): „Pontificale Romanum, liturgisches Buch in 3 Teilen mit den Vorschriften und Gebeten für die bischöfl. Funktionen außer der hl. Messe, also für die sakrament. Handlungen, Weihen und Segnungen an Personen, Orten und Sachen und für Jurisdictionsacte. Solche *bischöfl. Zeremonien entwickelten sich im 10./11. Jh. aus den Sakramentarien und ordines Romani als Liber episcopalis oder pontificalis, Ordinarium episcopi.*“ Še večjo jasnost nam pa poda o postanku in zgodovini

⁶⁹ V abecednem kazalu tudi „ordo“ in „forma“.

takih zbirk ib. str. 1786 članek o ritualu: „Rituale (Manuale, Agenda), das Buch, das die Gebete und Zeremonien zur Spendung von Sakramenten und Sakramentalien enthält. Diese waren früher zerstreut in verschiedenen liturgischen Büchern; ... im Okzident dienten dazu die Sakramentarien... für wichtigere Functionen einzelne Büchlein oder Ordines... aber bald machte sich in den Klöstern und besonders beim Seelsorgsklerus das praktische Bedürfnis geltend, alle Formulare für die verschiedenen Verrichtungen in einem Handbuch vereinigt zu sehen. So entstanden in der Kirche des Ostens die *Euchologien*... Im Abendland ist eine vereinzelte Erscheinung der *Liber ordinum*... *allgemeiner werden erst im 10. und 11. Jh. die bischöflichen Functionen im Pontificale, die priesterlichen seit dem 12. Jh. im Rituale zusammengefaßt.* Im Rituale herrscht anfangs noch kein System, die bischöflichen und priesterlichen Verrichtungen sind nicht streng geschieden, der Inhalt nicht ausreichend, nur für Klöster berechnet. *Ritualien für den Weltklerus sind vor dem 14. Jh. nicht bekannt*... Die von den Synoden des 13. Jh. öfters angeordnete Zusammenstellung eines Manuale blieb den Klöstern selbst überlassen; in den nach klösterlichen Vorlagen so entstandenen Privatarbeiten ist darum keine Einheitlichkeit und selbst manches Inkorrekte. Erst seit dem Ende des 15. Jh. lassen einzelne Bischöfe Diözesanritualien im Druck erscheinen...“

Tako je, mislim, značaj in namen našega kodeksa v njegovi celokupnosti dovolj jasno očrtan: poleg zbirke homilij za najglavnejše praznike v letu nudi še neke vrste začetniški pontifikale. Pa ne le to je gotovo, da je knjiga morala služiti nekemu škofu v njegovem pastirskem poklicu, temveč ne more biti tudi nobenega dvoma, da je moral to biti le kak brižinski škof, ki je po pojavljajoči se ravno tedaj podobni navadi zasnoval tako knjigo v privatno rabo pri svojem delovanju, in sicer zlasti med Slovenci, med katerimi je imela tedaj brižinska škofija zelo mnogobrojna in obsežna posestva (gl. doli). Na vprašanje, kateri brižinski škof bi to mogel biti, bi nam morala kolikor toliko natančno odgovoriti paleografija, toda še danes ni tudi s tega stališča denašnjemu stanju znanstva primerno preiskana in določen ves rokopis. Različni znameniti paleografi in filologi so tekom stoletja, odkar vemo za slovenske odlomke, izrekli tudi precej različna mnenja o starosti pisave, ozir. pisav v kodeksu, predvsem seveda le njega slovenskega dela, kar je gotovo za nas najvažnejše; ali važno bi bilo brez dvoma tudi to, v kakšnem raz-

merju stoje njega pisave s pisavami vsega rokopisa. Že gori podana mnenja obsegajo kar dobo od IX. do XII. stol.; vendar se lahko reče, da se za starejšo pisavo pretežno in posebno še v novejšem času določa X. stol. (prim. gori sodbe Aretina, Bernharta, Schmellerja, Riezlerja-Laubmanna, Mühlbacherja in kataloga monakovske javne kr. knjižnice). Najtehtnejši sta pač najnovejši mnenji paleografov X Riezlerja-Laubmanna in Mühlbacherja, ki stavita prvo roko slovenskih odlomkov na mejo X. in XI. stol. (*Riezler-Laubmann*: „Was das Alter der Handschrift betrifft, so können wir auch nicht mehr sagen, als dass die slovenischen Denkmäler am Schlusse des X. oder viell. in der ersten Hälfte des XI. Jahrh. geschrieben sind.“ *Mühlbacher*: „Die erste Hand gehört etwa der Wende des 10. u. 11. Jahrh. an. Eine Zeitbestimmung auf Grundlage so beschränkten Materials, 12/3 Seiten, wird an sich einen Spielraum von etwa 2 Jahrzehnten nach rückwärts oder vorwärts geben müssen, umso mehr, als die Frage, ob ein älterer oder jüngerer Mann das Stück geschrieben, eine offene bleibt.“) Glede II. in III. spomenika ste mnenji popolnoma nasprotni (gl. gori). Za čisto določni tedaj tudi ti zadnji sodbi ne moremo smatrati. Vpraša se pa, ali nimamo še kakih drugih pripomočkov, ozir. podatkov v našem rokopisu, ki bi pomogli drugače razjasniti stvar. Že Keppen in Kopitar sta opozarjala na končne besede pripiska posestno-zgodovinske vsebine v kodeksu o nekem brižinskem posestvu, „quod *mihi* pertinet“, a zadnji se je izrekel naravnost za škofa Abrahama (957—993)^{69a}, ki je dotično posestvo prejel in ki se v drugem pripisku naravnost imenuje. Ali slovansko-filološka veda ni prav verjela trditvi, ker jo morebiti radi Schmellerjeve odklonitve (gl. gori) ni smatrala za popolnoma dokazano, dasi jo je zlasti v starejši dobi rada ponavljala po Kopitarju; v novejšem času pa se navadno povsem odklanja ter se ji prilaga le historična vrednost. Četudi je to opravičeno, v kolikor se tiče podatkov Keppena in Kopitarja, pa ni opravičeno, v kolikor prihajajo v poštev pripiski sami, ki jih je v kodeksu na različnih straneh več, vsega skupaj na šestih mestih. Najmanj opravičene pa so različne trditve Schmellerjeve (gl. doli). Nedvomno je treba tudi pripiske pretresti in posamezno podrobno analizirati ter določiti, ali jim res ni prilagati nobenega pomena za zanimajoče nas vprašanje o postanku slovenskih spomenikov. Posebno važnost pa bi jim bilo pripisovati, ako bi se v svoji celoti medsebojno izpopolnjevali in kazali vsi na gotovo dobo. Ti

^{69a} To je pravilna letnica smrti (gl. doli).

na raznih straneh se nahajajoči pripiski posestno-zgodovinske vsebine napravljajo vtis, da je služil naš rokopis tudi za slučajno zapisno knjigo. Peresni poskusi ob robu strani, kakor jih imenuje Schmeller (gl. gori), so morda lahko zanimivi za vprašanje, kako dolgo se je približno rabila knjiga. *Posestno-zgodovinski pripiski* pa se tičejo vsi brižinske škofije ter so sledeči:⁷⁰

1) char. ? ⁷¹	- f. 1 b	a) del zapiska o posestvu „Gudago“ (prim. f. 152)
		b) o prejemkih od ljudi iz „Radespona“ in „Ergoltinga“.
2) „mit I gleichz.“ ⁷²	- 78b - 79	zaznamek imen ljudi, „qui census dederunt“.
3) char. ? ⁷³	- 126b	o ljudeh nekega Liutulfa „in enifitala“.
4) „mit I gleichz.“ ⁷⁴	- 146b	o pričah „concambii abrahæ episcopi et adalperonis“.
5) char. I	- 147b	„constitutio ducis Heinrici.“
6) char. I crass. ⁷⁵	- 152b	zapiska o posestvu „Gudago“: „Breve recordacionis de curte nostra Godigo vel quicquid ad eam pertinet“ s koncem: „quantum mihi pertinet“.

Izmed navedenih pripiskov se najbolj osebno predstavlja zadnji šesti o posestvu „Gudago“ na Beneškem. To posestvo je po listini iz l. 972., ki se hrani v kr. državnem arhivu v Monakovem, daroval cesar Oton I. brižinskemu škofu Abrahamu le do njegove smrti: „In nomine sanctæ et individue trinitatis. Otto divina favente clementia imperator augustus. Noverint omnes nostri fideles presentes scilicet atque futuri, qualiter nos per interventum dilectæ coniugis nostræ Adalheidæ nec non æquivoci nostri quasdam res nostri iuris...

⁷⁰ Tekst gl. gori v opisu.

⁷¹ Po Schmellerju (gl. gori) druga in starejša roka, nego pri enakem tekstu na f. 152 (gl. to).

⁷² Po Bernhartu. Imena slede takoj za I. slov. spomenikom (gl. Vondrákov drugi snimek). Po Bernhartu so pisana „von einer anderen, jedoch gleichzeitigen Hand, mit blässer Tinte“; po Mühlbacherju: „Die Schrift weist noch auf das XI. Jahrh.“ Pa o tem se lahko dvomi, kakor bomo videli.

⁷³ Bernhart pravi le: „von einer andern Hand.“ Preje je „char. I tamen crassior.“

⁷⁴ Po Bernhartu ista roka, kakor v zaznamku imen.

⁷⁵ Po Riezlerju-Laubmannu iz Abrahamove dobe koncem X. stol. in sodobno z II. in III. slov. spomenikom.

(sledí opis posestva) in manus nobis satis cari episcopi *Abraham* appellati ob remedium animae nostrae tradidimus eo scilicet tenore, ut isdem jam dictus episcopus *usque ad obitum sui* absque contradictione omnium totum atque integrum teneat atque possideat, *postea vero servitio sancti Candidi redintegratum perpetim inibi perman-surum ad Inticam*⁷⁶ *redeat atque respiciat*. Et ut haec nostri iuris donatio firma stabilisque perseveret, hanc cartam conscribi ac sigilli nostri impressione subsignari iussimus...“ (Zahn, Codex diplom. austr.-frising. I, 34). Potrdil je to daritev tudi kralj Oton III. po listini iz l. 992. (v monak. drž. arhivu): „In nomine sanctae et individuae trinitatis. Otto divina favente clementia rex. Noverint omnes fideles nostri presentes atque futuri, qualiter fidelis noster Abraham episcopus obtutibus nostris presentari fecit preceptum beate memorie domni avi nostri Ottonis videlicet imperatoris augusti, in quo continebatur quomodo ipse per interventum dilectae suae contextalis Adalheidis imperatricis augustae carae aviae nostrae, nec non et eius equivoci genitoris, nostri quasdam res imperialis iuris... (sledí opis posestva) in manus sibi satis cari episcopi iam superius *Abraham* apellati ob remedium animae suae tradidit eo scilicet tenore, ut idem iam dictus episcopus *usque ad obitum sui* absque contradictione omnium totum atque integrum teneat atque possideat, postea vero servitio sancti Candidi redintegratum perpetim inibi perman-surum ad Inticam redeat atque respiciat. Pro rei tamen firmitate *petiit* celsitudinem nostram idem iam dictus *Abraham Frisingensis ecclesiae episcopus venerabilis, ut nos denuo id ipsum nostrae donationis auctoritate confirmaremus*. Nos vero ob dilectionem prelibatae aviae nostrae Adalheidis imperatricis augustae et frequens servitium quod ipse devoto animo sepius nobis exhibuit, piae petitioni illius benignum assensum prebentes eandem *curtem Gudago* supra nominatam cum omnibus rebus illuc rite aspicientibus eodem tenore sicut superius scriptum habetur et videtur, *ad ecclesiam sancti Candidi ad Inticam* nostrae celsitudinis preceptione *a novo donamus, tradimus atque confirmamus ea scilicet ratione, ut idem iam dictus episcopus usque ad obitum sui absque contradictione omnium omnia haec teneat atque possideat et post eius excessum servitio sancti Candidi ad Inticam perpetualiter ibi mansura cum omni integritate redeant atque respiciant*. Et ut haec nostri iuris donatio atque confirmatio firma stabilisque perseveret, hanc cartam conscribi ac

⁷⁶ Samostan Innichen pri izviru Drave na Tirolskem.

sigilli nostri impressione iussimus consignari et qui violator huius precepti extiterit invitus persolvat mille libras auri obrizi, medietatem camere nostre et medietatem prefato episcopo suisque successoribus et ecclesie Intice.“ (Zahn l. c. 46.)

Zapisek v kodeksu se v svojem opisu posestva skoro do malega strinja z listinami, le tam, kjer sledi v listinah ime, komu se je darovalo, stojijo v zapisku že omenjene besede „quantum mihi pertinet.“

cod. fris. f. 152b

list. iz l. 972⁷⁷

*Gudago. qui jacet in comitatu tarvisiano. non longe a fluuiuo uallat'. et in loco qui dicitur Chunio. qui situs est prope litus brentae. qui fuit Ifahac iudeo traditus a Uvigberto. et in loco qui dicitur piscator'. et uincentino comitatu. in circuitu Gudagae. ultra tria miliaria et in utraque ripa brentae ius macelli.*⁸⁰

— *Breue recordacionis de curte nostra Godigo uel quicquid ad eam pertinet et in ejus finibus quas inter istas designatas fines quae appellantur aunario, deinde firmante in aqua qui dicitur musone, deinde firmante in flumine difo et deinde firmante in litrano, unde silus resurgit et de ipsa curte supra nominata firmante in aurillia et deinde firmante*⁸³ *in rescio. Inter istas designatas fines pratis pascuis*

(uvod gl. gori) „*Noverint omnes nostri fideles . . . qualiter nos . . . quasdam res nostri iuris sitas*⁷⁸ *in comitatu Tarvisiano haut longe a fluuiuo Vallatus et in loco qui dicitur Chunio, qui situs est prope litus Brentae, qui fuit Ysaac*⁷⁹ *Judeo traditus*⁷⁹ *a Wicberto, et in loco qui dicitur Piscatorus et Vicentino comitatu in circuitu Gudage ultra tria miliaria, et in utraque ripa Brente ius macelli*

et in ejus finibus quae inter istos designatos fines iacent, quae appellantur Aunario, deinde terminante in aqua quae dicitur Musone, deinde terminante in flumine Diso et deinde terminante in Litrano unde Silus resurgit, et de ipsa supra nominata curte Gudago⁸¹ terminante⁸² in Aurillia et deinde terminante in Rescio, inter istos designatos fines cum pratis, pascuis, viis et inviis, exitibus et reditibus, fontibus, aquis

⁷⁷ Pod črto so variante iz list. iz l. 992. Razprto so tiskane razlike v tekstu med kodeksom in listino.

⁷⁸ Uvod k listini iz l. 992. gl. gori.

⁷⁹ 992: Isaac traditus Judeo.

⁸⁰ Isto stoji po Bernhartu na f. 1b. Po Zahnu l. c. III, 7 in Bernhartu se razlikuje le pisava imena „Gōdago“.

⁸¹ 992: curte supra nominata Gudago.

⁸² 992: manjka.

⁸³ Besede po predzadnjim „firmante“: „in aurillia et deinde firmante“ je Zahn l. c. izpustil, znak nepričakovane nenatančnosti.

silvis paludibus.
omnia et in omnibus

quantum *mihi* pertinet.

aquarumque decursibus, piscationibus, molendinis, silvis et paludibus omnibusque rebus iuste legitimeque ad eandem curtem respicientibus, questis et inquirendis ad servitium sancti Candidi ad Inticam in manus nobis⁸⁴ satis cari episcopi Abraham⁸⁵ appellati ob remedium animae nostrae⁸⁶ tradidimus etc. (gl. gori konec).

Primerjanje obeh tekstov, zapiska v kodeksu in listin, jasno kaže, da je zapisek le skrajšani in nekaj spremenjeni tekst listin (prim. izpuščenje formule mnogoštevilnih — 13 — pripadanj k posestvu, mesto katerih se navajajo le štiri: „pratis, pascuis, silvis, paludibus“ in izraz „omnia“; izpuščenje imena Gudago malo prej; firmante mesto terminante itd.). Ker je zapisek le opis posestva, sta izpuščena seveda tudi začetek in konec listine; poleg tega pa po že imenovanem skrajšanju obširnega naštevanja različnih pripadanj odgovarja sledečemu mestu listine z imenom obdarovanega v zapisku le „quantum *mihi* pertinet“. Mislim, da se tu nikakor ne pregrešimo proti filološki in zgodovinski metodi, ako z ozirom še na zgodovino tega daru in drugo sklepamo, da je analogno spredaj stoječemu tudi *beseda mihi v zapisku = imenu Abraham v listini*. Razlaga Zahnova (Cod. diplom. austr.-frising. III, 2) je mnogo bolj hipotetična in meni, moram priznati, tudi nekam neumljiva. On pravi: „Diese beiden doppelnotigen,⁸⁷ welche den Kern der Urkunden Nr. 35 und 44 bilden, scheinen fiscalischer oder anderweitiger Güterbeschreibung entnommen und der kais. Kanzlei zur Redaction der fraglichen Schenkungsbriege (wenn auch selbstverständlich nicht in vorliegender äusseren Form) vorgelegen zu haben. Die Worte „quantum mihi pertinet“, am Schlusse der 2. Notiz, weisen auf einen von den Urkunden getrennten, wahrscheinlich zeitlich denselben vorgehenden Ursprung.“ Te domneve nimajo prave podlage in nasprotujejo jim naravnost oziri na filološko metodo. Mesto s „pratis, pascuis, silvis, paludibus omnia“ se je gotovo prej skrajšalo iz obširnišega s 13 nazivi, nego pa je moglo to nastati iz prvega. Tudi v listini se ne nahajajoče besede „*breve recordationis de curte nostra*

⁸⁴ 992: sibi.

⁸⁵ 992: pred imenom stoji še „iam superius“.

⁸⁶ 992: suae tradidit; konec gl. gori.

⁸⁷ T. j. na l. 152 b in začetek tudi na l. 1 b (gl. gori).

Godigo vel quicquid ad eam pertinet“, kjer se posestvo imenuje Godigo proti Gudago v ostalem delu zapiska in v listinah, govore vendar jasno s svojim „breve recordacionis de curte nostra“, da je to kratek zapisek na pamtenje, ki predpolaga oni oficijelni dokument, na katerega se opira pravica posesti. Kar govori Schmeller o navedenih besedah (gl. gori), deloma ne prihaja v poštev, deloma pa je mogoče rešiti le na podlagi avtopsije kodeksa, kakor n. pr. to, v kakšnem razmerju stojita oba jednaka zapiska na f. 152 b in 1b in kako si je razlagati mesto z „breve recordacionis“. Po avtopsiji kodeksa bi bilo mogoče rešiti tudi važno vprašanje pisave, ki je po Bernhartu prva, le nekaj debelejša. S to pisavo je po njem pisan „sermo de poenitentia“, ki stoji pred II. in III. slovenskim spomenikom, od katerih je bil prvi pisan najbrže po diktatu. Najti bi bilo seveda treba, ako je mogoče, tudi kak avtograf Abrahamov.⁸⁸ Po Riezlerju-Laubmannu sega pisava res naravnost v Abrahamovo dobo na konec X. stol. Za posestvo „Gudago“ se je moral Abraham posebno zanimati, ker se je potrudil za potrdilo po Otonu III., pa je stilizacija tega potrdila zelo drugačna, nego n. pr. v potrdilu daritve velikega posestva pri sedanji Škofji Loki na Kranjskem iz l. 989. (Zahn, l. c. I, 43; Kos, Gradivo II, 381). V prvem beremo med drugim: „Pro rei tamen firmitate petiit celsitudinem nostram idem jam dictus Abraham frisingensis ecclesiae episcopus venerabilis, ut nos denuo id ipsum nostrae donationis auctoritate confirmaremus. Nos vero . . . frequens servitium quod ipse devoto animo sepius nobis exhibuit, piaae petitioni illius benignum assensum prebentes eandem curtem Gudago supra nominatam cum omnibus rebus illuc rite aspicientibus eodem tenore sicut superius scriptum habetur et videtur, ad ecclesiam Candidi ad Inticam nostrae celsitudinis preceptione a novo donamus, tradimus atque confirmamus ea scilicet ratione, ut idem jam dictus episcopus usque ad obitum sui absque contradictione omnium omnia haec teneat atque possideat et post eius excessum servitio sancti Candidi ad Inticam perpetualiter ibi mansura cum omni integritate redeant atque respiciant.“

Škof Abraham se v kodeksu v 4. pripisku naravnost imenuje: „*Isti sunt testes concambii abrahamae episcopi et adalperonis*“, na kar slede imena (gl. opis). Pisava je po Bernhartu druga nego v zapisu o Gudago, jednaka pa pisavi imen za I. slovenskim spomenikom (gl. Vondrákov drugi snimek). Neki Adalpero je bil v Abra-

⁸⁸ Ta se, kakor bomo videli, res tudi nahaja.

hamovem času mejni grof na Koroškem (Kos, Grad. II, 406, gl. tudi „Erläuterungen zum histor. Atlas der österr. Alpenländer, Wien 1914, I. H., str. 55 sl.) Bolj gotovo pa je bil gornji „Adalpero“ Abrahamovega „konkambija“ jeden iz rodovine „Semptenses comites“, o kateri govori Meichelbeck I, 176. Tu pripoveduje, da je Adalbero I., glava rodu, umrl 969. l., skoro istočasno pa tudi njegova soproga in sestra. „Horum omnium corpora fuisse Frisingae deposita“ (ib.). Adalberonov naslednik je bil Udalrik, njegov nečak pa zopet Adalbero, ki je kmalu po l. 972. umrl (Meichelbeck ib.). Zamena kakega posestva z jednim iz teh Adalberonov, ki so stali tako blizu brižinski cerkvi, da so jih celo tam pokopali, je tedaj popolnoma verjetna. Listine, ki bi govorila o tem, nisem mogel zaslediti; pri Meichelbecku I, 230, se nahaja jedna iz l. 1033., ki razpravlja o nekem „concambium“ med Adalperonom in škofom Egilbertom (1006—1039). O resničnosti zapiska v kodeksu dvomiti pa tudi radi tega ni nobenega povoda, ker se navajajo imena prič: „Perahtold, Ruodpreht, Ludolf, Oto, Heftolf, Jodunch, Jo’dunch, Pero, Engilmâr,“ za čemer še sledi: „Isti sunt servi: Hûmpreht, Sintpreht, Diotpreht, Reginhalm“. Škof Abraham je sploh mnogo zamenjeval posestva: 1) ok. 975 s klerikom Ruodharjem posestva na Lurnskem polju, pri Greifenburgu in pri Millstattu za druga v Belanski dolini na Koroškem (Zahn I, 39, Kos II, 347);⁸⁹ 2) ok. 975 z „nobilis vir Gozhalmus“ posestva na Bavarskem za druga „in loco Malontina“ severno od Gmünda na Koroškem (Zahn I, 41, Kos II, 349); 3) ok. 980 z „nobilis vir Diotricus“ posestva v Riedu pri Terstenu v Pusterski dolini za druga v Gisingu pri Monakovem (Zahn I, 41); 4) ok. 980 s „proprius servus eius (scil. frising.) ecclesiae Sintpreht“ posestvo „ad Cammindorf“ za drugo „in loco Mura“⁹⁰ dicto“ (Zahn I, 42); 5) ok. 990⁹¹ z briksenskim škofom Albuinom posestvo v Gaisu severno od Brunecka na Tirolskem za drugo „in Sirnviuza“ (Sirnitz) severno od Feldkirchena na Koroškem (Zahn I, 49, Kos II, 387); 6) ok. 990⁹¹ z istim škofom šest podložnih ljudi (Enzi, Engilhart, Guntheri, Wipila, Reginhilt in en dojenček) za drugih šest (Sado, Enzi, Wenilo, Azo, Moyza, Pranca⁹²) v innichen-

⁸⁹ Navedena imena ljudi so na prvih pretežno nemška, na drugih pretežno slovenska (gl. doli).

⁹⁰ Zahn misli na „Mauer in Niederösterreich (?)“, ali pristavlja vprašaj.

⁹¹ Po Kosu; pri Zahnu stoji 995.

⁹² Med temi drugimi so nedvomno slovenska imena, nasprotno pa so prva le nemška.

ski opatiji (Zahn I, 49, Kos II, 387) in še dr. Značaj navedenih zamenjav je zanimiv, ker nam očito kaže stremljenje okrepiti koroško posest, tem bolj ker v taki meri in na ta način ne nahajamo ničesar podobnega niti pri prednikih, niti pri naslednikih Abrahamovih. V vseh Koroškega se tičočih slučajih se je zamenjal svet le za koroški, in sicer koroško-slovenski. Med njimi je jeden slučaj, da se je opustilo posestvo celo doma na Bavarskem in zamenjalo s koroškim; v jednem slučaju se je zamenjalo tirolsko s koroškim, a v dveh zopet nemški ljudje s pretežno slovenskimi v Belanski dolini in innichenski opatiji. Pri zameni z Belansko dolino se je nahajalo zamenjano posestvo v istem severno-zahodnem delu Koroške, ali je bilo pretežno nemško (gl. še doli). O občni možnosti v kodeksu omenjenega „cambium“ škofa Abrahama z Adalperonom, ne more torej biti nikakega dvoma. Izmed v kodeksu navedenih imen prič in podložnikov se v listinah o zamenah posestev z Diotrikom (3) in z briksenskim škofom (5, 6) imenuje „Perahtolt“. Priča „servus Sintpreht“ v zapisku je pač „proprius servus ecclesiae (frising.) Sintpreht“ v listini ok. 980 (4); sicer se pa v isti listini imenuje še kot priča „Sintpreht“, a kot škofov advokat „Ruotpert“. V listini o zameni z Ruodharjem (1) stoji na koncu imen prič „Humpreht“. Imena Abrahamovih prič se v listinah večkrat ponavljajo, dasi tvorijo sicer nekoliko skupin: tako stoji n. pr. „Richheri“ poleg Sintprehta, pa tudi v zameni z Ruodharjem („Rihheri“); prim. tudi gori Perahtolta. Neki Isaac je priča pri zamenah z briksenskim škofom (prim. Isahac iudeus v zapisku o Gudago). Pod naslednikom Abrahamovim Gotchalkom (993—1006) nahajamo pričo Pero, pod škofom Egilbertom (1006—1039) pa priče Dietpreht, Engilmar, Perahtolt, Reginhalm in Ruotpreht. Če tudi to ali drugo ime najbrže zaznamuje različne osebe, je vendar pomembno, da je v Abrahamovih listinah našli tudi na jednaka imena prič, kakor so v zapisku o zameni posestev Abrahama in Adalperona. Je li tudi za to listina, meni doslej, kakor rečeno, ni bilo mogoče zaslediti.⁹³ Oblika genetiva Abrahae se

⁹³ Tudi v Bitteraufovi izdaji „Die Traditionen des Hochstifts Freising“ (München 1909), katero knjigo sem mogel dobiti v roke šele po končani razpravi, nisem našel nič popolnoma odgovarjajočega. Pač pa se iste priče tudi v tem gradivu večkrat ponavljajo, n. pr. v listini ok. 972—976 (l. c. II, 129) „Sindpreht, Humpreht, Reginhalm, Ruodpreht, Perahtolt, Adalpero, Diotpreht“; v listini po 977 (II, 157) stoji, kakor deloma gori: „Isti sunt servi eiusdem rei testes: Humpreht, Wolfram“; v listini po 981 (II, 179 sl.) beremo imena „ex familia“: „Ruodpreht, Sinpreht, Dietpreht, Reginhalm“; še več

bere v sodobnih listinah, n. pr. l. 965 „*episcopi Abrahæ*“ v listini, s katero podari cesar Oton Abrahamovemu vazalu Negomiru posestvo v Zvirčah v celovškem okraju (Zahn I, 31, Kos II, 322 i. dr.). Ali ne govori tudi sedanji čas v „*isti sunt testes*“ za časovno bližino zamenjave posestva in zapiska o tem? Ta drugi zapisek v kodeksu se tiče tedaj kar imenoma Abrahamovega gospodarstva kakor prvi. V tej zvezi pa mnogo pridobijo na pomenu tudi stiki v imenih med listinami in kodeksom v ostalih pripiskih z imeni, t. j. v drugem in tretjem pripisku.

Z isto roko kakor pripisek o „*concambium*“ so pisana po Bernhartu imena ljudi, „*Isti sunt, qui censum dederunt*“ na f. 78 b in 79. Pripomba o „*census*“ stoji na koncu zaznamka na f. 78 b, ki obsega 51 imen (gl. Vondrákov drugi snimek). Na f. 79 a se zaznamek po Bernhartu nadaljuje in obsega 74 imen. Imena so po večini nemška, vendar je J. Grimm iskal med njimi tudi slovenska (gl. gori). Schmel-ler je mislil, da so to imena onih ljudi iz Radespona in Ergoltinga, katerih plačila se omenjajo na drugi strani prvega lista po prvem delu zapiska o „*Gudago*“. Proti temu govore že podana števila mož in žen tu in tam. Po Mühlbacherju kaže pisava na XI. stol., ne more se pa določiti, ali je starejša ali mlajša nego II. in III. slovenski spomenik. Bernhart pa trdi nasprotno, da je roka sodobna pisavi l. slovenskega spomenika, za katerim sledi, in tega mnenja sem na podlagi podrobnega primerjanja tudi jaz. Z ozirom na že razložena pripiska o „*Gudago*“ in o zameni posestva je zelo zanimivo in važno, da ne nahajamo le podobnih imen, kakor so v zaznamku, tudi v listini ok. 975, s katero zamenjava škof Abraham z „*nobilis clericus Ruodharius*“ posestva „*in tribus locis Vualaha, Lurna, Lisara*“⁹⁴

imen ima druga listina po 981 (II, 192 sl.): „*Perahtolt, Diotpreht, Sintpreht, Reginhalm et alii*“. Mislim, da to vse precej spominja na gornjo skupino imen. Gori omenjene zamene posestev in ljudi bi bilo po Bitteraufu lahko še pomnožiti, n. pr. po II, 83 dá pred l. 972. grof Peranhard brižinski cerkvi tudi neke Slované; po II, 87 sl. zamenja Abraham v isti dobi pred l. 972. s pl. Ariponom posestvo z ljudmi za drugo, na katerem se navajajo tudi Slovani, med tem ko jih na prvem ni; po II, 129 zamenja Abraham med l. 972. do 976. z nekim „*Sclavus Pedizoz*“ posestvo v „*Perchoua*“ za tri druga „*Miltaha, Purgipah, Meninpah*“. Tu se navajajo tudi spredaj omenjena imena prič. Druge zamene pri Bitteraufu so bolj brižinsko-lokalnega pomena.

⁹⁴ Po Jakschu (Monum. Carinthiae III, 48) in Kosu (Grad. II, 348) Fell (Bela) v greifenburškem okraju, St. Peter im Holz na Lurnskem Polju in Lieseregg pri Millstattu na sev.-zah. Koroškem. Bitterauf (Die Traditionen des Hochst. Freising II, 167) datira listino 977—981.

za drugi „in duobus locis Velah et Stalla“,⁹⁵ temveč da so v imenih na obeh mestih tako blizke stike, da jih je skoro brez dvoma istovetiti in pripisovati istemu kraju. Prvi del zaznamka v kodeksu končuje z imenom „Azo, Minigo“, ravno tako pa stoji jedno za drugim „Azo, Minigo“ tudi v drugi polovici listine med imeni zamenjanega brižinskega posestva, ki so, kakor v zaznamku, povečini nemška, med tem ko so v prvi polovici listine z dobljenega v zameno posestva Ruodharia pretežno slovenska.⁹⁶ Za „Azo, Minigo“ sledi nekaj dalje v listini „Azala, item Azala, atque iterum Azala“ in ravno tako se bere *trikrat* na j. 79 a Azala kot 9., 63. in 69. ime. V obče se nahajajo sledeče enakosti:

*cod. f. 78b in 79a*⁹⁷

list. ok. l. 975 (prejšnje briž. posestvo)

6. Uuipo
11. Engizā (prim. še 33 in 34'
Engizo, 54 Engiza)
16. Enzila
18. Liuppa (prim. še 1')
41. Lanzo
50. Azo
51. Minigo
6'. Azza
9', 63', 69'. Azala
42' Razo
64' Isanhart

30. Uvipa
13. Engizo (prim. še 22 in 33
Engiza)
38. Enzila
28. Liupa
31. Lanza
7. Azo
8. Minigo
29. Aza
25, 26, 27. Azala
23. Raza
14. Isanhart.

Navedeni primeri bi se dali še pomnožiti, ako pripustimo možnost te ali druge nenatančnosti v pisavi imen. V enem slučaju podava listina sama naravnost dokaz za to. I po Zahnu, i po Kosu stoji v listini 4. „Gomman“, 12. pa „item Comman“.⁹⁸ Toda tudi brez

⁹⁵ Po Kosu ib. Obervellach in Stall v Belanski dolini, tedaj tudi na sev.-zah. Koroškem.

⁹⁶ Na posestvu *Ruodharia*: „Tihmar, Goztibil, Imizi, Goztizai, Rada-gozt, Salacho, Rihnumt, Kisalhart, Vitina, Kazne, Siuina, Lunota, Liutza, Rihpirih, Engilpurc, Keza, Engiza, Peza, Gotauuar, Adalsuint, Erchanrat.“ Na zamenjanem *brižinskem* posestvu: „Zeizo, item Zeizo atque iterum Zeizo, Gomman, Peratholt, Sanzi, Azo, Minigo, Pezaman, Ruodolf, Pitalo, item Comman, Engizo, Isanhart, Tichodrah, Lazdimir, Uulkonga, Perahtolt, Zidebit, Godemir, Krazza, Engiza, Raza, Tihca, Azala, item Azala, atque iterum Azala, Liupa, Aza, Uvipa, Lanza, Uvillipurc, Engiza, Tupa, Sigila, Eccha, Meginpurc, Enzila, Chirichpurc, Hiltigunt.“

⁹⁷ Imena na f. 79 a imajo pri številki znak '.

⁹⁸ Prim. pri Kosu, II, 315, Diotpert - Tietprecht v listinah iz l. 961 in 954.

takih, več ali manj negotovih primerov je 15 slučajev, v katerih se strinjata zaznamek v kodeksu in druga polovica listine, med njimi pa tako silna podobnost kakor je skupnost dvojice „Azo-Minigo“ in trojica „Azala“. Posebno v prvem delu zaznamka so sličnosti. Na koncu listine se imenuje priča Humprecht, kakor v pripisku o drugem „concambium“ Abrahama (gl. gori). Iz identitete imen v listini in v kodeksu bi morali sklepati, da je zapissek v kodeksu starejši nego zamena posestva z dotičnimi imeni za drugo posestvo, ki se je zvršila ok. 975. l. Ker pa se je posestvo izročilo Ruodhariju le „usque in finem vitae“ s pogojem da „postea vero omnia illa ad ecclesiam Frisingensem redeant atque respiciant“, bi bilo tudi mogoče, da so se zapisala imena v kodeks po vrnitvi posestva. Za to bi v nekoliko govorili neki v glavnem manj znatni, toda tudi zanimivi stiki v imenih tudi med prvo polovico listine z imeni novega posestva in zaznamkom v kodeksu. Jednaka imena na teh obeh mestih so sledeča:

cod. f. 78b—79a

list ok. l. 975 (posestvo Ruodharija)

3. Peza (prim. še 4', 70', 73')	18. Peza
13'. Gisalrat	8. Kisalhart
23'. Imizi	3. Imizi
49'. Adalsuint cum filiis V	20. Adalsuint
54'. Engiza (prim. gori)	17. Engiza
55'. Geza	16. Keza
17'. Liuzzo, 64' Liuza	13. Liutza.

Ti slučajji se nahajajo zlasti v drugem delu zaznamka že po pripomnji „isti sunt, qui census dederunt.“ Tudi tu imamo v neposredni bližini v listini 16. Keza — 17. Engiza, v kodeksu pa 54' Engiza — 55' Geza. Želeti bi bilo, da bi se mogel primerjati original v kodeksu. Vsekako ni lahko misliti, da bi „Azo-Minigo“ še vedno moglo stati skupaj, ako se je posestvo še le mnogo pozneje vrnilo v prve roke. Pripisek pa je gotovo istočasen z eksistenco skupnega „Azo-Minigo“, ker se pravi „isti sunt, qui . . .“ Kdaj je umrl Ruodharius in je li je to sploh mogoče dognati, nisem zasledoval, ker bi me bilo predaleč odvelo v brižinsko-zgodovinske študije, katerim se mislim podrobniše še le posvetiti, ako se mi posreči videti original kodeksa. Pričakujem pa to tudi od naših historikov. Za sedaj hočem predvsem le dokazati potrebo študija tudi v teh smereh. Vsekako je velika verjetnost, da so se imena v kodeksu napisala že ok. l. 975. ali pa ne mnogo pozneje; tedaj bi se pa bil moral še preje napisati I. slovenski spomenik, za katerim sledi pripisek z imeni. Pisavi imen in I. spomenika kažeta po svoji izvršbi

jako mnogo podobnih črt. Zelo zanimivo bi bilo primerjati avtograf listine⁹⁹ s pisavami v kodeksu. Kdo je pisal listino, se v izdajah pri Zahnu, Jakschu in Kosu ne omenja. Sredi listine je omenjen Abrahamov advokat Odalscalch.

Izmed Abrahamovih advokatov se imenujejo v listinah poleg že omenjenega Odalscalcha še Papo, Ruotpert in Dietric Diotric).^{99a} Pa še neka imena so zanimiva: notarjev in kancelarjev v daritvenih listinah, ki se tičejo Abrahama (po Zahnu): 1.965. „*Liutulfus notarius* ad vicem Brunonis archicapellani recognovi“; 1.972. „*Liutolfus cancellarius* vice Hattonis archicapellani subscripsi“; 1.973. „*Willigisus cancellarius* vice Rodberti archicancellarii recognovi“; istega 1.973. „*Vuilligisus cancellarius* vice Ruodberti archicappellani subscripsi“; 1.989. *Hildibaldus episcopus et cancellarius vice Vuilligisi archiepiscopi recognovi*“; 1.992. „*Hildibaldus episcopus et cancellarius vice Willigisi archiepiscopi notavi*“ in 1.993. „*Hiltibaldus episcopus et cancellarius vice Uuilligisi archiepiscopi recognovi*“. To sem podrobno navel radi tega, da se razvidi, da se je le v najstarejših daritvenih listinah za Abrahama do 1.972. podpisoval kot „notarius“ ali „cancellarius“ neki Liutulfus-Liutolfus. To bi mogel biti Liutulfus tretjega pripiska v kodeksu f.126 b: „In Enisitala sub potestate Liutulfi haec mancipia *sunt*: Gotta, Geza, Diôtrat.“ Imeni Geza in Gotta se ponavljata v zaznamku imen: Gotta f.78b 22, 2', 50', Geza f.79a 55'. Temu ni seveda pripisovati nobenega pomena, dasi je mogoče in se zdi, da nudi zaznamek imen zbirko skupin, ki niso le iz jednega kraja. Gotovo pa zasluži pozornosti ime Liutulf, ker se nahaja v virih iste dobe kakor sledovi vseh drugih dosedaj obravnavanih pripiskov, dà, celo v isti listini iz 1.972., s katero je podaril cesar Oton I. Abrahamu posestvo Gudago in s katero se skoro do malega strinja „breve recordationis de curte nostra Godigo“ v kodeksu s svojim „quantum mihi pertinet“ namestu imena obdarovanja Abrahama v listini. Zahn je tudi ta zapisek o Liutulfu preveč iztrgal iz zveze vsega kodeksa, kakor oni o Gudago, ter mu ni mogel dati nobene podrobniše razlage (Cod. diplom. austr. fris. III, 2—3): „Dieser Artikel hat mir trotz seiner Kürze viel Rätsel-

⁹⁹ Nahaja se v monakovskem drž. arhivu. Jaksch (Monum. histor. duc. Carinthiae III, 48) pravi: „Jedenfalls gleichzeitige, viell. Original-Aufzeichnung.“

^{99a} O Abrahamovih advokatih gl. pri Bitteraufu „Die Traditionen des Hochstifts Freising“ II, 80 sl.

haftes. Der urkundlich feststehende Brauch nennt „Ensital“ das steir. Ennsthal, „Ensiuualt“ dagegen das österreichische und dessen Umgrenzung. Für Letzteres würde im 11. Jahrh. der Nachweis freising. Unterthanen nicht befremden, für Ersteres lässt sich keiner geben, weder früher, noch später. Die Handschrift, der das Stück entnommen ist, hat altfreisingische Zugehör für sich; diese allein spricht auch für den Zuweis der verwaisten Notiz. Demungeachtet wir nicht aus anderen Documenten denselben zu belegen vermögen, darf, so zu sagen, die Herrenlosigkeit ihn nicht ganz ablehnen. Erst durch die dem Archive des Klosters s. Lambrecht entnommenen Urkunden 116 und 117 ist nachweisbar geworden, daß Freising auch an der heutigen steirisch-kärntnischen Grenze, am Priewald gegen Metnitz zu, Liegenschaften besass.“ Za istočasnost pripiska s faktom govori sedanjik „Sub potestate L. haec mancipia sunt“.

Preostane nam še historični (peti) pripisek, določba vojvode Henrika o vračanju in kaznovanju pobeglih podložnikov na f. 147 b, pisana po Bernhartu od prve roke, kakor začetek rokopisa. V Abrahamovih daritvenih listinah se imenuje redno vojvoda Henrik kot njegov priprošnjik, n. pr. (po Zahnu in Jakschu) v list. Otona II. iz 1. 973. „per interventum dilectae matris nostrae Adelheidae et fidelis nostri videlicet Heinrici ducis“, v list. istega iz istega l. „dignis et admodum honestis petitionibus dilectissimae conjugis nostrae Theophanu nec con cari nepotis nostri Baioariorum ducis Heinrici“ in v list. Otona III. iz 1. 989. „dignis et admodum honestis petitionibus dilecte matris nostre Theophanu, nec non cari nepotis nostri Karentinorum ducis Heinrici“. Ta Henrik II., bratranec Otona II., je bil s presledki vojvoda bavarski in karantanski od 1. 955. do 995. ter je umrl 1. 995.¹⁰⁰ Bil je tedaj sodobnik Abrahamov (957—993). V jedni listini se imenujeta vzporedno oba: v list. Otona I. iz 1. 961. „per interventum Heinrici ducis matrisque suae Juditae nec non et fidelis nostri Abrahae Frigisiensis (sic!) episcopi“.¹⁰¹ L. 974. pa sta se oba skupno s češkim vojvodom Boleslavom in njega poljskim sva-

¹⁰⁰ Jaksch, Monum. hist. duc. Car. III, 47 sl.

¹⁰¹ Kako je bil Henrik II. tudi sicer naklonjen brižinski cerkvi, dokazuje njegov dragoceni dar za cerkev sv. Korbinijana v Freisingu, o katerem govore po Meichelbecku str. 188 sledeči latinski verzi: „Dum jubet Hainricus, quam Sanctus Korbinianus-Splendet in argento, quod dedit ille Deo! — Praesulis Abrammi fulgescit imago benigni — Omnipotens animam salvet in arce suam.“ S Henrikovo materjo, Judito, je imel Abraham baje celo ljubezensko razmerje.

kom „Misigo“ zarotila proti Otonu II. z namero, vreči ga s prestola (Jaksch l. c. III, 54 sl.). Pa to se jima ni posrečilo, oba sta se na poziv vdala ter bila poslana v pregnanstvo (gl. še doli). Ker je „constitutio“ Henrikova po Bernhartu pisana od prve roke, ta pa po Mühlbacherju lahko sega do l. 980. (gl. gori), bi mogli sklepati, da se je ta pripisek v kodeksu vpisal kmalu po postanku določbe, kar bi bilo že tudi samo po sebi zelo verjetno, saj spadata i postanek kodeksa i postanek „constitutio“ v isto dobo. Kopitar je celo izrazil mnenje (gl. gori), da je ta pripisek nekak koncept določbe. Podrobniša študija o različnih tekstih bi bila gotovo zelo važna, ali mi ni tu mogoča. Upam, da se tudi k temu še vrnem. Vsekako je bil Abraham, kakor se vidi iz gornjega in se bo videlo še dalje, v najtesnejših prijateljskih odnosajih ne le s Henrikom, temveč tudi z njegovo materjo Judito, katere sovrstnik je bil in katera je za mladoletja Henrika II. vodila vladarske posle. Oba sta mu bila posredovalca in priprošnjika pri podelitvah posestev, Judita sama že v prvi listini, tičoč se Abrahama iz l. 965. Po tem takem kaže tudi ta zadnji pripisek ne le s pisavo, temveč tudi s svojim postankom in osebnimi momenti na Abrahamovo dobo.

Tako smo se mogli prepričati, da vsi posestno-zgodovinski pripiski v našem kodeksu predpolagajo, ozir. se naslanjajo na listine iz Abrahamovega časa, in sicer nekako ok. sredine njegovega škofskega razdobja, t. j. ok. l. 975. Vpisati pa so se morali precej sočasno z njimi, kakor to poleg drugega dokazuje zlasti že tudi stilizacija s sedanjiško obliko glagola: „Isti *sunt*, qui censum dederunt“, „sub potestate Liutulfi haec mancipia *sunt*“ in „isti *sunt* testes concambii abrahæ episc. et adalperonis“. Zapisek o posestvu „Gudago“ (l, 5) se naslanja na listino iz l. 972. in je tudi paleografski po Riezlerju-Laubmannu lahko iz tega časa, zaznamek imen (2) odgovarja listini ok. 975 (po Kosu in Zahnu^{101a}), ime Liutulfus (3) spominja na ime notarja v listini iz l. 972., imenovani že na prvem mestu, zamenja posestev Abrahama in Adalperona se potrja s pričami, ki jih je v drugih Abrahamovih listinah najti predvsem le zopet v listinah o zamenah med l. 972.—981., slednjič kaže tudi pisava Henrikove „constitutio“ lahko na l. ok. 980. To vse se pa v svoji celoti celokupno vzeto, mislim, tudi medsebojno močno podpira in priča, da ni le prvega postanka rokopisa iskati v tej dobi, temveč da so se tudi razni pripiski izvršili, če tudi od raznih rok,

^{101a} Po Bitteraufu natančneje 977—981.

v ne preveliki časovni razdalji. S tem stopi pa tudi I. slovenski spomenik v ozko zvezo s podano časovno in osebnostno določbo našega brižinsko-slovenskega kodeksa in njegovih zgodovinskih pripiskov. Mühlbacherjeva sodba glede zaznamka imen, pa tudi II. in III. slov. spomenika, kot omejena le na slovenske odlomke, kar je Mühlbacher sam poudaril (gl. gori), ne more popolnoma veljati, dokler se ne preišče cel kodeks in se ne določijo natančno vse njegove roke, da vemo, katere latinske dele, ozir. pripiske sta še pisali isti roki kakor slovenske spomenike, od katerih je II. napisan po diktatu. Pritegniti pa je treba k primerjanju tudi originale pristnih listin in odgovoriti na vprašanje, ali ni kake identitete med to ali ono roko v kodeksu in to ali ono roko v listinah. Tedaj bo najbrže mogoče celo dokumentarno določiti roko in čas postanka vsaj za del rokopisa. Za nas je seveda tako vprašanje najvažnejše z ozirom na to, kar bi sledilo iz tega za roko in čas slovenskih drobcev. Tu pa je mnogo upanja na rešitev teh vprašanj, ker imamo opraviti le z dvema rokama, od katerih je prva nastala po vsej verjetnosti že koncem X. stol., torej v Abrahamovi dobi, pri drugi pa je deloma predpolagati diktat. Podčrtavam, da je Mühlbacherjev izrek glede I. spomenika popolnoma združljiv z zaključki iz pripiskov. Njegovi trditvi o II. in III. spomeniku pa ne verjamem, dokler ni preiskan cel kodeks. Nasprotuje ji tudi mnenje Riezlerja-Laubmanna. Ne verjamem pa še posebno radi tega ne, ker si ne morem misliti, da se je kodeks celo stoletje rabil z jednim slovenskim tekstom (*confessio generalis*) in da je še le čez stoletje prišlo nekomu na um vpisati tudi homilijo o spovedi in spovedno molitev (*confessio*), ki organično spadata v celotni „ordo confessionis“, kakor kaže že evhologij, pa tudi naš kodeks sam.

Ne glede na to, da imata I. in III. spomenik v jeziku in v skupnem viru z glagolskim evhologijem ozke stike med seboj¹⁰², spadata oba spomenika, kakor sem že gori pokazal, res popolnoma organično v „ordo confessionis“, ki se zopet organično uvršča v drugo vsebino vsega kodeksa kot očitega škofovskega pontifikala za najnavadnije obrede in homiliarija za najglavnejše praznike. V glavnem je pretežno vsebino kodeksa po Bernhartu pisala le ena roka tanje in debelejša kakovosti; vse drugo je proti njima prav neznatno; med tem je tudi roka II. in III. spomenika, ki se nahaja baje še tu in tam na f. 48—65; še neznatnejša je tretja roka na f. 50—56. Priznavam

¹⁰² O njiju razlikah drugikrat.

sicer, da se Bernhartu morda ne more povsem verjeti, vendar je kolikor toliko le moral in mogel razlikovati. Pri naših slovenskih spomenikih je dosedaj sila zanimiv posebno rezultat, da je II. spomenik diktiran in pisan od Nemca; z druge strani pa imamo glede časa pisave popolnoma nasprotni trditvi v poslednjih sodbah Riezlerja-Laubmanna in Mühlbacherja. Toda v ta in podobna vprašanja se tu nočem dalje podrobno spuščati, dokler mi ni dana možnost ogledati si samemu originala vsega kodeksa in avtografov v poštev prihajajočih listin.

Gori smo rekli, da kažejo pripiski na čas okoli sredine Abrahamovega škofovstva, t. j. ok. l. 975. in da se tudi iz paleografskih ozirov po najnovejših sodbah stavi starejša roka slovenskega I. spomenika na konec X. stol. (po Mühlbacherju event. do ok. l. 980.). To nas sili k vprašanju, ali vemo tudi kaj posebnega za to dobo iz njegovega življenja. Abraham bi zaslužil že z ozirom na veliko razširjenje svojih posestev po Slovenskem podrobno monografijo od slovenskega zgodovinarja. Jaz se tu naslanjam predvsem na Meichelbeckovo zgodovino brižinske škofije ter listine in zgodovinsko gradivo pri Jakschu, Zahnu in Kosu. V hronološkem pregledu vemo iz Abrahamovega življenja sledeče. O njegovem pokolenju pravi Meichelbeck (I, 173): „Sunt, qui apud Hundium in Metropoli existiment, Abrahamum nostrum fuisse ortum ex Palatinis Carinthiae postea factis Comitibus Goritiae. His Scriptoribus e coaevis membranis suffragari videtur, quod Abrahamus in vicinis Carinthiae partibus, et quidem in hodierna Carniola bona quaedam propria habuerit, iisque res Ecclesiae suae frisingensis plurimum auxerit, uti ex dicendis abunde constabit. Nos in re incerta nihil certi statuere solemus.“ Za Abrahamovo nenemško pokolenje bi morda moglo govoriti to, da je med imeni brižinskih škofov njegovo svetopisemsko ime precejšnja izjema. Razen tretjega škofa Josipa (749—764) imajo vsi drugi nestarokrščanska nemška imena: Korbinijan, Erimbert, Josip, Aribi, Atto, Hitto, Erhanbert, Anno, Arnold, Waldo, Utto, Drakolf, Wolfram, Lambrecht, *Abraham*, Gotschalk, Egilbert, Nitker, Ellenhard, Meginward, Heinrich (— 1137) itd.¹⁰³ Radi sporočila o pokolenju Abrahamovem iz rodu poznejših goriških grofov, imenuje Gams Abrahama naravnost „Abraham v. Goerz“ (Series episcop. eccl. cathol. 275). Czoernig (Das Land Goerz und Gradisca. Wien 1873) v genealoški tabeli izvaja goriške grofe od Othwina

¹⁰³ Gl. Zahn I, str. XX in Gams I. c.

(† 1008), grofa v Lurnski in Pusterski dolini¹⁰⁴. Abraham je tedaj bil prav njegov sodobnik († 993). Zanimivo je, da se je Abraham trudil posebno tudi v imenovanem okraju pridobiti in razširiti posestva; vendar ne prilagam temu posebnega pomena, ker so brižinski škofje, kakor bomo videli, s pustersko dolino sploh stopili na slovenska tla ter odtod dalje razširjali svoja posestva po Koroškem in drugod. Ne glede na to, naj kratko navedem dotične listine. L. 974. povrne Oton II. na prošnjo Abrahamovo brižinski cerkvi nekdanjo lastnino v Pusterski, Lurnski in Kadorski grofiji. Z Ruodharijem zamenja A. ok. l. 975. posestva na Lurnskem polju, v Greifenburškem in Millstattskeni okraju za druga v bližnji Belanski dolini. Z Gozhalmom zamenja ok. l. 975. bavarska posestva za druga severno od Gmünda. S škofom Albuinom zamenja ok. l. 990. posestvo na Tirolskem za drugo severno od Feldkirchena. Z istim zamenja ok. l. 990. ljudi za druge v innichenski opatiji. Da je Abraham kot duhovnik pripadal brižinski škofiji že pred nastopom škofovske oblasti, sklepa Meichelbeck (I, 173), „quod eius nomen in permutatione quadam bonorum, sub s. Lantperto¹⁰⁵ Frisingae facta aperte exprimatur; imo caeteris primis Canonicis eam permutationem confirmantibus praeponatur, et (quod singularem eius praerogativam more illius temporis denotat) Domnus appelletur.“ L. 961. je posredoval, da je dobil neki klerik Diotpert posestvo pri Št. Vidu na Koroškem (Kos II, 315, Jaksch III, 50). Po Kosu l. c. je bil to isti duhovnik Thietpreht, ki je prejel l. 954. posestvi zah. od Št. Vida (Kos II, 311, Jaksch III, 45). L. 965. je izprosil svojemu vazalu Negomiru posestvo severno-vzhodno od Celovca (Kos II, 322, Jaksch III, 51, Zahn I, 31). L. 967. po Veliki noči ali koncem 968. l. se je udeležil Ravensske sinode¹⁰⁶, kakor sledi iz *njegovega podpisa v sinodskem statutu*: „*Abraham S. Frisingensis Ecclesiae Episcopus interfui*“ (Meichelbeck 175)^{106a}. L. 972. mu

¹⁰⁴ O zvezi poznejših goriških grofov s pusterskimi grofi prim. tudi „Mittheil. d. Inst. f. österr. Gesch.“ 28, 84 in „Erläuter. zum histor. Atlas der österr. Alpenländer“, 1. H., str. 176. Prim. še ib. str. 177: „Brachten die Görzer den Freisinger Besitz in Oberkärnten und in Moosburg an sich, so treten sie auch überall, wo wir früher die Grafen von Lurn gefunden haben, als Grafen auf.“

¹⁰⁵ S. Lambrecht je bil prednik Abrahamov na škofijski stolici od l. 938. do 957. (Gams l. c. 275).

¹⁰⁶ Prim. Wetzlerja-Welteja cerkveni slovar, 2. izd., X, 831.

^{106a} Sodeč po Bitteraufovih „Traditionen des Hochstifts Freising“ bi mogli biti tudi v brižinskem rokopisnem gradivu kaki lastnoročni zapiski Abrahamovi.

podeli Oton I. posestvo „Gudago“ na Beneškem (Zahn I, 34). L. 973., 30. jun., mu daruje Oton II. po posredovanju svoje matere Adelhajde in vojvode Henrika obširno posestvo pri sedanji Škofiji Loki na Kranjskem¹⁰⁷, a 23. nov. istega leta naznanja Oton II., da mu je ta svet podelil vsled prošnje soproge Teofane in bavarskega vojvoda Henrika (Kos II, 337 in 339, Jaksch III, 54, Zahn I, 37 sl.). V drugi imenovani listini se izraža Oton II. zelo laskavo o Abrahamu: „venerabili et totius religionis viro Abrahae sanctae Frisingensis ecclesiae praesuli nostrae familiaritati digne adjuncto“ (Zahn I. c.). L. 974., 28. maja, povrne Oton II. na prošnjo Abrahamovo brižinski cerkvi posestva v Pusterski, Lurnski in Kadorski grofiji (Kos II, 346, Jaksch III, 54). Istega l. 974. pa se Abraham že zaroti skupno z bavarskim vojvodom Henrikom II. Prepiralcem („Rixosus“) proti Otonu II. Zarotniki stopijo v dogovor s češkim vojvodom Boleslavom in njega poljskim svakom „Misigo“ (Jaksch III, 54). Po Meichelbecku (I, 182) in Schoenleбену (Carniolia) se poroča, da se je Henrik II. nazval kralja ter se dal v cerkvi sv. Emmerama kronati od Abrahama, katerega je Henrik II. pridobil za to stvar, saj, kakor pravi Meichelbeck, „in Henrici provincia universa Dioecesis Frisingensis includebatur“. Zarota se je že takoj v početku izjalovila. Prim., kar se bere o njej v Annales Altahenses maiores (Jaksch III, 54): „Eodem anno (974) Heinricus dux Bawariorum et Abraam episcopus inierunt consilium cum Bolizlavone et Misigone quomodo imperatori suum regnum disperderent; et hoc quidem tam infeliciter fuit disputatum, ut, si divina miseratio non provideret et insuper ingenium Berahtoldi non disperderet, pene tota Europa destituta atque deleta esset. Igitur imperator tali nefando comperto consilio congregavit omnes principes suos et interrogavit eos quid inde facturum esset. Illique invenerunt, ut Bobbonem episcopum et Gebhardum comitem transmitterent ad predictum ducem et eum vocarent ad suum placitum per edictum et omnes qui cum eo erant in eadem conspiratione, et si minime venire vellent ac in tali pertinacia voluissent perdurare, tunc demum procul dubio sciant se esse spiritali gladio peremptos. Enimvero Heinricus dux illico, ut audivit legationem eorum, domino opitulante sine ulla dilatione se presentavit domino imperatori cum eis omnibus qui erant in eo consilio, ut ille ex eis fecisset quicquid sibi placuisset. Continuo transmisit ducem Ingelem-

¹⁰⁷ V imenu se je ohranil še sled nosnega samoglasnika „Lônca“, kar se piše tudi pozneje, n. pr. l. 1074. pod Ellenhardom.

heim atque Abrahamum ep. Corobiae alios quoque huc et illuc“ (Mon. Germ. Script. 20, 787—788). Isto se pripoveduje v „Lamberti Annales“ (ib. 3, 63, Jaksch III, 55). Le mesto pregnanstva je tu izpušče-no. Meichelbeck (I, 183) navaja glede tega na prvem mestu Schoenlebena: „Eodem a. (974) Abrahamus Fris. Ep. in exilium pulsus ab Ottone Imper.... in Carinthiam fugit, ubi ad lacum Wertsee fundavit Collegiatam Ecclesiam cum Decano et quinque Canonicis, sacram aedem SS. Primo et Feliciano Martyribus dedicavit, illatis eorum Lipsanis, quae nunc Lithopoli apud PP. Franciscanos sub altari summo asservantur.“ K temu pripominja Meichelbeck l. c.: „Alii scriptores locum exilii Abrahamo assignant Corbejam, alii Trevirim.“¹⁰⁸ Cerkev sv. Primoža in sv. Felicijana se v zvezi z brižinsko škofijo imenuje že l. 891., ko je kralj Arnulf podelil kapelo na Lurnskem polju brižinski cerkvi „nec non ad sanctos dei martyres Primum videlicet et Felicianum quorum in eisdem partibus in loco qui vulgo Ueride¹⁰⁹ vocatur“ (Kos II, 227, Zahn I, 24, Jaksch III, 26). Ok. l. 900. je podelil neki plemenitaš, ko je prišel k brižinskemu škofu Waldonu (883—906) na Otok („ad Ueride loco“), kjer počivajo ostanki sv. mučenikov, Primoža in Felicijana, tamošnji cerkvi, škofu Waldonu in njegovemu odvetniku Vadalhohu posestvo nad ondotnim jezerom¹¹⁰ (Kos II, 248, Zahn I, 25, Jaksch III, 18). Da je bil kraj ob otoku že preje v brižinski oblasti, se razvidi iz listine škofa Arnolda (875—883), ki je zamenjal z nekim plemenitašem eno kmetijo na Otoku („ad Ueride“) za drugo v Rožeku (Kos II, 202, Zahn I, 22, Jaksch III, 15). Cerkev na Otoku ob Vrbskem jezeru je bila glavno središče brižinske posesti v Karantaniji (prim. J. Gruden, Zgodovina slov. naroda, I, 72). Da se je tudi Abraham v izredni meri zanimal za to cerkev in res skrbel za njo, dokazuje njen cerkveni inventar iz Abrahamove dobe: „Noticia ecclesiasticarum rerum quae in ecclesia S. Primi et Feliciani continentur quas Abraham venerabilis episcopus illuc perperavit.“ Med njimi je bilo tudi precej — 42 — knjig: „Per totum libri quos habetis XLII“. Prim. zaznamek: „bibliotheca in duo volumina divisa, item Genesis regum, parabola Salomonis, actus apostolorum, apocalipsis, dialogorum II, missales libri III, epistolari I, lectionarium I, antiphonarium I, psalterium I, expositio super Gene-

¹⁰⁸ Korwey na Westfalskem in Trier.

¹⁰⁹ T. j. Otok (Maria-Wörth) tik Vrbskega jezera (Kos II, 228).

¹¹⁰ T. j. blizu Vrbe (Kos II, 248).

sim, liber Vvolfhardi, vita Samsonis... missales libri II, antiphonarium I, gradale I, actus apostolorum, psalterium I, *omelie III*, dialogorum I... Preter ceteros libros supradictos adhuc gradale I, psalterium I, liber Mathei, sequentiaria II, passionarium I, expositio super epistolas II, liber Samsonis, passio sanctorum Primi et Feliciani, versarium I, missale I, liber Geronimi presbyteri scriptus scotigene ordo ad missam celebrandam“ (Kos II, 393, Zahn III, 7, Jaksch III, 47). Z ozirom na poročilo pri Schoenleбенu in zamene posestev na Koroškem, ki jih historiki kakor Zahn in Kos stavijo ok. l. 975. in 980., je pač verjetno, da je bival Abraham za časa svojega pregnanstva tudi na Koroškem v tamošnjem središču brižinskih posestev, za kar zelo govori tudi navedeni inventar tamošnje cerkve.

Sedež škofijske stolice, Freisingen na Bavarskem, si je Oton II. l. 976. osvojil. Takrat je bil tudi Henrik II. odstavljen in Koroška je postala samostojna (gl. Erläuter. zum histor. Atlas der österr. Alpenländer, I. H., str. 55). Po smrti Otona II. l. 983. se je Abraham vrnil na Bavarsko („statim a morte Ottonis II. Imperatoris ad sedem suam reversum esse“, Meichelbeck I, 185). Pregonstvo bi bilo tedaj trajalo nekako od l. 974.—983.^{110a} Zamene tega časa so bile, kakor je že bilo omenjeno, ok. l. 975. z Ruodharijem posestev na Lurnskem polju in v Greifenburškem in Millstattskem okraju za druga v Belanski dolini (Kos II, 347, Zahn I, 39, Jaksch III, 48) in z Gozhalmom bavarskih posestev za druga severno od Gmünda (Kos II, 349, Zahn I, 41, Jaksch III, 49), a ok. l. 980. z Diotrihom posestva v Pusterski dolini za bavarska (Zahn I, 41) in s Sintprehtom posestva „ad Cammindorf“ za drugo „in loco Mura dicto“ (Zahn I, 42). Z Otonom III. (983—1002) je živel Abraham že zopet v priateljских odnošajih, kakor to dokazujejo potrditve Otona III., iz l. 989. potrditev prejšnje daritve posestva pri sedanji Škofiji Loki na Kranjskem (Kos II, 381, Zahn I, 43) in iz l. 992. potrditev daritve posestva „Gudago“ na Beneškem (Zahn I, 45). Iz zadnjih Abrahamovih let imamo poleg omenjenih potrditev le še ok. l. 990. zameni posestev z briksenskim škofom Albuinom, posestva na Tirolskem za druga severno od Feldkirchena (Kos II, 387, Zahn I, 49) in nekih podložnikov za druge iz innichenske opatije (Kos II, 387, Zahn I, 49). Zahn I, 50, omenja še neko zameno z istim škofom

^{110a} Bitterauf pripisuje „traditiones“ Abrahamovega časa sledečim časovnim razdobjem: 957—972, 972—976, 977, 977—981, 981, 981—994.

„loco Velturnes“.¹¹¹ Zamene Abrahamove so jako značilne, ker kažejo, kakor sem že gori pokazal, stremljenje razširiti slovensko posest na Koroškem, kar se v taki meri ne nahaja ne prej ne posej. Zanimivo je, da se zadnji solnograški pokrajinski škof na Koroškem omenja l. 945. (Kos II, 300, in III, str. LVIII) in da imamo izjavo papeža Benedikta VI. ok. l. 973.: „Concedimus itaque vicem apostolicam Friderico antistiti Salzburgensis ecclesie in tota Norica provincia et in tota Pannonia superiori scilicet et inferiori quo modo sui antecessores eandem potestatem a nostros habuerunt antecessoribus ita, ut nullis liceat sibi usurpare in prefatis provinciis pallium atque episcopos ordinare neque ullum officium quod ad archiepiscopum pertinet, preter Juuauensem archiepiscopum“ (Kos II, 341, Jaksch III, 53).¹¹² Pa to so vprašanja, ki zadevajo zgodovinarje, med njimi tudi vprašanje o osebnosti in delovanju Abrahamovem. To malo, kar vemo o njegovem življenju, je vendar zadostno, da nam postane popolnoma umljivo in verjetno, da so v njegovo knjigo mogli in morali biti sprejeti tudi slovenski spomeniki, od katerih sega vsaj prvi po občnem in tudi novejšem mnenju paleografov v njegovo dobo. V tem pogledu je važna tudi karakteristika Abrahama pri Meichelbecku I, 189¹¹³: „Extant in Bibliotheka Cathedralis Frisingensis *plures Codices, sub Abrahamo Episcopo conscripti*, quos ante nos vidit vir Clarissimus P. Bernardus Pezsius Mellicensis, uti datis ad nos litteris testatus est. Unde colligimus, barbaro etiam illo saeculo, Christi decimo, Frisingae literarum amorem neutiquam interpuisse.“ V tej luči pa pridobi inventar knjig cerkve na Otoku ob Vrbskem jezeru, s katerimi je cerkev opremil sam Abraham, in o katerem sem že gori govoril, zelo mnogo na svojem pomenu.

¹¹¹ Abrahama se že ne tiče več podelitev posestva zahodno od Št. Vida „cuidam Slavo Zebegoi“ l. 993., v juliju (Abraham je umrl v juniju). Kos II, 397, Zahn I, 46. Listina je v arhivu innichenskega samostana.

¹¹² Mogoče pa je to razlagati tudi drugače (gl. Kos I. c.).

¹¹³ Star briž. rokopis, ki sega v XI. stol. in v prvem delu omenja še Ellenharda (—1078) navaja pod „Series episc. frising.“ sledeče latinske stihe: „Abr. ep. rexit hanc sedem annis 37 — Exprimat hec species, cui multum patria debes, — Abram preclarum iura sequendo patrum“ (gl. Monum. Germ. histor. Scriptorum t. XXIV, p. 317, v „Gesta episc. frising.“ ed. G. Waitz). Ravno tam, str. 316 sl., natisnjena kratka „Privilegia ab episc. frising. impetrata“ (do Ellenharda) ne podajajo proti gori navedenemu nič novega, tako tudi „Ex Conradi sacristae libro traditionum frising.“ XII. stol. (ib. 318).

O neposrednih naslednikih Abrahamovih ne izvemo nič podobnega. Škofa Gotschalka (993—1006) „merita“ sta po Meichelbecku (I, 204) dominija Waidhofen in Ulmerfeld; škofa Egilberta (1006 do 1039) posebno hvali kronika samostana Weißenstephan (Meichelbeck I, 234). Med „laudes“ o njem se bere le o raznih cerkvenih dragocenostih, ne pa o knjigah (ib. 233 sl.). Ker pa je, kakor bomo videli, precej energično, najbolj po Abrahamu, nadaljeval v njegovem zmislu razširjenje njegovih pridobitev po Slovenskem, bi bilo s paleografskega stališča velike važnosti primerjati s pisavami kodeksa tudi njegovo roko. Kakor se je namreč najbrže ohranil podpis Abrahamov (gl. gori), tako imamo morda tudi še Egilbertov podpis. Prim. pri Meichelbecku I, 205: „Varia apud diversos Scriptores nomina hic Egilbertus obtinet... Verum visis antiquioribus membranis, *ipsaque Egilberti manu*, retinendum omnino est Egilberti nomen.“ Iz časov Nitkerja (1039—1052) imamo zlato „kapsulo“ z nadpisi, podarek Nitkerjev Henriku III. Pri Meichelbecku se nahaja slika predmeta med str. 244 in 245, a opis I, 244 sl. Še le pri Ellenhardu (1052—1078) je v Meichelbeckovi zgodovini zopet govor o knjigah (Meichelbeck I, 255 sl.). Poleg cerkvenih dragocenosti „adsunt quoque Missale in pergameni elegantissimo caractere scriptum una cum libris Evangeliorum et Epistolarum... In libro illo Evangeliorum depictus cernitur Ellenhardus cum gibbo offerens librum S. Andreae et per S. Andream Christo“ (gl. sliko Meichelbecka I, 257). O tem govori tudi nadpis z zlatimi črkami na sliki: „Hunc Ellenhardus offert Praesul venerandus — Andreae librum, sed enim tibi, Christe per ipsum.“ Sledi odgovor Kristusov. Pri Meginwardu (1078—1098) in Henriku I. (1098—1137) se zopet nič ne omenja. Schmeller je izrazil mnenje (gl. gori), da bi se mogli slovenski spomeniki pripisovati sv. Bathonu, ki je bil „sacellarius“ škofa Ellenharda in po rodu menda Karantanec. Meichelbeck (I, 275) pripoveduje, da se imenuje v Arenbeckovem Chronikon Boioariorum „Carinthiae apostolus“. K temu pristavlja: „Unde vero id hauserit Arenb., nobis non constat.“¹¹⁴ In Megiseri Annalibus Carinthiae hactenus de S. Bathone nihil invenimus. In Liturgia illa antiquissima, quam Gamansius vidit, ad diem 31. Julii praeter festum S. Tertulini Martyris, apponuntur haec verba: Translatio

¹¹⁴ V izdaji Arnpeckovih hronik v „Quellen und Erörterungen zur bayer. u. deut. Gesch. Neue Folge. Bd. III, 62, 79“, se opozarja na Meichelbecka in pripominja „Es scheint eine örtliche freisingische Überlieferung vorzuliegen.“

S. Wattonis Confessoris.“ Na str. 274 govori Meichelbeck še „de (S. Bathonis) s. reliquis et cultu.“ V Kosovem „Gradivu“ in drugod se Batho ne omenja. Že po dosedaj rečenem ta Batho ne prihaja v poštev za pisca naših slovenskih spomenikov, in sicer iz treh razlogov, ker je 1) I. spomenik paleografski starejši, ker je 2) knjiga bila na uporabo škofa in ker je 3) II. spomenik, ki bi bil po Mühlbacherju lehkó iz te poznejše dobe, pisan po Nemcu; a III. spomenik je pisala ista roka kakor II.

Preostane nam še pregled brižinskih pridobitev posestev po Slovenskem do konca XI. stol., iz katerih sledi, da je še le Abraham započel bolj energično in sistematično razvijati, razširjati in popolnjevati brižinsko slovensko posest, kar se je v istem zmislu nadaljevalo le še pod njegovimi neposrednimi nasledniki, zlasti Egilbertom (1006—1039). S slovensko zemljo je brižinska cerkev prvič prišla v dotiko z ustanovitvijo innichenskega samostana v Pusterski dolini ob izviru reke Drave na Tirolskem in ob nekdanji slovenski meji („usque ad terminos Sclauorum“ v list. iz l. 770.). Ustanovitev samostana je sprožil z imenovano listino (Kos I, 274, Zahn I, 3) bavarski vojvoda Tasilo „propter incredulam generationem Sclauanorum ad tramitem ueritatis deducendam“, ustanovil pa ga je Atto, opat samostana Scharnitz na severnem Tirolskem, pozneje od l. 784.—810. škof brižinski, peti po številu. L. 788. je Tasilo razširil posest Scharnitza v innichenskem okraju (Zahn I, 6), a l. 816. vrača cesar Ludovik I. samostan v Innichenu brižinski cerkvi, ker je bil med tem prišel v druge roke (Kos II, 45, Zahn I, 11, Jaksch III, 2). Tako je brižinska cerkev bila iz prvih, ki je prišla s svojim krščansko-misijonskim delom v dotiko s slovenskim ljudstvom. Isti čas, kakor se je sprožila ustanovitev innichenskega samostana, je neki Peigizi podelil l. 771. brižinski cerkvi svoja posestva pri cerkvi sv. Mihaela arhangelá v Holzhusiru (po Kosu nekje na tedanji bavarski zemlji), pridržal pa si je dve kmetiji, na katerih se je med dr. nahajala kot služnica „Sasca Sclava“ (Kos I, 275). L. 822. podari neki Matheri brižinskemu škofu in innichenskemu samostanu svoja posestva med Trušnjami in Grebinjem („infra Truhsna et Criuina“) v sedanjem velikovškem okraju na Koroškem (Kos II, 62, Zahn I, 12, Jaksch III, 6). L. 830. podeli „Baaz de genere Carontania Sclavaniorum“ svoje podedovano imetje „in loco Malihhindorf“¹¹⁵ (Kos II, 91). Tudi z drugega konca, ne samo od innichenske strani,

¹¹⁵ Kje je to bilo, se ne pove.

se je brižinska posest približala slovenski zemlji. L. 830. se imenuje posestvo v okraju Wachau ob Donavi, ki se dotika brižinske zemlje (Kos II, 91), a l. 861 daruje „quidam comes de Sclauis nomine Chezul“¹¹⁶ brižinski cerkvi posestvo pri Blatnem jezeru („prope Pilozsuue in uilla quae dicitur Uuampaldi“. Kos II, 137, Zahn I, 19).¹¹⁷ Začetkom l. 870. so se uprli bavarski škofje proti Metodovemu delovanju v Panoniji pri Kocelju ter ga s silo privlekli na zborovanje. Brižinski škof Anno (854—875) si je prisvojil nekako čast sodnika in predsednika zbora nad Metodom, kakor sledi iz besed v papeža Ivana VIII. pismu brižinskemu škofu iz l. 873.: „Usurpasti enim tibi vices apostolice sedis et quasi patriarcha de archiepiscopo tibi iudicium vindicasti; immo quod est gravius, fratrem tuum Methodium archiepiscopum, legatione apostolice sedis ad gentes fungentem, tyrannice magis quam canonice tractans... in eum cum sequacibus tuis et sociis quasi sententiam protulisti et a divinis celebrandis officiis illum sequestrans carceri mancipasti“ (gl. Archiv f. slav. Philol., IV, 709, Starine XII, 215; prim. tudi Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslav. Sprache, 2. izd., str. 48; Kos, II, 162, in Spomenica tisočletn. Metodove smrti, str. 39 sl. i. dr.). Istemu brižinskemu škofu je podaril neki Alpwin iz Karantanije posestvo „ad Tauru“, t. j. po Jakschu v Malniških Turah na Koroškem (Kos II, 136, z datumom l. 860.; Jaksch III, 10, z datiranjem 854—875 kot škofovske dobe škofa Anno). Annonov naslednik Arnold (875—883) je zamenjal eno kmetijo na Otoku ob Vrbskem jezeru za drugo v Rožeku („Rasa“) v Rožni dolini na Koroškem (Kos II, 202, Jaksch III, 15, Zahn I, 22: z dat. „c. 880“). L. 891. daruje kralj Arnulf po posredovanju brižinskega škofa cerkvi sv. Primoža in Felicijana na Otoku ob Vrbskem jezeru in s tem brižinski cerkvi „capellam in Sclauinię partibus ad curtem nostram quae Liburna uocatur consistentem“, t. j. na Lurnskem polju zah. od Špitala (Kos II, 227, Jaksch III, 26, Zahn I, 23). Ok. l. 900. daruje neki plemenitaš, ko je prišel k brižinskemu škofu Waldonu na Otok ob Vrbskem jezeru, tamošnji cerkvi in škofu posestvo nad ondotnim jezerom, torej

¹¹⁶ Panonski slovenski knez Kocelj je vladal ob Blatnem jezeru (Plattensee) ok. l. 861.—874. Sv. Ciril in Metod sta prišla h Kocelju ok. konca l. 867. (Kos II, 155 i. dr.).

¹¹⁷ Zahn pripominja tu „Bilissasseo“ v Annamot-a „Cod. tradit. s. Emmerami“ in „Pez: Anecd. I/3, 218, Nr. 23,“ kjer se tako isto navaja Chezil; isti še l. c. 233, Nr. 50. Gl. o tem še doli in pri Kosu II, 210.

okrog Veldena (Kos II, 248, Jaksch III, 18, Zahn I, 25). Od tu dalje nimamo do nastopa Abrahamovega nobene brižinske listine, ki bi se tikala brižinskega posestnega stanja ali novih pridobitev na slovenski zemlji. Prva taka listina je iz l. 961., štiri leta po tem, ko je Abraham zasedel škofijsko stolico. Listina poroča o njegovem posredovanju, da je dobil neki duhovnik Diotpert posestvo pri Št. Vidu na Koroškem (gl. gori). Iz časa neposrednega prednika škofa Lambrechta (938—957) omenja Zahn le dve listini ok. l. 950., tičočih se zamen posestev na Tirolskem (Zahn I, 30 sl.).

Po gornjem pregledu je brižinska škofija imela do Abrahama po Slovenskem, kar se da določiti, zlasti posestva na Koroškem in ob Koroškem: pri Innichenu, na Lurnskem polju, v Malniških Turah, ob Vrbskem jezeru (zlasti na Otoku kot središču tamošnjih brižinskih posestev), v Rožeku in med Trušnjami in Grebinjem (v velikovškem okraju), tedaj v severno-zahodnem in srednjem delu Koroškega. Abraham je k temu na novo pridobil, kakor smo že gori videli, za nekega svojega klerika posestvo zahodno od Št. Vida na Koroškem, za svojega vazala Negomira posestvo severno-vzhodno od Celovca in obširen dominij pri sedanji Škofiji Loki na Kranjskem (l. 973.). Posestvo „Gudago“ je bilo izven slovenske zemlje. Na novo so se mu povrnili posestva v Pusterski, Lurnski in Kadorski grofiji. Zamenjal pa je na Koroškem posestva za druga v Belanski dolini s pretežno slovenskim prebivalstvom, bavarska posestva za druga severno od Gmünda na Koroškem¹¹⁸, tirolsko za drugo severno od Feldkirchena in neke nemške ljudi za slovenske v innichenski opatiji; slednjič še neko posestvo „ad Cammindorf“ za drugo „in loco Mura dicto“. Na ta način so se poleg razširjenja posesti na Kranjsko ojačila posebno posestva v sredini Koroškega in njega severno-zahodnem delu, pa ne more biti dvoma, da se z Abrahamom pričinja za brižinsko cerkev glede posesti po Slovenskem popolnoma nova doba; vsled tega pa je tudi popolnoma naravno, da so se z novo dobo pojavili tudi zapisi potrebnih verskih obrazcev na slovenskem jeziku v obliki, kakor so se nam ohranili. Težišče in središče brižinsko-slovenske posesti je bilo in je po Abrahamu še bolj postalo srednje in severno-zahodno Koroško. Ker so slovenski spomeniki

¹¹⁸ Pridobitve Abrahamove na severno-zahodnem Koroškem navajajo „Erläuter. zum histor. Atlas der österr. Alpenl.“, str. 57, skupno sledeče: „Abr. erwarb Obervellach und Stall im Mölltal, Güter am Lurnfeld, an der Lieser und im Maltatal.“

jezikovno v vsem glavnem res slovenski spomeniki in se njih fonetika, kakor sem pokazal v drugi študiji o njih glede refleksov prvotno-slovanskih nosnih samoglasnikov, opira na neko nekdanje koroško-slovensko narečje, ki po svojem odsevu v brižinskih spomenikih stoji „glede refleksov prv. nosnih samoglasnikov v vseh bistvenih črtah v najbližnjem rodstvu s skupino narečij, ki jo tvorijo dandanes rožanščina, rezjanščina¹¹⁹ in ziljščina in ki so jo tvorile nekdanj še dalje na sever in zapad“ (Freisingensia II. Časopis za zgod. in narodop., XII, 121), je, mislim, vendar velevažno, da kažejo jezikovni podatki spomenikov v isto geografsko smer, kakor nekdanja koroško-slovenska brižinska posest, pa vsled tega skoro ne more biti dvoma, da se je govorilo slovensko narečje brižinskih spomenikov na brižinskih koroških posestvih, katerih težišče je bil Otok ob Vrbskem jezeru in katera so se raztezala, ojačena zlasti po Abrahamovem prizadevanju, predvsem v sredini in v severno-zahodnem delu Koroškega. Je-li tu le priprost slučaj, da je Abraham, ki je razširjenje brižinsko-slovenske posesti na novo oživil in v katerega dobo lahko spada obče priznано vsaj I. spomenik, za svojega pregnanstva sredi svojega škofovanja najbrže bival tudi v glavni

¹¹⁹ „Rezjanščina tvori sploh ne glede že na svojo geografično lego neko nadaljevanje po večini žal že izmirajočih govorov kanalske doline, a od teh pelje zopet most k rožanščini. V koliko je rezjanščina, ki jo smatram za preseljeni preostanek nekega nekdanjega, sedaj pač že izmrlega, morda severno-zapadnega koroškega narečja — zato so tudi ozke zveze z ziljščino — v koliko je rezjanščina še bolj izšla s severa, je tu, razume se, težko reči, — izmrlo je dovolj —“ (ib.) Prim. še, kar piše o domovini jezika briž. spomenikov Oblak v oceni I. dela Glaserjeve „Zgodovine slov. slovstva“ (Arch. f. slav. Phil., XVIII., 238 sl.): „Bei den Freisinger Denkmälern wären einige Worte über deren muthmaßliche Heimath am Platze. Die Lautgruppe dl, vy, die contr. Formen mega, mo etc. weisen auf den Gailthaler — oder einen diesem ähnlichen benachbarten, aber verschollenen Dialekt des westlichen oder nördlichen Kärntens hin. Dass sich im benachbarten Dialect von Resia das Imperf. sporadisch noch erhalten hat — eine Spur desselben hat auch der Gailthaler Dial. in besn, besi, be etc. (vergl. meine Doneski k histor. sloven. dialekt. I, 48) — darf auch nicht unbeachtet gelassen werden.“ Gl. tudi Oblakovo oceno iste knjige v Ljublj. Zvonu XV, 310. Tam pravi o rezjanščini, da „se približuje v nekaterih posebnostih ziljsko-kanalskemu“ narečju. V „Archivu“ navaja sicer še možnost, da so omenjene jezikovne posebnosti mogle pripadati tudi nekdanjim izmrlim severno-vzhodnim slovenskim narečjem, ali moj pretres refleksov prv. nosnih samoglasnikov, mislim, preočito kaže le na gori nad črto rečeno. Tudi posestno stanje kaže le v najstarejši dobi na Panonijo, nikakor pa ne na vzhodno koroško in štajersko ozemlje.

brizinsko-koroški cerkvi na Otoku ob Vrbskem jezeru, ki jo je povzdignil v časti in opremil poleg raznih cerkvenih predmetov tudi s knjigami, kakor dokazuje ohranjeni inventar, in da kažejo ne le vsi pripiski posestno-zgodovinske vsebine v kodeksu ravno v to dobo in deloma kraj, temveč tudi dijalektološki značaj slovenskih odlomkov na isti teritorij? Končnega zaključka tu še nočem napraviti, dokler nisem sam videl kodeksa in primerjal njegovih pisav z avtografi v poštevh prihajajočih listin, z lastnoročnimi podpisi škofov, kakor n. pr. Abrahama in Egilberta ter popolnoma določnimi brižinskimi kodeksi X.—XI. stol. kakor n. pr. škofa Ellenharda^{119a}; kajti predvsem mi je ležeče na tem, dokazati s to razpravo le potrebo revizije in nadaljnjega paleografskega študija celega kodeksa, pa tudi znanstveno potrebo preje omenjenih primerjanj, da se razvidi, ali je ali ni mogoče dobiti na njih podlagi evidentnega fakta, ki bi pomagal razbistriti vprašanje o času in osebnostih, kedaj in od koga so se pisali prvi slovenski spomeniki.

Neposredni nasledniki Abrahamovi so nekaj časa kolikor toliko nadaljevali od Abrahama započeto delo; vendar se čuti že koj pri Gotschalku (993—1006) neka razlika. On pridobi najpreje l. 995. za posestvo pri Kremsu drugo pri Ibsu na Doljnem Avstrijskem (Zahn I, 47) in l. 996. Neuhofen v Ostmarki (Zahn I, 50). Ok. l. 1000. zamenja bavarska posestva za druga zopet bavarska in tirolska (Zahn I, 52), poleg tega pa posestva pri Innichenu in v Nidrindorf v Pusterski dolini za druga bavarska (Zahn I, 52), a Abrahamovo pridobitev na Kranjskem pri Škofji Loki razširi s pridobitvijo posestva Štražišče pri Kranju (Kos III, 5, Zahn I, 54). Značaj njegovega posestnega obrata je tedaj precej drugačen, nego pri Abrahamu. Zelo delaven v posestno-zgodovinskem pogledu je bil Egilbert (1006—1039), ali tudi njegove pridobitve se tičejo v pretežni meri že drugih dežel in neslovenskih okrajev ter nudijo tudi popolnoma obratne zamene, nego so pri Abrahamu, t. j. zamene slov. posestev za nemška. On pridobi posestva l. 1007. na Gornjem Štajerskem (Kos III, 18, Jaksch III, 96, Zahn I, 55) in v Gornji Murski dolini (Kos III, 17, Jaksch III, 96, Zahn I, 56¹²⁰), brez

^{119a} V poštevh prihajajo seveda tudi po Bitteraufu izdane „traditiones“ brižinske cerkve, med katerimi so nedvomno sočasni zapiski (prim. Bitterauf I, str. XXIX; II, str. XXV in XXIX; II, 80 sl. i. dr.).

¹²⁰ Oboje se imenuje „in provincia Karinthia“ ter se nahaja blizu Knittelfelda in Muraua ob gornji Muri. Na posestva ob severni koroško-štajerski meji ob Priewaldu proti Metnitzu kažejo tudi listine iz l. 1181. in ok.

datuma ok. l. 1020. pri Meranu (Zahn I, 58) in pri Bozenu (Zahn I, 59), l. 1021. za samostan Weihestephan del otoka na Donavi (Zahn I, 62), l. 1025. na Gornjem Avstrijskem in na Bavarskem (Zahn I, 63), l. 1033. pri Tullnu (Zahn I, 73) in l. 1034 na Dolnjem Avstrijskem s potrditvijo drugih istotam (Kos III, 61, Jaksch III, 104, Zahn I, 75). Poleg teh razširi zlasti posestva na Kranjskem (po listinah brez datuma): od nekega grofa Adalberona prejme posestvo na Dovjem (Kos III, 55), z drugimi pa zamenja bavarska posestva za druga nekje na Kranjskem (Kos III, 35, Zahn I, 68), narobe pa odda vas Godešče pri Škofji Loki za posestvo na Bavarskem (Kos III, 16, Zahn I, 70). Ravno tako zamenja Egilbert na Koroškem „in Carinthiae partibus hobas Sclauaniscas octo“ ob Dravi med Beljakom in Špitalom ter na Lurnskem polju za posestvo z 8 podložniki „apud Mamindorf“ na Bavarskem (list. brez datuma: Kos III, 15, Jaksch III, 93, Zahn I, 67). Tudi zamene na Koroškem samem govore deloma bolj za obratno, nego za razširjenje slovenske posesti: tako zamenja posestva „ad Tobrochotasfeld“ in „ad Leizniza“ pri Sachsenburgu za druga „in locis Litapach et Gozoltasdorf“ (Zahn I, 71, Jaksch III, 94) ter posestva pri Gmündu za druga pri Sachsenburgu in v Belanski dolini¹²¹ (Kos III, 16, Jaksch III, 93, Zahn I, 72). Ali sta bili zamenjavi v „Lochnesdorf“ (Zahn I, 71) in „Mouvntal-a“ za „Lonesdorf“ poleg „Fieota“ za „Perchoua“ (Zahn I, 57 sl.) na Koroškem, je dvomljivo (Zahn stavi za „Lochnesdorf“ = „Launsdorf in Kärnten“ vprašaj). Nekdanje slovenske zemlje se tiče še zamena v gornji murski dolini lastnine v Lindu za drugo v Scheiflingu (Kos III, 15, Zahn I, 66). Tudi tu je

1180. (Zahn I, 115 in 113, ter III, 3 i. dr.) Ta posestva so nekako nadaljevanje brižinske severno-zahodne koroške posesti. Iz doline reke Lieser se pride preko Katscha v najzgornejšo mursko dolino že blizu izvira. Tam se nahaja tudi neki kraj S. Michael (vzhodniše ob Muri je še drug). Listina, tičoča se posestva „Chatsa“ v zgornji murski dolini (Zahn I, 56) se spominja še škofa Abrahama. Kralj Henrik II. podeli imenovano posestvo „pro nostrae seniorisque nostri Ottonis imperatoris anime consulentia parentumve nostrorum felici memoria et per interventum dilectae coniugis nostre Cunigundae reginae Parthenopolitaniq[ue] archiepiscopi Taginini dicti ac *pro indulgentia bonae memoriae Abrahae* episcopi in cuius laribus eis quae sanctae Mariae sanctique Corbiniani erant, bonis pariter utentes paterno lenimine benigne nutriebamur, ac pro requie pii presulis Goteschalchi iam defuncti et quia nostrum fidelem Egilbertum antistitem de propria quasi camera ad tale dispendium superandum vix nostrae assiduitati subtraximus...“

¹²¹ Tu se imenuje „hobae Sclauanicae“.

po imenih podložnikov (na vsakem posestvu 22) prejšnja last bolj slovenska nego na novo pridobljena. Ostale zamene so se zvršile na neslovenskih tleh: tako zamena na Tirolskem (Zahn I, 59) in zamena s samostanom Weihestephan bavarskih posestev za drugo na donavskem otoku Sachsengang (Zahn I, 69). Istemu samostanu prepusti del desetine pri Bozenu (Zahn I, 66), a innichenski opatiji podložnico Ozo s potomstvom (Zahn I, 65). Zanimiv je preklic zamenjave posestva „Gudago“, ki ga je Egilbert zvršil s prednikom tridentinskega škofa Udalricha (Zahn I, 60). Egilbert je oddal „quandam sui juris curtem Gudago uocatam ob remotissimam patrie illius longiquitate haut apte satis eius usibus sitam, cum totis rebus iuste ac legitime preter mancipia ad hanc respicientibus... omnino tradidit eo rationis tenore, ut iuxta conductum utriusque partis de rebus suae ecclesie in decimis, uineis ac terris cultis et incultis ab eo in locis sibi propinquis nullatenus dubitaret accipere“. Mogel bi bil tedaj tudi Egilbert v nekem pogledu napisati v pripisku v kodeksu besede „quantum mihi pertinet“. Toda nič v listini ne spominja na tekst pripiska ali identične ž njim listine iz Abrahamove dobe. Še manj pa prihaja Egilbert po vsem prej rečenem v poštev kot pouzročitelj našega kodeksa s slovenskimi spomeniki. Vendar je vkljub temu vsekakor potrebno primerjati tudi njegov podpis s pisavami v kodeksu (gl. gori). Njegov naslednik Nitker (1039 do 1052) je izposloval l. 1040. potrdilo podelitve posestva pri Tullnu (Zahn I, 76) in prejel v dar novo posestvo v Ostmarki (Zahn I, 78). Za njim sledeči škof Ellenhard (1052—1078) je znamenit radi tega, da je za pridobitvami svojih prednikov, stremečimi na jug na Kranjsko, pridružil še posestva na slovensko-hrvaški meji v Istri. L. 1062. pridobi posestva v Piranu in v Novem gradu (Kos III, 136), a l. 1067. v Koperskem in Bujskem okraju (Kos III, 150, Zahn I, 84). L. 1074. doseže posestva pri Brucku na Litavi (Zahn I, 90). L. 1055. se mu vrnejo neka posestva na Tirolskem (Zahn I, 79), l. 1065. in ok. l. 1065. pa se darujejo v treh listinah posamezni podložniki innichenskemu samostanu (Zahn I, 83—84). Imena so nemška. Iz zamen je zanimiva zamena (brez datuma) posestva severno-zahodno od Celovca za drugo v Kapli¹²² na Koroškem (Kos III, 115, Zahn I, 88). L. 1060. zamenja posestvo „Alarun“ (Ollern) za „Loupach“, morda na Doljnem Avstrijskem (Zahn I, 80). L. 1070. daruje briksenski škofiji dve kmetiji na Tirolskem mesto desetine

¹²² Kapli ste dve, gl. Kos I. c.

od innichenskega samostana (Zahn I, 85, Jaksch III, 154), v listini brez datuma pa zamenja posestvo pri Amstettenu na Dolnjem Avstrijskem (Zahn I, 87). Samostanu Weihestephan daruje vinograde v Wachau (Zahn I, 87) in pri Bozenu (Zahn ib.). Iz l. 1072. je pogodba med Ellenhardom in solnograškim škofom glede sporne desetine na solnograški zemlji; pri tem je odstopil Ellenhard solnograškemu nadškofu „unum mansum Sclauonicum“ na Lurnskem polju na Koroškem in blizu Muraua na Gornjem Štajerskem (Kos III, 165, Jaksch III, 155, Zahn I, 81).¹²³ Druga taka pogodba je iz l. 1074. z oglejskim patrijarhom glede desetini na posestvih v kranjski grofiji; pri tem je odstopil Ellenhard dve kmetiji pri Loki in deset kmetij v Vinjem vrhu blizu Bele cerkve pri Novem mestu (Kos III, 174, Zahn I, 89). Pod Meginwartom (1078—1098) in Henrikom I. (1098—1137) se do početka XII. stol. pri Zahnu omenja le ok. 1100. zamena posestev na Tirolskem (Zahn I, 92) in v „XI. stol.“ neka pogodba, tičoča se tirolskih planin (Zahn I, 91).

Pregled razvijanja in preminjanja posestnega stanja brižinske cerkve pod nasledniki Abrahamovimi v XI. stol. je le nadaljevanje od njega na novo oživiljenega posestnega gibanja in se vrši v obče v istih smereh. Jednega pa pri tem ni prezreti, da se vrši to delo deloma celo še bolj ekspanzivno, ali po pretežni meri že izven Koroškega in Kranjskega ter na neslovenskih tleh. Z zgodovinskega stališča to prematrati ni moja naloga. Mislim pa, da bi vsi omenjeni nasledniki Abrahamovi do srede druge polovice XI. stol. pač mogli priti v poštev v tem ali onem pogledu kot kontinuatorji, nikakor pa ne v primeri z Abrahamom kot iniciatorji našega kodeksa in ž njim zvezanih slovenskih spomenikov. Po Mühlbacherjevem mnenju je pisava II. in III. spomenika iz druge polovice XI. stol., zaznamek imen pa pisan v času pred ali za njimi, a zadnji „sermo“ kaže bojda še na XI. stol. Proti temu stoji mnenje Riezlerja-Laubmanna, ki ne ločita slovenskih odlomkov in jih stavita na konec X. ali „morda“ začetka XI. stol. Istemu času pripada po njima tudi pripisek o „Gudago“, „also der Zeit des Bischofs Abraham“. Že gori sem

¹²³ Prim., kar pravijo h gornji pogodbi „Erläuter. z. histor. Atlas der österr. Alpenländer“, 1. H., str. 176: „Seit Bisch. Ellenhard v. Freising 1072... den Zehentvertrag mit Erzbischof Gebhard von Salzburg abgeschlossen hatte, finden wir Freising in gar keinen Beziehungen mehr zu Oberkärnten, auch nicht nach Ellenhards Tod 1078 unter seinen Nachfolgern, den Bischöfen Meginward 1078—1098 und Heinrich I. 1098—1137.“

omenil razloge, radi katerih ne morem deliti II. in III. spomenika za skoro celo stoletje od I. Vsekako sta mu bližje, ali o tem bo mogoče natančnije soditi še le po že gori označenih novih paleografskih preiskavah in primerjanjih. Moja tukajšnja razprava je, upam, i glede II. in III. spomenika, če drugega ne, pokazala vsaj potrebo vprašanja, ali ni morda po diktatu pisani II. spomenik pisan vendar le tudi od kakega Abrahamovega pomočnika ali sekretarja; pa je popolnoma mogoče, da se nahaja za to nam neznan dokumentaren dokaz v identiteti pisave kodeksa in kake sodobne listine, toda o vsem tem in drugem, prihajajočem v tem pogledu v poštev, sem govoril že gori.

Proti istemu viru za slovenske spomenike bi mogle govoriti neke razlike v grafiki in v jeziku med vsemi tremi odlomki. O obeh stvarih ne morem tukaj podrobno razpravljati; storiti hočem to s svojega stališča drugi pot. Razlike v grafiki (gl. tabelo pri Vondráku, str. 43 in dr.) niso tako odločilne, ker nimamo le opraviti z dvema rokama, temveč nahajamo razlike celo v jednom in istem spomeniku, kar je pri nerodni latinski transkripciji pod vplivom starovisokomenske grafike v oni stari dobi samo ob sebi umevno. Važnejše so razlike v jeziku. Že Jagić je v *Archiv f. slav. Philol.*, I., 450 sl. (1876) opozoril na različne iste oblike ter izrazil mnenje, da je jezik v briž. spomenikih mešan in kaže sledove stare cerkvene slovanščine. Temu mnenju se je uprl Škrabec v *Cvetju* II, 3, 4¹²⁴, kjer smatra mešanost jezika za nedokazano in jo skuša pojasniti z analognimi primeri. Pri tem pa prihaja do potrebnosti, razlikovati spomenike po jezikovni starosti: II. mu je „očitno“ najstariši, III. stariši in I. najmlajši. O različni jezikovni starosti naših spomenikov sta svoj čas že razmišljevala Dobrovský in Kopitar. Prvi je n. pr. po pismu iz l. 1826 „prepričan“, da stoji na prvem mestu III., na drugem I. in na tretjem II. (Jagić, *Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar*, str. 568), torej ravno narobe, nego Škrabec. Škrabčevo mnenje deloma potrjuje Vondrák (str. 28). Ne glede na to, da se nahajajo gotove razlike v jednom in istem spomeniku in se dajo nekatere iz njih razlagati iz iste časovne faze slovenskega jezika¹²⁵, imamo v našem slučaju ločiti med razlikami slovenskega porekla in takimi,

¹²⁴ Prim. tudi G. Krek, *Einl. in die slav. Literaturgesch.* 2. izd., str. 241 sl.

¹²⁵ Baudouin de Courtenay razlaga tako celo končnico *-go* poleg novejšega (na 15. strani ocene Jagičeve razprave „Podmladjena vokalizacija u hrv. jeziku. Rad IX.“).

ki so mogoče vsled vpliva stare cerkvene slovanščine; kajti po določbah in odkritjih Vostokova, Undoljskega in Sreznjevskega, zlasti pa še prof. Vondráka ne more biti nobenega dvoma, da slovenski brižinski spomeniki niso nikako originalno delo, temveč imajo blizko vsebinsko zvezo — z jedne strani s starocerkvenoslovanskimi spomeniki: I. in III. s spovednimi molitvami v glagolskem evhologiju, ki nekako odgovarja celemu našemu brižinskemu kodeksu, II. s homilijo sv. Klementa, Metodovega učenca, — z druge strani pa skupno z evhologijem s starovisokonemško svetoemmeramsko spovedno molitvijo. V zadnjem slučaju vemo tudi, da je svetoemmeramska molitev original molitve v evhologiju, s to pa sta zvezana III. in I. spomenik (gl. Vondrák, str. 14 sl., 12 sl. in preje isti v Arch. für slav. Philol., XVI, 118; prim. tudi Jagić, Entstehungsgesch. der kslav. Sprache, 2. izd., str. 254 sl.). Za vpise naših slovenskih odlomkov v brižinskem latinskem kodeksu neke vrste rituala, ali bolje dela pontifikala, so morale tedaj biti starejše predloge, katerih se je sestavitelj ali urednik kodeksa poslužil, ko je dotične obrazce ali sam vpisal ali dal napisati v svoj latinski zbornik. Jezikovno-filološke strani tega vprašanja sedaj tukaj nočem dalje zasledovati, ker bi me odvela predaleč (stvar je itak preveč narasla), pač pa hočem z zgodovinske strani osvetliti veliko možnost omenjenih cerkveno-literarnih stik vsled ozke časovne in ozemeljske zveze vseh treh v poštev prihajajočih faktorjev, brižinske in regensburške svetoemmeranske cerkve ter zibeli starocerkvenoslovanske književnosti. Jagić (Arch. f. slav. Philol., XVIII, 599) se vpraša: „Wie ist aber das Gebet (t. j. St. Emmeramer) in das Euchologium gerathen?“¹²⁶ Offenbar entstand es schon sehr früh, in Pannonien, wo ja gleich anfangs ein ordo confessionis sehr nothwendig war. Man hatte aber dort, wie ich glaube, mit gegebenen Faktoren zu rechnen und da einige Beichtformeln viell. schon vor Cyrill oder Method mündlich in Umlauf gesetzt waren, so nahm man solche Gebete in das Rituale auf mit eventueller Ausgleichung in den Sprachformen und Ausdrücken an den Typus des Altkirchenslavischen.

¹²⁶ Prim. tudi Oblakovo izjavo glede koroške domovine briž. spomenikov (Arch. f. slav. Phil., XVIII, 238): „Der kirchenslav. Einfluß, insbes. wenn man Slovacismen in der glagolitischen Vorlage annehmen will, macht dann Schwierigkeiten.“ Vondrák misli (str. 33) na hrvaško-glagolske predloge. Ali za I. spomenik ne more še priti istrsko posestvo v poštev, „Loka“ pa tu ni mogla take zveze pouzročiti. Za to bo vir pač še drug in iz starejše dobe, tako n. pr. kakor pri prv. hrv.-glagolski književnosti.

Später wurde dieser Ordo confessionis als ein Bestandteil in das Euchologium sinaiticum aufgenommen...“ (prim. še istega Entstehungsgesch., 2. izd., str. 254). Že gori sem v pregledu najstarejših brižinskih posestev po Slovenskem omenil, da je imela brižinska cerkev i posestva ob meji Koceljeve države na Dolnjem Avstrijskem, tedaj tudi ne daleč od Velike Moravske, in da je Kocelj že l. 861. daroval brižinski cerkvi posestvo pri Blatnem jezeru, pa tudi kako vlogo je igral brižinski škof v odporu bavarskih škofov proti Metodovemu delovanju v Panoniji pri Kocelju (prim. Jagić, Entstehungsgesch., str. 43 sl.). Mnogo bolj nego brižinska cerkev pa je stopila v zvezo s Panonijo regensburška cerkev, katere glavno svetišče je bil samostan sv. Emmerama, svetnika te škofije. Poudariti je tudi treba, da je bil Regensburg stolica bavarskih vladarjev, za sosedne Slované najvažnejšega političnega činitelja. O mnogih posestvih regensburške cerkve v drugi polovici IX. stol. na meji Koceljeve države v sedanji Dolnji Avstriji nočem podrobniše govoriti (prim. Kos II, 93, 119, 127, 132 in 201). Dežela se imenuje l. 832. „provincia Avarorum“, Slovani pa z dvojnim imenom: „usque in medium montem, qui apud Uuinades Colomezza¹²⁷ vocatur . . . Has itaque res cum Sclauis ibidem commanentibus“ (Kos II, 93). Poslednje je tudi v list. 853. l.: „tam Baioari quamque Sclauis, liberi et servi“ (Kos II, 119). L. 859. se imenuje kraj Tulln „situs in regione Pannonia“ (Kos II, 127). Ob Blatnem jezeru je Pribina dobil l. 847. od kralja Ludovika vso zemljo, katero je prej imel le kot fevd, v popolno last, izvzeti pa so bili tisti kraji, ki so pripadali solnograški cerkvi (gl. Kos II, 112). Od te svoje lastnine je podaril Pribina l. 860 samostanu v Alteichu med Regensburgom in Pasovom posestvi ob reki Zali in razvodni črti med Zalo in Rabo na vzhod „ultra Salam fluuiolum usque in Slougenzin marcham“ (Kos II, 131). Med l. 876—887 pridobi cerkev sv. Emmerama po „Annamodi liber Traditoruum s. Emmerami I, c. 23 et 87⁴¹²⁸“ (Kos II, 210) posestvo „ad Quartinaha iuxta Bilisaseo¹²⁹ . . . id est ecclesiam cum omnibus pertinentiis ad flumen Salam et ad Velih“. V zameno pa je dala cerkev sv. Emmerama to, „quod Chezil dux quondam ad s. Emmerammum condonavit iuxta amnem Raba.“ L. 883 da opat samostana sv. Emmerama regens-

¹²⁷ Dandanes Kulmerberg s korenem l. 853. l.

¹²⁸ Rkp. se nahaja v kr. drž. arhivu v Monakovem (Kos I. c.).

¹²⁹ T. j. Blatno jezero, gl. gori.

burškemu škofu v zameno za neko drugo posestvo lastnino, „quam habuit in oriente iuxta fluvium qui vocatur Raba, id est hobas III“ (Kos II, 201). Iz navedenih mest sledi, da je imela cerkev sv. Emmerama v Koceljevi državi obširna posestva ob Zali, Rabi in Blatnem jezeru, pa je tedaj že vsled tega umljivo, da je mogla postati vir spovedne molitve, ki je v prevodu našla mesto tudi v glagolskem evhologiju. Pa tudi sicer je imel sv. Emmeram, kakor je bilo že gori omenjeno, velik in gospodujoč vpliv za te dežele. To se lepo razvidi iz pripovedovanja „Annales Fuldenses“ za l. 869. (Kos II, 156). Tu se pripoveduje, da je Gundakar, bivši predstojnik v Karantaniji in Karlmanov vazal, prestopil k moravskemu knezu Rastislavu („ad Rastizen“¹³⁰). Na bojišču je Gundakar nagovoril Rastislavove vojščake sledeče: „Pugnate fortiter vestram patriam tuentes; ego enim in hoc certamine vobis proficiuus non ero, quoniam s. Emmeramus ceterique sancti, in quorum reliquiis Hludowico regi filiisque illius fidem me servaturum esse iuravi, meum clypeum et hastam tenentes, mea brachia iusum deprimunt, et me undique constrictum quasi loris ligatum retinent, ita ut nec manum quidem ad os mittere praevaleam.“

Na podlagi posestno-zgodovinskih podatkov je popolnoma umljivo, kako je z ene strani mogla najti starovisokonemška molitev pot iz svetoemmeramske cerkve v glagolski evhologij, z druge strani pa postala starocerkvenoslovanska cerkvena književnost vir za brižinsko-slovenski ordo confessionis, sestojč ne le iz dveh molitev, naslanjajočih se na glagolsko in starovisokonemško, temveč tudi iz homilije, podobne starocerkvenoslovanski sv. Klementa. To zadnje pa je bilo tembolj mogoče in tudi potrebno, ko se je začelo trebiti slovansko bogoslužje in Metodovo delo v Panoniji. Deli evhologija so po legendi sv. Metoda nastali seveda na Moravskem, kjer je Metod po osvoboditvi iz ječe na Bavarskem nadaljeval svoje delo, ne vemo tudi kedaj in kje je vznikla Klementova homilija¹³¹, sorodna II. spomeniku. Toda vsa ta vprašanja gube na pomenu, ako je, kakor smo videli, mogoče popolnoma dokazati neposredno teritorialno bližino in deloma celo identiteto zemlje svetoemmeramske in brižinske cerkve s slovenskim

¹³⁰ Prim. ckslov. obliko Rastici (gl. Ljapunova članek v Arch. f. slav. Philol., XXVI, 564 sl.).

¹³¹ O njej pravi Vostokov l. c. 1: „slog i maner... kažutsja ne grečeskie.“

prebivalstvom ter zemlje s slovanskim bogoslužjem. Dalje se tu nočem muditi pri tej stvari. Opozoriti pa hočem še na to, da ima evhologij poleg starovisokonemške molitve tudi sestavke iz latinščine,¹³² kakor n. pr. „zapovědi svętyhъ otъcbъ“, ki so po Vondrákovi študiji o tem podobne merzeburškemu poenitencijalu. Razven tega je našel Sobolevskij (v „Sborniku“ petrogradske akademije, knj. 88, str. 100) „slovo boięšćih radi“ s sledečimi za njim molitvami o zdravju iz evhologija v cirilskih tekstih v zvezi z „Besędami“ papeža Grigorija Velikega ali Dijaloga, ki so se že v stari dobi prevedle v cerkveno slovansčino iz latinščine. Tudi v našem brižinsko-latinskem kodeksu nahajamo f. 36 b jedno „omilia beati Gregorii lectionis eiusdem“ (t. j. de die sancto paschae). Ali najzanimivejše je, da se podobno, kakor stoji v brižinskem kodeksu „ordo ad visitandum infirmum sive unguendum“ pred I. spomenikom, tudi v evhologiju vrstijo molitve „nadъ bolemъ vъpadъšemъ“ 24a, „nadъ nedоѣъnymъ“ 26a, „nadъ olěemъ bolъnaago pomazati“ 27a itd. pred obredom („činom“), „nadъ ispovědajōšćimъ sę“ 66b (gl. gori). Geitler pripominja str. XIV., da se „razne molitve nad bolestnimi i nad bolestni nenalaze kod Goara“. Vsebina molitev brižinsko-latinskega „ordo ad visitandum infirmum“ nam iz Bernhartovega opisa žal ni znana. Ta ordo stoji neposredno pred I. spomenikom, v evhologiju pa je med tem „ordo“ in sledečim „ordo confessionis“ vrinjena molitev „na poklonenie kolēnoma, byvajōšći vъ svętojō pęťdesętnicjō . . .“ 59 b, čemur odgovarja v brižinskem kodeksu „sermo de adventu spiritus sancti“ pred „ordo“ ob bolniku. Podobnost vreditve obeh kodeksov pa gre še dalje. Tako je pri obeh spočetka (v evhologiju spočetka ohranjenega kodeksa, v briž. rokopisu spočetka ritualnega dela) govor o blagoslovljenju vode itd. Tudi ves „ordo confessionis“ v evhologiju in v brižinskem rokopisu nudi mnogo sličnosti (gl. o tem že gori). Slovenski spomeniki so v njem bistven del, kakor kaže ravno glagolski evhologij, pa jih ne gre že radi tega deliti. Ali tudi o tem vsem si moram pridržati nadaljnjo besedo dotlej, dokler mi ne postane znana tudi vsa vsebina celega našega latinskega kodeksa. Preje govoriti o navedenih stvareh bi bilo brezuspešno in v podrobnostih celo nemogoče. Na kratko opozarjam le še na to, da od Metodove smrti l. 885. do začetka Abrahamovega škofovstva

¹³² Po vita Methodii cap. XVII je Metod priporočil za svojega naslednika domačina Gorazda posebno tudi radi tega, ker je bil več latinščini, znak, da je to bilo iz raznih razlogov potrebno.

l. 957. niso pretekla niti tri četrstoletja, do Abrahamovega rojstva pa gotovo niti polstoletja, torej je mogla biti tradicija o moravopanonski starocerkvenoslovanski epizodi še povsem sveža in zveza s to najstarejšo dobo starocerkvenoslovanske književnosti tudi vsled časovne blizosti zelo lahko mogoča. Kako živo prizadeto pa se je čutila po njih tudi brižinska cerkev, kaže gori opisana vloga škofa Anno pri izgnanju Metoda iz Panonije.

S tem bi bil vse glavno povedal, kar se mi je zdelo potrebno, da se nanovo sproži vprašanje o postanku in domovini slovenskih t. zv. brižinskih spomenikov. Na pomoč morajo tu priti zgodovinarji in bogoslovci (pa jih prosim, da mi glosirajo mojo razpravo). Predvsem pa se mi zdi nujno, da se ves ohranjeni in dostopni brižinski rokopisni material X.—XI. preuči v primeri s pisavami vsega latinsko-slovenskega kodeksa, osnovnega teksta in pripiskov. Poskrbeti bo treba tudi za reprodukcije ohranjenih lastnoročnih podpisov tedanjih škofov kakor n. pr. Abrahama in Egilberta (gl. gori). Končno zahteva, kakor smo videli, tudi vsebina latinskega dela kodeksa podrobno analizo. Zaslужil bi pač že zdavnaj cel ta kodeks, da se ga usmili kaka akademija in ga da reproducirati in vsaj v glavnem tudi faksimilirati. Katere nove rezultate pa je dosegla pričujoča razprava, prepuščam seveda bralcu, da vsak sam odloči. Vsekako je bila pisateljeva prva in glavna namera ne toliko pokazati, da je vsled stik posestno-zgodovinskih pripiskov z listinami mnogo verjetnosti, da so pisani slovenski odlomki med l. 972.—983., natančneje ok. 975. l. v narečju središča koroške brižinsko-slovenske posesti, in da je iniciator in tudi pisec knjige moral biti tedanji brižinski škof Abraham, nego mnogo bolj le to, da dokažem potrebo nadaljnega študija na podlagi vsega kodeksa ter si morebiti samemu omogočim ta študij.

Gr ad ec, na dan sv. Janeza Zlatoust a, 27. januarja 1917. l.

Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slovenskem.

Dr. Fr. Kidrič.

I. Ivan Ungnad v prognanstvu.

Kar kurzira o Ivanu Ungnadu, baronu ženeškem, ki je bil zapleten v toliko raznih vprašanj nemirnega šestnajstega stoletja, v literaturi za prvo dobo njegovega prognanstva, ima običajne hibe priličnih omén, ki se ne naslanjajo na podrobno, kritično monografijo: niz upoštevanih momentov kaže take vrzeli, da je razumevanje genetičnega razvoja ter ocena ulog in dogodkov nemogoča; ta skupina pisateljev, ki so često na slepo vero sprejemali drug od drugega, ponavlja to, druga nasprotno trditev; v dveh raznih spisih ali celo v isti knjigi si nasprotuje isti pisatelj; tuintam se pojavi z apodiktično vsiljivostjo kako izjemno mnenje; in le redki so poizkusi kritičnega razbora.

1. Med Ungnadovimi *dostojanstvi* se omenja izjemoma tudi dostojanstvo hrvaškega bana¹. Ugotovitev Ungnadovih *premoženjskih razmer* tik pred odhodom ne sega daleč preko splošnih pregledov *posestev* baronov Ungnadov v XVI. stoletju²; izjemoma se rodni grad baronov ženeških identificira s „Sonneckom pri Celju“³, Waldenstein pa z Waldsteinom na Štajerskem⁴. Ungnadovi posebni iz-

¹ Thallóczy Lajos és Barabás Samu, Codex diplom. comitum de Blagay, Monumenta Hungariae historica, Diplomatarium 28, Budapest 1897, p. CLXXV.

² Steinwenter Arthur, Aus dem Leben des steir. Landesh. Hans III. Ungnad-Weissenwolf, Freiherrn von Sonneck, Jahresb. des k. k. Staats-Gymn. Marburg 1884, 9. — Raič Anton, Ivan baron Ungnad, Ljublj. Zvon VII, 1887, 19. — Loserth Joh., Die Reformation und Gegenreformation in den inner-österr. Ländern im XVI. Jahrh., Stuttgart 1898, 108. — M. M., Hans Ungnad Weissenwolf, Freiherr von Sonneck, „Grazer Tagblatt“ 1910, Nr. 322.

³ Gasparitz Ambros, Hans Ungnad und das Stift Reun, Mitth. des hist. Vereines für Steiermark XXXVI, Graz 1888, 104.

⁴ Loserth Joh., Die Familie Ungnad und das Stift St. Lambrecht in den Jahren 1571—1573, Jahrbuch der Ges. f. die Gesch. des Prot. in Österreich XXVI, Wien 1905, 43.

datki v teku službe se le splošno tuintam omenjajo⁵. Državni zbor v *Regensburgu*, kjer je vršil Ungnad zadnjič službo vrhovnega predrezca, se stavi v leto 1548.⁶, v petdeseta leta⁷, v 1556.⁸ leto.

2. Vznik namere, da se *izseli*, se stavlja izjemoma v leto 1543.⁹, drugod se trdi, da je hotel dostojanstvo deželnega glavarja odložiti leta 1553., a ga na Ferdinandovo prigovarjanje obdržal še leto dni¹⁰.

Za pravega *povzročitelja* Ungnadovega „padca“ se proglša Urban Tekstor¹¹; govori se tudi o Tekstorjevih „hudih bojih“ z Ungnadom¹². *Vzrok* Ungnadovega prognanstva, oziroma definitivnega odhoda iz domovine se le izjemoma zamolčuje¹³, sicer pa že od leta 1556.¹⁴ sem išče dosledno v njegovem protestantskem verskem prepričanju, formulira pa na razne načine: da je odšel radovoljno¹⁵, ker je bil prisiljen¹⁶, ker je pogrešal v domovini bese-
de božje in zakramentov¹⁷, da bi mogel nemoteno živeti svojemu

⁵ Briefwechsel des Hans Ungnad, Freiherrn von Sonneck, mit dem Herzog Albrecht von Preußen. Von Joh. Voigt, Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen XX, Wien 1858, 213. — Stälin Chr. Friedrich, Württemberg. Geschichte IV, Stuttgart 1873, 653. — Loserth, Ref. 113.

⁶ Trubers Briefe, Bibliothek des Litter. Vereines in Stuttgart CCXV, Tübingen 1897, 36 (Elze).

⁷ Steinwenter 7.

⁸ Loserth, Ref. 106.

⁹ „Grazer Tagblatt“ 1910, Nr. 322.

¹⁰ Elze Th., Universität Tübingen und die Studenten aus Krain, Tübingen 1877, 27. — Allgemeine Deutsche Biographie XXXIX, Leipzig 1895, 308 (Elze).

¹¹ Loserth, Ref. 110, 111. — Gruden Jos., Urban Tekstor in prvi spor z luteranstvom, Čas III, Ljublj. 1909, 3. — Gruden, Zgod. sloven. naroda, 4. zv., Cel. 1914, 620.

¹² Gruden, II. cit.

¹³ Muchar Alb., Gesch. des Herzogt. Steiermark VIII, Grätz 1867, 552.

¹⁴ Maior Georg, Eine Trostschrift und Erinnerung, Wittenberg 1556, fol. E i i j.

¹⁵ Dresser Matth., Ungnadische Chronika, Leipzig 1602, 65. — Loserth, Ref. 106.

¹⁶ Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius. Von Eduard Kausler und Theodor Schott, Bibliothek des Litter. Vereines in Stuttgart CXXIV, Tübingen 1878, 23. — Meyer F. H., Primus Truber, Hans Freih. von Ungnad u. Genossen, Archiv f. Gesch. des deutschen Buchhandels VII, Leipzig 1882, 71.

¹⁷ Schnurrer Chr. Frd., Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert, Tübingen 1799, 44. — Chmel, Kleine hist. Mitteilungen Nr. IX, Sitzungsberichte der kais. Ak. der Wissensch., phil.-hist. Cl. 1849/II, 331. — Šafářik P. J., Gesch. d. ssl. Lit. I, Prag 1864, 12.

verskemu prepričanju¹⁸, da bi se z evangelijskim naukom korenito seznanil¹⁹, ker je doživel vsakojaka nesoglasja²⁰, ker je postalo osebno občevanje s cesarjem zanj skrajno neprijetno²¹, ker so ga na cesarskem dvoru psovali²², ker mu je Ferdinand leta 1551. grozil s kaznijo²³, ker mu je Ferdinand leta 1551. in 1553. v Gradcu dal čutiti svojo nemilost²⁴, ker je Ferdinand leta 1556.²⁵, oziroma 1557.²⁶ zapovedal, da se morajo protestanti ali vrniti v katoličanstvo ali izseliti. Zopetno imenovanje za *vrhovnega poveljnika* hrvaške in slavonske granice se stavi v leto 1552.²⁷ V *izpričevalu* štajerskih stanov z dne 16. marca 1555 se vidi pripomoček, s katerim je nameraval Ungnad zopet priti v cesarjevo milost,²⁸ v istodobnih *priporočilih* štajerskih, koroških in kranjskih stanov pa priporočilo za sprejem na Wirttembergsko²⁹. *Čas odhoda* iz Avstrije se določa različno: 1544³⁰, po 1551³¹, 1554³², 1555³³, spomladi 1555³⁴, kmalu po 10. marcu 1555³⁵, 1556³⁶,

¹⁸ Elze Th., Die Superintendenten der evang. Kirche in Krain, Wien 1863, 6.

¹⁹ Briefw. Christoph-Vergerius 110.

²⁰ Gasparitz 122.

²¹ „Grazer Tagblatt“ 1910, Nr. 323.

²² Stälin 653.

²³ Robitsch M., Gesch. des Protest. in der Steiermark, Graz 1859, 69.

²⁴ Loserth, Ref. 109, 110. — Bučar Fr., Povijest hrv. prot. književnosti za reformacije, Crtica iz hrv. književnosti V, Zagreb 1910, 55—6.

²⁵ Elze, Univ. Tüb. 27—8. — A. D. Biographie XXXIX, 308.

²⁶ Dresser 64. — Schnurrer 44. — Elze, Superintendenten 6. — Šafařík 13. — Herzogs Real-Encyklopädie für Theologie und Kirche XXI, Gotha 1866, 398 (Hartmann: Ungnad). — Kostrenčić Ivan, Urk. Beiträge, Wien 1874, p. III. — Preidel Frd., Jakob Andreae über Hans Ungnad, Jahrb. f. Gesch. des Prot. in Österr. VI, 1885, 181. — Raić 28. — Scheichl Fr., Glaubensflüchtige aus den österr. Gebieten in den letzten vier Jahrh., Jahrb. f. Gesch. des Prot. in Österr. XIV, 1893, 142: letnica 1547 pač tiskovna pomota. — Pindor Jos., Die prot. Literatur der Südslaven im XVI. Jahrh., Jahrb. f. Gesch. des Prot. in Österr. XXIV, 1903, 164. — Bučar 57.

²⁷ Lopašić Rad., Spomenici hrv. krajine III, Zagreb 1889, 466.

²⁸ Loserth, Ref. 10. — Bučar 56.

²⁹ Stälin 653. — Elze, Univ. Tübingen 27.

³⁰ „Grazer Tagblatt“ 1910, Nr. 322.

³¹ Robitsch 69.

³² Schnurrer 44. — Sitzungsab. 1849/II, 331 (Chmel). — Šafařík 13. — Herzogs R.-E. XXI, 398 (Hartmann). — Meyer 71. — Wurzbach, Biogr. Lexicon IV, 1886, 183.

³³ Stälin 653. — Briefw. Christof-Verg. (Kausler) 110. — A. D. Biographie XXXIX, 308. — Trubers Briefe 36 (Elze). — Pindor 164. — Bučar 56.

³⁴ Briefw. Ungnad-Albrecht 213 (Voigt). — Raić 20.

³⁵ Gasparitz 122.

³⁶ Elze, Univ. Tüb. 27. — Gruden, Tekstor 9. — Gruden, Zgodovina 620.

1557³⁷, 1559³⁸. Ta odhod se slika sedaj kot definitiven, sedaj kot zgolj *provizoričen*, zvezan kvečjemu z odložitvijo deželnega glavarstva³⁹, kot dopust nekolikih tednov, med katerim je Ungnad uredil svoje stvari na Saškem ter se v Wittenbergu ukrepil v evangelijskem prepričanju⁴⁰, se vdrugič oženil⁴¹, potem pa se vrnil domov ter zapustil avstrijske dežele definitivno šele po Ferdinandovi resoluciji leta 1556., oziroma 1557. Trditev o Ungnadovi prisotnosti na *dunajskem odborovem dnevu* v januarju 1556⁴² se je s protidokazi ovrgla⁴³, a zopet ponovila⁴⁴. Za prvo Ungnadovo zatočišče velja sicer splošno *Wittenberg*, izjemoma se pa tudi trdi, da je krenil takoj na *Wirttembersko*⁴⁵. Za novo Ungnadovo *ženitev* se navajata dva datuma: 1555⁴⁶ in 1556⁴⁷. Za datum inškrpcije Ungnadovega sina Karla na Wittenberški *univerzi* se navaja leto 1555⁴⁸; izjemoma se predstavlja tudi Ivana Ungnada bivanje v Wittenbergu za „*študiranje*“⁴⁹ in trdi celo, da je „znani štajerski deželni glavar Ivan Ungnad... študiral v Wittenbergu in občeval z Lutrom“⁵⁰. Ungnadova preselitev na *Wirttembersko* se spravlja v zvezo z nekimi Ungnadovimi prošnjami: iz Wittenberga⁵¹, iz Lipsije z dne 9. marca 1557⁵², iz Lipsije z dne 25. aprila 1557⁵³.

³⁷ Kostrenčić III. — Preidl 181.

³⁸ Vodnik Br., Povijest hrv. književnosti I, Zagreb 1913, 196.

³⁹ Elze, Superintendenten 6.

⁴⁰ Elze, Univ. Tüb. 27. — Trubers Briefe 36 (Elze). — Cfr. tudi Elze, Superintendenten 6.

⁴¹ Schnurrer 44. — Herzogs R.-E. XXI, 398 (Hartmann). — A. D. Biographie XXXIX, 308.

⁴² Elze, Univ. Tüb. 27. — Trubers Briefe 36 (Elze).

⁴³ Loserth, Ref. 105—6.

⁴⁴ Bučar 56.

⁴⁵ Schnurrer 44. — Robitsch 69. — Herzogs R.-E. XXI, 398.

⁴⁶ Dresser 94. — Schnurrer 44. — Sitzungs. 1849/II, 331 (Chmel). — Šafařík 13. — Herzogs R.-E. XXI, 398. — Raić 20. — A. D. Biographie XXXIX, 308.

⁴⁷ Spangenberg C., Maßfeldische chronica I (1572), 474 a. — Crusius M., Annales svevici III, Frankfurt 1596, 696. — Raupach B., Evang. Österreich I, Hamburg 1741, Beylagen IX, 81, n. c. — Elze, Univ. Tüb. 27.

⁴⁸ Dresser 100.

⁴⁹ Hermann H., Handb. der Gesch. des Herzogt. Kärnten II/2, Klagenfurt 1855, 173.

⁵⁰ Gruden, Zgod. 603.

⁵¹ Trubers Briefe 36 (Elze).

⁵² Stälin 653.

⁵³ Elze, Univ. Tüb. 25.

Datiranje preselitve na Wirttemberško se izpreminja: 1557⁵⁴, 1558⁵⁵, 1562⁵⁶, istotako tudi datiranje nastanitve v *Urachu*, ki ni povsod istovetno s preselitvijo na Wirttemberško: 1544⁵⁷, 1557⁵⁸, 1558⁵⁹, 1559⁶⁰. Ungnadova *uloga* med nemškimi protestanti se omenja mimogrede z opombo, da ga je vojvoda Krištof marsikdaj rabil za državne posle⁶¹.

3. V priličnih opombah o *posledicah* odhoda iz domovine za Ungnada se izguba *vseh* dostojanstev tuintam izrečno⁶², drugod pa vsaj tiho predpolaga; omenja se odpustnica od službe deželnega glavarja iz leta 1556.⁶³ O uredbi *posestev* v Avstriji se ponavljajo različne podmene: da jih je oddal Ungnad sinu Ludoviku⁶⁴, da jih je odstopil starejšima sinovoma⁶⁵, da jih je še nadalje nemoteno užival⁶⁶, da so ga v užitku ovirali⁶⁷, da je radi dolgov prodal tudi Waldenstein⁶⁸.

4. Iz momentov, ki ilustrirajo *razmerje med Ungnadom in Ferdinandom* po Ungnadovem odhodu, se tudi Ungnadove *gmotne tirjatve* samo splošno omenjajo⁶⁹. Proti obvestilu, da piše Ungnad iz Draždan 3. *majnika* 1557 kralju Maksimilijanu⁷⁰, stoji trditev, da velja isto pismo Ferdinandu⁷¹. *Miloščino* 8000 gld. je pismeno

⁵⁴ Stälin 653. — Briefw. Christoph-Vergerius 110 (Kausler). — Elze, Univ. Tüb. 28. — Bučar 56. — Gruden, Zgod. 631.

⁵⁵ Briefw. Ungnad-Albrecht 213 (Voigt). — Raič 20. — Gasparitz 123. — A. D. Biographie XXXIX, 308.

⁵⁶ Scheichl 142.

⁵⁷ „Grazer Tagblatt“ 1910, Nr. 322.

⁵⁸ Pindor 164.

⁵⁹ Stälin 653. — Elze, Univ. Tüb. 28. — Trubers Briefe 36 (Elze) [?].

⁶⁰ Trubers Briefe 36 (Elze) [?].

⁶¹ Briefw. Christoph-Vergerius 23 (Kausler).

⁶² Dresser 65. — Raupach, Beyl. IX, 81, n. c. — Schnurrer 44. — A. D. Biographie XXXIX, 308.

⁶³ Loserth, Ref. 110, n. 4; cfr. Muchar VIII, 553.

⁶⁴ Raič 22. — Bučar 56.

⁶⁵ Elze, Univ. Tüb. 28. — Loserth, Ref. 110.

⁶⁶ Schnurrer 44. — Šafařík 13. — Herzogs R.-E. XXI, 399 (Hartmann). — Meyer 71. — Pindor 164. — Bučar 58.

⁶⁷ Briefw. Christoph-Albrecht 214 (Voigt). — Raič 19. — Glaser K., Zgod. slov. slovstva I, 1894, 81.

⁶⁸ Briefw. Christoph-Albrecht 214 (Voigt). — Stälin 653.

⁶⁹ Loserth, Ref. 111. — Bučar 56.

⁷⁰ Sitzungsberichte 1849/II, 332, 338—347. — Loserth, Ref. 111, 575—581.

⁷¹ Bučar 56.

Ferdinand Ungnadu zagotovil po enem izporočilu 4. septembra 1556 pri odstopu od službe deželnega glavarja⁷², po drugem mu jo je nakazal leta 1557. pred odhodom na Wirttembersko⁷³. Izvestju, da piše Ungnad 22. avgusta 1559 eni izmed cesarjevih hčera, najbrž Ani⁷⁴, nasprotuje zopet trditev, da piše istega dne bavarski knez Albreht cesarjevi soprogi⁷⁵, istotako sporočilu o Ungnadovem pismu Maksimilijanu z dne 20. novembra 1561⁷⁶ trditev, da piše Maksimilijanu Albreht⁷⁷. Ungnadovo upanje na vrnitev v domovino se mimogrede naglašaja⁷⁸, Streinovo obvestilo o Ferdinandovi zavrnitvi se pa takole izporeča: „er habe ihm, da er wegen der Religion nicht länger in seinen Diensten habe bleiben wollen, nichts in den Weg gelegt“⁷⁹.

5. Vznik Ungnadovega sočutja s Slovenci in Hrvati se pripisuje dobi njegovega vrhovnega poveljništva⁸⁰. Začetek občevanja med Ungnadom in Trubarjem se polaga tu v dobo Trubarjevega kaplanovanja v Celju⁸¹, tam družī s Trubarjevim literarnim podjetjem, ki so ga „podpirali obenem s kranjskimi tudi koroški in štajerski deželani, katerih glava je bil Ungnad“⁸². Med Ungnadom in Vergerijem se predpolaga staro znanstvo ter trdi, da je opozoril na Trubarja Vergerija Ungnad⁸³, oziroma mu dal idejo prevoda biblije v slovenščino⁸⁴; tudi priskrba dveh prevajalcev za Vergerij-Trubarjevo podjetje se pripisuje Ungnadu⁸⁵. In dočim se na eni strani izvaja, da je hotel pripomoči Konzulu do hrvaške tiskarne Trubar⁸⁶, ga seznanil z Ungnadom⁸⁷, dal pobudo za ustanovitev hrvaško-

⁷² Muchar VIII, 552.

⁷³ Herzogs R.-E. XXI, 398 (Hartmann).

⁷⁴ Sitzungsberichte 1849/II, 332, 362—3 (Chmel).

⁷⁵ Bučar 57.

⁷⁶ Sitzungsberichte 1849/II, 332, 363—6 (Chmel).

⁷⁷ Bučar 57.

⁷⁸ Elze, Univ. Tüb. 28. — Loserth, Ref. 111. — Bučar 57.

⁷⁹ Elze, Univ. Tübingen 28.

⁸⁰ Elze, Die slov. prot. Bibelbücher, Jahrb. d. Gesch. des Prot. in Österr. XVI, 1895, 117.

⁸¹ Ahn Frd., Die zeitg. Buchdrucker als Förderer von Trubers Werk, Carniola I, 1908, 115.

⁸² Elze, Univ. Tüb. 29.

⁸³ Briefw. Christoph-Vergerius 23 (Klaus).

⁸⁴ Elze, Univ. Tüb. 25, 29.

⁸⁵ Bučar 67.

⁸⁶ Trubers Briefe 7 (Elze).

⁸⁷ o. c. 71.

slovenskega biblijskega zavoda⁸⁸ in za skupne račune⁸⁹, se podčrtuje na drugi strani ravno nasprotno: da je Ungnad želel „delo, katerega je vršil Trubar samo za svoje ožje soplemenike, tako razširiti, da bi bilo v prid in na korist vsem Jugoslovanom“⁹⁰; da je Ungnad, „čim se upoznao s Vergerijem i saznao za Trubarov književni rad, svom dušom prionuo uz ideju, da se prevedu protestantske knjige i na hrvatski jezik“⁹¹; da je Ungnad „sredstva za tisk ponudil“⁹², „dao odmah nabaviti sva potrebna slova“, stopil „odmah u poslovni odnošaj sa tiskarom Morchartove udovice“⁹³. Konzula v *Nürnberg* radi glagoljskih črk pošilja ta po nalogu Ungnadovem⁹⁴, drugi po Krištofovem⁹⁵. Nabava *sredstev* se od početka prisoja Ungnadu⁹⁶ ter navaja *okrožnica*, ki bi jo bil Ungnad leta 1560. poslal v Avstrijo in Nemčijo⁹⁷. Z Ungnadom je stopil Trubar v skupni račun po splošnem mnenju avgusta 1560⁹⁸. Po buda, da je stopil Ungnad na čelo hrvaške tiskarne, se pripisuje *Maksimilijanu*⁹⁹. Ustanovitev *biblijskega zavoda*, oziroma literarne zveze med Ungnadom in Trubarjem se stavlja v razne dobe: 1559¹⁰⁰, 1560¹⁰¹, avgust 1560¹⁰², 1561¹⁰³. Čas utemeljitve *tiskarne v Urachu* se proglašja za neznan¹⁰⁴, obenem se pojavljajo razne letnice: 1559¹⁰⁵, 1560¹⁰⁶, sredi 1561¹⁰⁷. Razdelitev *dela v tiskarni* je zopet povod nesoglasju: ta avtor obvešča, da je Ungnad Tru-

⁸⁸ o. c. 36.

⁸⁹ Meyer 71.

⁹⁰ Kostrenčić, p. III. — Gruden, Zgod. 632.

⁹¹ Bučar 59.

⁹² Gruden, Trubar 263.

⁹³ Bučar 59.

⁹⁴ Schnurrer 50. — Trubers Briefe 71 (Elze).

⁹⁵ Meyer 71.

⁹⁶ Gruden, Zgod. 632.

⁹⁷ Bučar 135. — Vodnik 196.

⁹⁸ Schnurrer 52. — Elze, Superintendenten 6. — Meyer 71. — Trubers Briefe 42, 69 (Elze).

⁹⁹ Trubers Briefe 71, 83 (Elze).

¹⁰⁰ Kostrenčić, p. III.

¹⁰¹ Raić 92.

¹⁰² Meyer 71.

¹⁰³ Stälin 653.

¹⁰⁴ Meyer 71. — Ahn 116. — Bučar 79.

¹⁰⁵ Briefw. Christoph-Vergerius 24 (Kausler). — Raić 92.

¹⁰⁶ Bučar 182.

¹⁰⁷ Meyer 71. — Ahn 116. — Bučar 59.

barju priskrbel župnijo v Urachu¹⁰⁸, drugi slika stvar tako, kakor da bi bil prišel Trubar svojevoljno v Urach: „Ugnad mu je (Trubarju) prepustil vodstvo pri literarnem delu, ker ni imel sposobnejšega. Trubar je zdaj to ugodno priliko takoj porabil, se preselil iz Kemptena v Urach, popustivši pridigarsko službo“¹⁰⁹. Izmed *slovenskih tiskov* se spravljajo v zvezo z Ungnadovo tiskarno „deloma nadaljnji deli Novega Testamenta“¹¹⁰ ali celo Dalmatinova biblija¹¹¹. Ungnadova *konfesija*¹¹² in njegovo zanimanje za *Sylvanovo konfesijo*¹¹³ se mimogrede omenjajo.

Ob takih vrzelih in ob takih nesoglasjih v literaturi je odprta iskavcu resnice samo ena pot: da se obrne do prvih virov.

Med Ungnadovimi *biografi* gre vrednost vira za dobo 1550 do 1561 vsaj štirim.

Dr. Jakob *Andreä*, ob Ungnadovem prihodu v Urach župnik v sosednjem Göppingenu, od leta 1562. pa kancler in bogoslovni profesor tübinške univerze¹¹⁴, čigar „Ein Christliche Leich-Predig, bei der Begräbnus des... Hansen Vngnaden“ je izšla leta 1565. tudi v tisku, je o momentih prognanstva nedvomno s prognancem samim govoril.

Cirijaka *Spangenberg* „Manßfeldische chronica“ je izšla sicer šele 8 let po Ungnadovi smrti, toda tudi Spangenberg, ki je bil od leta 1554. mestni in grajski pridigar v Mansfeldu¹¹⁵, se je nedvomno z Ungnadom koj po njegovem prihodu na Nemško osebno seznanil ter ostal tudi pozneje ž njim v zvezi¹¹⁶.

Matej *Dresser*, rojen leta 1536. v Erfurtu¹¹⁷, sicer Ungnadski pastor na Waldensteinu¹¹⁸ ni bil nikdar, ampak vseučiliški profesor, ki je učil leta 1602., ko je izdal „Vngnadische Chronika“, v Lipsiji zgodovino. Z Ivanom Ungnadom samim najbrž ni bil v stikih,

¹⁰⁸ Trubers Briefe 8 (Elze). — Loserth, Ref. 112.

¹⁰⁹ Gruden: Trubar 264, Zgodovina 633.

¹¹⁰ Ahn 115.

¹¹¹ Robitsch 69. — Loserth, Bericht über die Ergebnisse einer Studienreise in die Archive von Linz..., „Beiträge zur Erforschung steir. Geschichte XXXVI, 1908, 1.

¹¹² Schnurrer 44. — Raić 22.

¹¹³ Bučar 58—9.

¹¹⁴ Realencyklopädie f. prot. Theologie I, Leipzig 1896, 502.

¹¹⁵ Realencyklopädie f. prot. Theologie XVIII (1906), 567.

¹¹⁶ Spangenberg I, 485.

¹¹⁷ Wurzbach V, Leipzig 1877, 398.

¹¹⁸ Hermann II/1, 301.

pač pa z njegovim sinom Simeonom: ta mu je za spisovanje kronike „izročil navodilo“, mu „ustmeno sporočil, kar je bilo potrebno, in končno njegovo delo... pregledal in ga opozoril (na napake), kjer je bilo treba“¹¹⁹. Vkljub temu pa sodi pri datih, kjer si Spangenberg in Dresser nasprotujeta, vera nedvomno prvemu, ki si je dotične momente na Nemškem po vsej priliki takoj zabeležil.

Rihard *Strein* pl. Schwarzenau, svetovalec Maksimilijana II. in Rudolfa II., je bil ob Ungnadovem odhodu iz domovine res šele 18 let star¹²⁰. Vsaj del tega, kar poroča o Ungnadu v svojem „Aufzeichenbuchu“¹²¹, se nahaja tudi v anonimni kroniki štajerskih deželnih glavarjev¹²², ki omenja med glavarji še Maksimilijana pl. Schrattenbacha iz let 1591—1597¹²³ in se torej ni mogla končati pred letom 1597., t. j. 3 leta pred Streinovo smrtjo¹²⁴. Ker se ni posrečilo dobiti Streinove beležnice, ostane vprašanje o notranji zvezi med Streinom in kroniko odprto. Izvzemši pomoto, da je šel Ungnad na Wirttembergsko k vojvodi Ulriku, zaslužijo Streinova poročila polno vero: Strein ni bil le državnik, ampak tudi znanstvenik, ki se je trudil, da dobi o nekaterih momentih Ungnadovega prognanstva jasno sliko; oslanja se deloma na pripovedovanja Ferdinandovega tajnega svetovalca in vicekanclerja D. *Weberja*.

Iz sodobnih *pisem* in *listin* se je prezrlo tudi marsikaj takega, kar bi sistematični iskavec virov za Ungnadovo biografijo moral najti. Da je objavil *Chmel* iz dunajskega dvornega in državnega arhiva že 1849. leta 5 Ungnadovih pisem¹²⁵, tudi *Loserth* ni opazil, ki leta 1898. kot novum Ungnadovo pismo Maksimilijanu z dne 3. maja 1557 objavlja¹²⁶, Ungnadovo pismo Ferdinandu z dne 22. avgusta 1559 omenja¹²⁷. *Biedermannovo* poročilo iz leta 1866., da se nahaja v inomoškem namestniškem arhivu Ungnadovo pismo

¹¹⁹ Dresser, fol. B ij (a).

¹²⁰ Haselbach K., Richard Freiherr von Strein, Blätter des Vereines f. Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge II, Wien 1868, 91.

¹²¹ Strein R., (Aufzeichenbuch), Österr. Zeitschrift 1837, 256 (Chmel).

¹²² Kümmel E., Über eine Landeshauptmanns-Chronik des 16. Jahrh. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen XV, Gratz 1878, 71—72.

¹²³ o. c. 69.

¹²⁴ Haselbach 111.

¹²⁵ Sitzungsb. 1849/II, 329—366.

¹²⁶ Loserth, Ref. 575—581.

¹²⁷ o. c. 107, 111.

(recte prepis) Ferdinandu z dne 31. majnika 1557¹²⁸ (recte 17. aprila 1557) je ostalo nepoznano, istotako tudi *Kronesova* opozoritev iz naslednjega leta, da je hranil graški Joanneum rokopis „Hanns Ungnads Ratschlag auf Aufforderung der Ausschüsse der fünf niederösterr. Lande“ de dato Wittenberg 6. 1. 1556¹²⁹, ki se je prenesel medtem v štajerski deželni arhiv. Celotno izdajo korespondence *Krištoja Wirttemberskega* iz leta 1907.¹³⁰ in pa *Loserthovo* omeno Ungnadian, ki so prešla iz muzejskega v deželni arhiv v Linzu¹³¹, bi bil vsaj *Bučar* že lahko uporabljal; *Loserth* sam se s temi Ungnadiana, ki obsegajo: 1.) Ungnadovo pismo Ferdinandu de dato Praga 19. XI. 1555, 2.) „Verzeichnis, was Herr Hans Ungnad der k. kgl. Majestät mit Darstreckung seines Leibes, Guts und Bluts, ohne Ruhm zu melden, von Jugend auf gerichtet“, menda iz l. 1556., 3.) Ungnadovo pismo Ferdinandu ddto. Wittenberg 17. IV. 1557 = listu istega datuma v inomoškem arhivu in 4.) cesarjev odgovor ddto. Dunaj 31. V. 1557, „podrobnejše ni baval, ker ni imel v Linzu na razpolago tistih literarnih pripomočkov, iz katerih (kakor iz Elzeja, Kostrenčiča i. d.) bi mogel razvideti, ali so že tiskana ali ne“¹³². Iz *c. kr. skupnega finančnega arhiva* je *Thallóczy* pač zabeležil nekaj listin k Ungnadovim posestvom¹³³, sistematično pa tudi on tukaj Ungnadian ni iskal.

Za določitev datuma Ungnadovemu *nedatiranemu pismu* (1532 pred 24. aprilom)¹³⁴ je bilo merodajnih dvoje okoliščin: vladarjeva rešitev je datirana s „pmo die May 32“, Ungnad sam govori o „Jurjevem (= 24. IV.) letošnjega leta.“ — Ungnadovo pismo Ferdinandu (1539) datira Chmel „približno v leto 1550“¹³⁵, toda pismo spada nedvomno tik pred 12. januar 1540: 1.) Ungnad

¹²⁸ Bidermann H. J., *Styriaca im „Pestarchive“ zu Innsbruck*, Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen III, 108.

¹²⁹ Krones Fr., *Vorarbeiten zur Quellenkunde*, Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen IV, 1867, 60.

¹³⁰ Briefwechsel des Herzogs Christoph von Wirtemberg. Im Auftrage der Kommission für Landesgesch. Herausgegeben von Dr. Viktor Ernst. IV, Stuttgart 1907.

¹³¹ Loserth, Bericht, Beitr. zur E. steierm. Gesch. XXXVI, 1908, 4, 15.
¹³² o. c. 15.

¹³³ Thallóczy, Cod. dipl. Blagay CLXXV, CLXXVI.

¹³⁴ * Ungnad-Ferd. (1532, pred 24. IV.), c. kr. skupni fin. arhiv, I. Ö. Hfts. Acta lit. 9, Fasc. 4, Nr. 2.

¹³⁵ Sitzungsab. 1849/II, 332—38.

se brani vrhovnega poveljstva 5 nižjeavstrijskih dežel z izgovorom, da je „te službe nevešč in da ne pozna njenega bistva in vsebine“¹³⁶; 2.) 12. januarja 1540 je bil na to mesto vendarle in prvič imenovan¹³⁷. — Klombnerja in tovarišev pismo Ungnadu (okoli 20. februarja 1560)¹³⁸ stavi W. E. *Tentzel*, ki ga je imel v kopiji, v dobo „po Trubarjevem prvem begu iz domovine in pred izdajo... cirilskega Novega Testamenta“¹³⁹, Schnurrer pa „zanesljivo v leto 1559.“¹⁴⁰ Toda pismo ustreza Trubarjevi prošnji za izpričevalo pravovernosti Trubarjevih knjig in je torej odgovor na Trubarjevo pismo Lambergu in deželnim stanovom kranjskim z dne 12. januarja 1560¹⁴¹ ali na kako istodobno pismo Trubarjevo Klombnerju. Ker so odgovorili deželni stanovi kranjski Trubarju 20. februarja 1560¹⁴², Klombner pa 24. februarja 1560¹⁴³, je bilo gotovo tudi to pismo napisano okoli 20. februarja 1560. Istovetno je torej s pismom, ki so ga pisali Ungnadu „o Trubarjevih slovenskih knjigah mesto Celje in drugi dobri gospodje in prebende ljubljanske“¹⁴⁴, t. j. pismu, ki ga je poslal Trubar Ungnadu 1. aprila 1560 in ki ga ima Elze za izgubljenega¹⁴⁵.

1.

V teku leta 1550., v katerem je razpošiljal Trubar iz Rotenburga ob Tauberi prvo slovensko knjigo, je na Štajerskem Ivan Ungnad, svobodni gospod ženeški, „pri vseh posvetovanjih, tudi ako so se obravnavale druge stvari, govoril vedno o veri ter navajal ljudi, da sprejmejo hudičev novi (= evangeljski) nauk“¹⁴⁶.

Protitutrovskih mandатов in patentov kralja Ferdinanda se je bilo nabralo že precejšnje število¹⁴⁷; vzrok, da se je deželni gla-

¹³⁶ o. c. 333.

¹³⁷ Imen. dekret Ferd. 12. I. 1540, Dresser 46—7.

¹³⁸ Monatl. Unterredungen Einiger Guten Freunde Von Allerhand Büchern, Januarius 1690, In Verlegung Thomas Fritsch 1698, 543—45; Schnurrer 40—2.

¹³⁹ Monatl. Unterredungen 546.

¹⁴⁰ Schnurrer 42.

¹⁴¹ Trubers Briefe 52—54.

¹⁴² o. c. 64—5.

¹⁴³ Kostrenčič 3—9.

¹⁴⁴ Trubar-Ungnadu 1. IV. 1560, Trubers Briefe 70.

¹⁴⁵ l. c.

¹⁴⁶ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. Christoph IV, 287.

¹⁴⁷ Krones F. R., Die landesf. und landschaftl. Patente der Herrscherzeit Maximilian's u. Ferdinand's I., Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen XIX, Graz 1883, Nr. 55, 65, 88 (558, 559), 101, 120 b, 577, 164, 182.

var štajerski¹⁴⁸, glavar in vicedom celjski¹⁴⁹, veliki župan varaždinski¹⁵⁰ in Ferdinandov predrezec¹⁵² ter svetovalec¹⁵³ za svoje mesto tako malo bal in si upal jasni tendenci deželnega kneza tako očitno nasprotovati, ne tiči samo v njegovi vnemi za lutrovski nauk.

Dohodki deželnega glavarja štajerskega za Ungnadove dobe niso bili bogve kakšni¹⁵⁴: 1000 gld. letne plače, dobava ovsa po graški meri ter užitek graškega gradu, zemljiškega sodništva¹⁵⁵ in deželnega sodišča¹⁵⁶ s pritiklinami; k temu se pridružuje le še letnih 500 gld., ki sta jih nosila Ungnada glavarstvo in vicedomat celjski¹⁵⁷.

Z dohodki iz Ungnadovih posestev se njegovi službeni dohodki niti od daleč ne dajo primerjati.

Bratoma Ivanu in Andreju Ungnadu so pripadale v tej dobi poleg raznih manjših posestev in pa hiš v Gradcu, Ljubnem, Dunajskem novem mestu, Dunaju in Linzu štiri gospoščine¹⁵⁸: v nemškem delu Koroške Waldenstein in Twimberg, v slovenskem Bleiburg in Ženek (Sonnegg).

Središče Ivanovega gospodarstva je bil po vsej priliki Waldenstein v labudski dolini. Razen Waldensteina je imel Ivan Ungnad sam okoli l. 1550. v posesti ali zakupu vsaj: neki Toblbud¹⁵⁹; na nemškem štajerskem v zapadnem delu sodništva Pack, Modriach¹⁶⁰ in Hirsch-

¹⁴⁸ Ferd. dekreti 2., 3., 12. VI. 1530, Muchar VIII, 382.

¹⁴⁹ Ferd. 18. I. 1527, o. c. 362 ga že tako imenuje.

¹⁵⁰ Ferd. dekret 1. XII. 1543, Monumenta spectantia historiam Slavorum merid. XXXVI, Zagreb 1915, 315.

¹⁵² Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsbericht 1849/II, 354.

¹⁵³ Maior, fol. A i j v posvetilu.

¹⁵⁴ Ferd. dekreti 2., 3., 12. VI. 1530, Muchar VIII, 382, 552.

¹⁵⁵ Hubamt.

¹⁵⁶ Mell Ant. u. Thiel Viktor, Die Urbare und urbarialen Aufzeichnungen des landesf. Kammergutes in Steiermark, Btrge. zur Erf. stmk. Gesch. XXXVI, 1908, 100, Nr. 25: Graz, Hubamt (u. Landgericht: našteva njegova sodništva).

¹⁵⁷ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsber. 1849/II, 354.

¹⁵⁸ Inventar Ivanovih in Andr. listin 24. XII. 1554, Loserth, Ref. 108 n. 2. — Loserth fasciklja ne citira, registratura hišnega, dvornega in državnega arhiva pa listine nima zabeležene.

¹⁵⁹ * Ferd.-Ungnada 16. V. 1559 c. in kr. skupni fin. arhiv, I. Ö. Hfts. Acta lit. 9, Fasc. 4, Nr. 2.

¹⁶⁰ Ungnad Ludv.-Karlu 7. IV. 1571, Loserth, Die Familie Ungnad und das Stift St. Lambrecht in den Jahren 1571—1573, Jahrb. der Gesch. des Prot. in Österreich XXVI, 1905, 45.

egg¹⁶¹, v graški okolici poleg pritiklin deželnega glavarstva še „Ungnadsko kaplanijo“¹⁶², t. j. 15 kmetij „am Hard“ v sodništvu Eischbach blizu Reina, vas Rorbach obenem z gorščino petih kmetij v Prärathu¹⁶³ ter sodništvo Kalsdorf¹⁶⁴; na slovenskem Štajerskem sodništvo Celje proti zakupu 400 gld. do smrti¹⁶⁵; na slovenskem Koroškem gosposčini Labud in Loschental¹⁶⁶ ter sodništvo Kapljo¹⁶⁷; na Kranjskem gosposčini Krško in Ostrovrh¹⁶⁸, na Hrvaškem Varaždin¹⁶⁹.

Pri Waldensteinu je kopal Ivan Ungnad železo, in katerega je smel kovati črni valjenec ter ž njim do leta 1571. nemoteno trgovati¹⁷⁰; obenem je bil solastnik enega izmed koroških zlatih in srebrnih rudnikov¹⁷¹. Tudi ponesrečena akcija, da spravi sina Ludvika na opatski sedež v Reinu, je prinesla Ungnadu več nego samo Hirscheegg: v tajni pogodbi med Ungnadom in novim reinskim opatom Martinom Duelacherjem z dne 29. julija 1549¹⁷² se je zagotovilo Ungnadovemu sinu Krištofu pod pogojem, da priskrbi Ungnad opatu do dosege kake domače škofije letno penzijo v znesku 200 zlatih goldinarjev¹⁷³, „v svrhu višjih študij“ skozi 10 let po 200 gld. in nekoliko štrtinjakov vina na leto¹⁷⁴, sinu Karlu, ki se je nato v decembru 1550 res nastanil v reinskem samostanu¹⁷⁵, pa obljubilo, da bode sledil Duelacherju v opatiji; povračilo tistih 80 //, ki jih je dolgoval Ungnad samostanu izza zamenjave za Pack in Modriach¹⁷⁶, se je vedno in vedno zavlačevalo.

¹⁶¹ Zak. pogodba 21. XII. 1535, Gasparitz 88.

¹⁶² Gasparitz 119.

¹⁶³ Ferd. fevdna listina 1. I. 1536, Muchar VIII, 417.

¹⁶⁴ Kupna pogodba 1540, Gasparitz 120.

¹⁶⁵ Ferd. dovoljenje 11. — 13. XII. 1546, Muchar VIII, 497.

¹⁶⁶ * C. kr. skupni finančni arhiv (Registratur) 212, fol. 34 b, 24. III. 1554: Hannsen Ungnaden weittere bewilligung uber die Herrschaft Laufmundt und Loschentall.

¹⁶⁷ Ferd. dovoljenje Sletnega zakupa 14. I. 1542, Muchar VIII, 474.

¹⁶⁸ * Ferd. dovoljenje 31. X. 1525, c. kr. skup. fin. arhiv I. Ö. Hfts. Acta, Fasc. 4, Nr. 2.

¹⁶⁹ Ferd. 1. XII. 1543, Monumenta XXXVI, 315.

¹⁷⁰ Ferd. privilegij 5. VIII. 1551, Muchar VIII, 512—13.

¹⁷¹ Ungnad-Albrecht 12. IX. 1561, Briefwechsel Ungnad-Albrecht 251.

¹⁷² Ferd.-Ungnadu 1554, Gasparitz 121.

¹⁷³ Ungnadova izjava 18. X. 1550, o. c. 108 n.

¹⁷⁴ Ferd. dovoljenje 1549 po 29. VII., o. c. 108.

¹⁷⁵ o. c. 110.

¹⁷⁶ o. c. 89, 119—20.

Tako razmerje med službenimi in zasebnimi dohodki pa je bilo za Ungnada tem opasnejše, ker službeni dohodki po vsej priliki niti za pokritje vseh reprezentančnih stroškov niso zadostovali.

Ni neverjetno, da so Ungnadovi službeni izdatki dohodke deželnega glavarja res prekašali povprečno za okroglih 3000 gld. na leto¹⁷⁷. V dobi od leta 1540.¹⁷⁸ do 1544.¹⁷⁹, ko je bil vrhovni poveljnik dolnjeavstrijskih dežel ter hrvaške in slavonske granice, je posegel še posebej pogosto v lastni žep: 2463 gld. mu je vknjižil Ferdinand na celjski vicedomski urad¹⁸⁰, za 35.650 gld. pa dal njemu in še dvema gospodoma odškodno pismo¹⁸¹. In ko je vršil za prisotnosti cesarja Karla in kralja Ferdinanda na državnem zboru v Regensburgu, torej leta 1546., službo Ferdinandovega vrhovnega predrezca, se mu je zopet nabralo neporavnanih izdatkov — 300 filipzarjev¹⁸².

Bilo pa je leta 1550. med Ferdinandom in Ungnadom še tudi drugačnih neporavnanih računov.

„Ko je postal Ferdinand kralj ogrski, mu je Ungnad najponižnejše pomagal tudi z blagom, s posestvi, gradovi, mesti in dohodki“¹⁸³: „ves denar, ki si ga je izposodil na 4 ogrska mesta ali ga mogel dobiti kako drugače ter plačeval zanj po 8 %, 10 % ali še več, je posodil Ferdinandu le po 5 %“¹⁸⁴. Ko je hotel Ferdinand utrditi Kočevje, mu je zopet prišel s posojilom na pomoč Ungnad¹⁸⁵.

Posledice teh razmer so bile za Ungnadovo gospodarstvo skrajno neugodne: dolgovi¹⁸⁶. Radi posojil Ferdinandu je izgubil „štiri ogrska mesta in gradove“¹⁸⁷, t. j. pač Rakovec, Medvedgrad¹⁸⁸ in dominij pod Samoborom¹⁸⁹. Staremu Nikoli Juričiču je bil dolžen 10.000 gld., gld. po 60 kron, ter moral prodati njegovima sinovoma Nikoli in Ivanu za 6000 gld. grad in gosposčino Novo goro na Kranjskem¹⁹⁰. Istodobno je prodal grofu Stefanu Blagaju jutrnjo

¹⁷⁷ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsab. 1849/II, 356.

¹⁷⁸ Ferd. dekret 12. I. 1540, Dresser 46—7; Steinwenter 34.

¹⁷⁹ Ferd. odp. dekret 12. I. 1544, Steinwenter 43.

¹⁸⁰ Ferd. 8. III. 1541, Muchar VIII, 464.

¹⁸¹ Ferd. 22. III. 1542, o. c. 471.

¹⁸² Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsab. 1849/II, 354.

¹⁸³ Ungnad-Albr. 12. XII. 1561, Briefw. 231.

¹⁸⁴ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsbericht 1849/II, 357.

¹⁸⁵ Ferd. 13. I. 1533, Muchar VIII, 398.

¹⁸⁶ Ungnad-Ferd. (1539), Sitzungsab. 1849/II, 335.

¹⁸⁷ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, o. c. 357.

¹⁸⁸ Hrv. sabor-Ferd. 9. IX. 1535, Monumenta spectantia historiam Slav. merid. XXXIII, Zagreb 1912, 337.

¹⁸⁹ I. Karlovič-I. Katzianeru 10. VI. 1531, o. c. 285.

¹⁹⁰ * Österr. Gedenkbuch 1547, 61, p. 21 b—22 a, c. kr. skupni fin. arhiv.

svoje žene¹⁹¹ Ane, rojene grofice Thurn¹⁹²: grad Friedrichstein z mestom Kočevjem, sodstvi zgornjim in spodnjim Kočevjem, Rinko, ter desetino treh vinogradov v Metliki: Toplika, Gradnika in Schoberndorfa¹⁹³. Vsaj izguba mesta in grada Kočevja, ki so ga dobili praroditelji njegove žene za 13.000 gld. zakupnine od deželnega kneza, on sam pa s Ferdinandovim dovoljenjem od svoje žene, spada zopet med neporavnane račune med Ferdinandom in Ungnadom: mesto in grad Kočevje mu je „Nj. Veličanstvo v drugem pismu zopet vzelo ter povzročilo njemu in njegovim otrokom gotovo do 50.000 gld. škode“¹⁹⁴.

Ungnad se je začel po vsej priliki jako rano zavedati, da bi bilo za njegovo gospodarstvo mnogo boljše, ako bi odložil svoja mesta in se posvetil upravi svojih posestev.

Že leta 1532. je hotel odložiti dostojanstvo deželnega glavarja in obljubil Ferdinandu šele po dolgem prigovarjanju, da ga obdrži „še eno leto“¹⁹⁵. Ko ga je prosil leta 1539. Ferdinand, naj prevzame vrhovno poveljstvo peterih dolnjeavstrijskih dežel ter hrvaške in slavonske granice, je odgovoril Ungnad z izjavo, da more iz gospodarskih razlogov tudi deželni glavar ostati samo še — do prihodnjega posta: „...velika in visoka potreba zahteva, da ostanem dve ali tri leta doma pri svojcih ter se takim službam in veliki odgovornosti odrečem... V službi Vašega Veličanstva doslej nisem moral samo ob lastnem živeti, ampak tudi na svojo revščino se nisem mogel ozirati in svojcem nisem mogel priti na pomoč, tako da sem po krivici izgubil to, kar mi je naklonil Vsemogočni Bog...“¹⁹⁶

Tudi takrat se je dal Ungnad sicer pregovoriti, obdržal glavarstvo in sprejel za nekaj let tudi vrhovno poveljstvo. Toda v teku desetih let se razmere niso izpremenile in gotovo se Ungnad tudi leta 1550. svojih mest ni oklepал. In s tem je moral računati tudi kralj Ferdinand, ko je zvedel za novo opozicijo svojega namestnika.

¹⁹¹ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsb. 1849/II, 357.

¹⁹² Ferd. 18. I. 1527, Muchar VIII, 362.

¹⁹³ * Österr. Gedenkbuch 1547, 61, p. 21 b, c. kr. skupni fin. arhiv. — Cfr. Monumenta Hung. historica, Dipl. 28, p. CLXXVI.

¹⁹⁴ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsb. 1849/II, 357.

¹⁹⁵ * Ungnad-Ferd. 1532, c. kr. skupni fin. arhiv, I. Ö. Hfts. Acta lit. 9, fasc. 4, Nr. 2.

¹⁹⁶ Ungnad-Ferd. (1539), Sitzungsb. 1849/II, 335.

Staroslovenska družba in njeni stanovi.

Spisal Ljudmil Hauptmann.

I. Uvod.

Najstarejši viri za slovensko zgodovino nam teko iz knjig in grobov. Knjige, v prvi vrsti „Langobardska zgodovina“ Pavla dijakona¹, nam poročajo, kako so se Slovenci merili v ljutih bojih z Bavarci, kako so do osmega stoletja vedno iznova požigali in plenili po Furlanskem. Sovraštvo in strah sta prevzela sodobnike tako, da je ušla njih pisateljem strupena beseda o slovenskih „krvolokih“, o „prokletem ljudstvu“ slovenskem². Zares, divji bojniki so morali biti ti stari Slovenci, tako se glasi naš sklep po pisanih virih. A drugače se glasi po izvestju grobov. Bojevitni narodi, kakor germanska plemena, Huni, Obri in Ogri, so pokopavali svoje mrliča z orožjem vred; kopja in puščice, meče in sablje so jim polagali v grob³. O vsem tem pri Slovencih ni najti sledu. Arheologi so razkrili celo vrsto slovenskih grobov na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, na Gornje- in Nižjeavstrijskem, ali skoro povsod je bila njih vsebina enaka: orožja nič, le malo preprostega nakita in nekaj malovrednih črepinj.⁴ Ista logika, ki nam je prej, na temelju pisanih

¹ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, I, št. 70 itd. — *Mon. Germ. hist., Script. rer. Langob.*, str. 45 sl.

² Kos, *n. o. m.*, I, št. 190, 205. — Sepp, *Vita ss. Marini et Anniani authentica*, str. 6. — *Breves notitiae c. 3* (Hauthaler, *Salzburger Urkundenbuch*, I, 22).

³ Zglede za vse te narode glej n. pr.: Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I. zv., passim.

⁴ Šmid, *Altslovenische Gräber Krains, Carniola*, I, 17 sl. — Reinecke, *Slavische Gräberfunde im kroatischen und slovenischen Gebiete*, *Verhandlungen der Zeitschrift für Ethnologie* 1897, 362 sl.; taisti, *Studien über Denkmäler des frühen Mittelalters*, *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXIX (1899), 1 sl. — Diez, *Die Funde von Krungl und Hohenberg*, *Jahrbuch der Zentralkommission N. F.* IV (1906), 225 sl. — Hampel, *n. o. m.*, I, 8. — Niederle, *Slovanske starožitnosti* II, 513, 520 sl.

virov, predstavljala Slovence kot silne vojščake, taista logika veleva sedaj, da jih smatramo samo za pohlevne siromake. Kdo ima prav: ali grob ali knjiga?

Zagonetno nasprotje, ki smo ga zasledili pri starih Slovencih, je — skoro bi rekli — občeslovansko. Bizantinski pisatelji v eno mer tožijo, kako so v šestem, sedmem stoletju razsajali Slovani leto za letom križem balkanskega polotoka, kako so rušili mesta, morili prebivalce in nosili strah in gorje celo do carigrajskih zidov. V onemoglem sovraštvu se je vilo takrat iztočno cesarstvo in sikalo psovke o „prokletih“ Slovanih⁵, o „poživinenem rodu“ slovanskem⁶. Tembolj se čudimo glasovom, ki dohajajo v isti čas iz Carigrada, a vendar govore vse drugače. Po teh poročilih Slovani „nikakor niso bili zli in hudobni“⁷. Ravnali so „blago“ z ujetniki, „milo in dobrodušno“ s tujci⁸. Dolgo takorekoč „niso poznali nobenega orožja razen dveh ali treh sulic“⁹ in brez odpora so se svoje dni pokorili komur si bodi¹⁰. Bili so nekdam baje tako plahi, da se iz svojih skrivališč „niso upali niti na prosto polje, nikar da bi napadli bizantinsko zemljo ali da bi se osmelili prestopiti Donavo, čeprav jih je bila morebiti cela vojska“¹¹. „Živeli so po šumah, sredi nepristopnih jezer in močvirij in si delali pri svojih kolibah več izhodov radi nevarnosti, ki so jim neprestano grozile“. V sili so skakali kakor žabe v vodo in, ležeč na dnu, dihalo skozi dolge trstike, dokler ni izginil zadnji sovražnik^{11a}.

Ali so to še tisti junaki, ki se je tresel pred njimi Carigrad? Večjega nasprotja kakor med temi vestmi si resda ne moremo mi-

⁵ Kos, n. o. m., I, št. 83, 88. — Johannes, Bischof von Ephesus, Kirchengeschichte (prevedel Schönfelder), III, cap. 25, str. 119; VI, cap. 25, str. 255. — Chronique de Michel le Syrien, X, 18 (izdal Chabot, II, str. 347).

⁶ Kos, n. o. m., I, št. 120. — Miracula Sti. Demetrii Martyris, cap. XIII, 109 (Acta st. Sanctorum ad diem 8. Octobris, IV, 143).

⁷ Kos, n. o. m., I, št. 33, str. 28. — Prokopios, De bello Gothico, III, cap. 14 (Dindorf, Corp. script. hist. Byzant, XVII, 335 sl.; Comparetti, Fonti per la storia d'Italia, Scrittori, Secolo VI., II, 293).

⁸ Maurikios Strategikon, XI, 5 (cf. Niederle, Slovanske starožitnosti, III, 27).

⁹ Chronique de Michel le Syrien, X, 18.

¹⁰ Pseudo-Caesar, cap. 110 (Müllenhof, Deutsche Altertumskunde, II, 367).

¹¹ Kos, n. o. m. I, št. 45, str. 38. — Prokopios, De bello Gothico, III, cap. 38.

^{11a} Maurikios Strategikon XI, 5.

sliti. Zgodovinarji so si navadno pomagali iz zagate na ta način, da so oblastno zavrgli to ali ono vrsto podatkov. Eni so se držali opisov o večnih bojnih pohodih starih Slovanov in so proslavljali slovansko junaštvo; drugi so priznavali samo izvestja o slovanski krotkosti in se razgrevali za „golobjo naravo“ svojih pradedov. A ti kakor oni so očitno grešili. Kajti, zakaj bi imel na primer Bizantinec Mavrikiij prav, kadar govori o slovanski bojevitosti, a zakaj istemu Bizantincu ne bi smeli verjeti, ko slika slovansko dobrodušnost? Šele Peisker nam je podal napotek, kako si tolmačiti zmedene vire. Odločno je poudarjal vpliv ozemlja na slovansko prazgodovino in s tem nam izbistril oko za marsikatero megleno vprašanje.

Iz vzhodne Evrope je izšel Slovan in vzhodna Evropa mu je vtisnila svoj pečat. Odkar svet pomni, so vabile njene nedogledne stepi azijske nomade k sebi, a njene mogočne reke so kazale pot germanskim gusarjem. Iz takega pekla ni bilo rešitve. Obup in vdanost v neizbežno usodo, to sta kreposti, ki sta klili na teh prežalostnih tleh; in tako se je tvoril slovanski značaj pod pestmi zmagovitih Germanov, pod kopiti turkotatarskih konj.¹² Sedaj razumemo bizantinske pisatelje in njih besede o starem Slovanu. Plašen je bil kakor ptica v šumi — nesrečen sin iztočnih ravnin. A bojevit je bil, če so mu primešali Germani ali Turkotatarji svoje krvi, ali če so ga podjarmili in siloma podili pred se v boj.

Izrecno se nam potrjuje ta šega pri Obrih. Fredegar pravi: „Slovani so bili že izdavna podložni Obrom. Kadar so šli Obri nad kako pleme, je njih vojska mirno ostala pred taborom, a Slovani so se zanje borili“.¹³ Ni čuda, da so se potem Slovani res besno zaganjali v svoje sovražnike. Kajti, ko bi bili bežali, bi jih bil čakal zadi najhujši sovražnik, neusmiljeni Ober. Groza jih je tako tesno priklepala nanj, da se je včasih tujcem zdelo, kakor da imajo pred seboj le en sam enoten narod. Govorili so zato o Slovanih, a menili obenem tudi Obre, pripovedovali na glas o Obrih, a prištevali na tihem Slovane.¹⁴

¹² Peisker, Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen. (Ponatis iz Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, III, 187 sl.), str. 55 sl., 110—134. Posebno pa glej istega pisatelja spis: The expansion of the Slavs (The Cambridge Medieval History, Vol. II, 418—458).

¹³ Kos, n. o. m., I, št. 154. — Fredegarii Chronicon, IV, cap. 48 (Mon. Germ. SS. rer. Meroving., II, 144).

¹⁴ Niederle, Slovanske starozitnosti, II, 204 sl.

Šele zdaj, po tem ovinku črez slovansko zgodovino, se lahko mirno vrnemo k Slovincem. Prazni smo odšli, a nazaj prinašamo domnevo: kaj, ko bi tudi v ožji slovenski zgodovini izvirala vsa zadrega le odtod, ker za hrbtom slovenskih čet doslej nismo videli tuje nagajke? Morda je bil vendar tudi Slovenec le zato bojevit, ker ga je ščuval in silil — Ober?

II. Obrska doba slovenske zgodovine.

Tri ceste so rabile Obrom za vojne pohode na zahod in jugozahod. To je bila cesta ob Donavi, Dravi in rimska cesta, ki je nekdanj držala iz Panonije preko Drave in Save do Soče. Po vseh teh krajih so sedeli Slovenci — naravno, da so jih Obri takoj od konca podredili svoji oblasti. Samo ob Dravi je propala njihova moč že spet v začetku sedmega stoletja, ko so si zmagoviti hrvatski priseljenci ustanovili samostojno hrvatsko-karantansko državo. Povsod drugje pa je trajal obrski vpliv do usodnih udarcev Karla Velikega.¹⁵ Kakšen je bil ta vpliv, se da posneti iz tedanjih latinskih virov.

Iz njih se razvidi, da so napeli Obri na zapadni fronti svoje sile trikrat do posebne grozovitosti: prvič okoli leta 610., ko je kakan pridrvil z „neizmerno“ vojsko pred Čedad¹⁶, drugič okrog leta 663., ko je v štiridnevni bitki porazil Furlance¹⁷, in tretjič v štiridesetih letih osmega stoletja, ko so iskali pred njih nasiljem Karantanci pomoči pri sosednjih Bavarcih¹⁸. Kar nas pri tem najbolj zanima, je to, da z vsakim izbruhom rastoče obrske bojevitosti je redno oživela tudi slovenska podjetnost. Tako so se vrstili okrog velikega obrskega navala na Furlansko slovenski boji za Istro in pred Kremono¹⁹, tako je napočila leta 663. za Italijo dolga doba srditih slovenskih napadov²⁰ in tako se je naposled o tretji

¹⁵ Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slovenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, XXXVI, 229 sl., 255 sl., 266 sl.

¹⁶ Kos, n. o. m., I, št. 145. — Pauli diaconi Hist. Lang., IV, cap. 37.

¹⁷ Kos, n. o. m., I, št. 177. — Pauli diaconi Hist. Lang., V, cap. 19 sl.

¹⁸ Kos, n. o. m., I, št. 220. — *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, cap. 4 (Mon. Germ. hist. SS., XI).

¹⁹ Kos, n. o. m., I, št. 138, 140, 148. — Pauli diaconi Hist. Langob., IV, cap. 24, 28, 40.

²⁰ Kos, n. o. m., I, št. 179, 195, 199, 215. — Pauli diaconi Hist. Lang., V, cap. 23; VI, cap. 24, 45, 52.

priliki Slovincem celo posrečilo odvzeti Langobardom neki goriški okraj po imenu „Zellia“²¹. Isti okraj sta bila iztrgala furlanska vojvoda Taso in Kako Slovincem sto let prej, torej ob času, ko je kralj Samo s silnim sunkom zamajal obrsko moč.²²

Čudovito enako je tekla usoda, kakor se vidi, Slovincem in Obrom. Kadar so zmagovali Obri, se je bliskal tudi slovenski meč. Kadar so pešale obrske sile, so pravtako nazadovali Slovenci. Kdo bi verjel, da bi to bilo pusto naključje? Tako se javlja v mednarodnih stikih le zveza na življenje in smrt. Taka zveza je družila i Slovence z Obri. Obrska zmaga slovenska zmaga, obrski porazi slovenski porazi. A kako je potem *pravno* razlagati to vzajemnost? Kot zavezo ali podložnost? Previdno preiskujemo dalje.

Po besedah alemanskega letopisca, ki je živel za Karla Velikega, je premagal furlanski vojvoda Erik leta 797. „Vandale“²³, a leto kasneje „so se Vandali zlegali“²⁴.

Kakor je povzeti iz drugih letopisov, se je Erik leta 797. bojeval na *obrskih* tleh, in sicer tako uspešno, da so prisegli Obri Karlu Velikemu zvestobo.²⁵ Ali „zlegali so se“. Kmalu so iznova vstali zoper frankovskega kralja in mu pobili celo svaka, mejnega grofa Gerolda²⁶. Ni torej dvoma, da je Alemanec imel v mislih *Obre*, ko je govoril o *Vandalih*.²⁷ A, kar je važno, isto ime se je rabilo tudi za *Slovence*. Baš v osrčju nekdanje obrske države, na Ogrskem, se je ohranilo še do poznih časov: „*vandalski*“ se je zval jezik, ki so ga govorili ogrski Slovenci, hodeči na božjo pot v „Kelmorajn“²⁸, in „*Vandalusok*“, to je Vandali, pravijo še danes Madjari svojim slovenskim rojakom.²⁹ Dva naroda, Obri in Slovenci, a eno ime, Vandali! Odkod ta netočnost? Predno na to odgovorimo, premostrimo še druge primere!

²¹ Kos, n. o. m., I, št. 146, 215, op. 3. — Pauli diaconi Hist. Lang., IV, cap. 38; VI, cap. 52.

²² Hauptmann, n. o. m., str. 252.

²³ Kos, n. o. m., I, št. 312. — Annales Alamannici ad a. 797 (Mon. Germ. hist. SS., I, 48).

²⁴ Kos, n. o. m., I, št. 323. — Annales Alamannici ad a. 798.

²⁵ Kos, n. o. m., I, št. 312. — Annales Guelferbytani ad a. 797 (Mon. Germ. hist. SS., I, 45). — Kurze, Annales regni Francorum, 120.

²⁶ Kos, n. o. m., I, št. 326. — Kurze, Annales regni Francorum, str. 108.

²⁷ Kos, n. o. m., I, št. 301.

²⁸ v. Luschin, Windische Wallfahrer am Niederrhein (Schumi, Archiv für Heimatkunde, II, 92 f.).

²⁹ Czoernig, Ethnographie der österreichischen Monarchie, III, 123.

Govoreč o že večkrat omenjeni obrski vojni iz leta 610., Pavel dijakon obširno piše, kako so Obri tedaj gospodarili po Furlanskem, a niti z besedico se pri tem ne spominja Slovencev. Vendar pre-dobro vemo, da je bilo v obrskih vojskah Obrov samih le pičla manjšina, da so vsaj na zapadnih bojiščih krvaveli zanje Slo-venci.³⁰ Toda Pavel dijakon jih prezira, prezira Slovence tako kakor bizantinski viri Slovane. Tudi njegov mlajši vrstnik, oglejski patriarh Pavlin, enako ohlapno piše. To izpričuje zapisnik o škofovskem zborovanju, ki se je vršilo leta 796. na obrežju Donave. Leto po-prej je bil namreč Erik furlanski v prvič potolkel Obre ter za-vojeval njih zemljo s kraških planot do ogrskih nižin.³¹ Kralj Pipin, sin Karla Velikega, se je nato napotil leta 796. v Panonijo, da bi uredil obrske razmere.³² Medpotoma so se pod njegovim predsedstvom sestali škofje, ki so ga spremljali in so razpravljali „o načinu, kako krstiti podjarmljene *Obre*“.³³ Dolgo je trajalo po-svetovanje, dolg je bil tudi Pavlinov zapisnik o njem, toda zaman pretikamo stavek za stavkom po Slovencih. So-li morda le Obri prebivali na osvojeni zemlji? To je izključeno. Saj vemo nasprotno, da je bila ogromna večina ljudstva slovanska. Ali morebiti so bili samo še Obri krsta potrebni, Slovenci že davno kristjani? Tudi ta ne velja. Skratka, kolikor se branimo, ne preostaje nam drugega, kakor priznati, da so se za germanske oči Slovenci in Obri stap-ljali v eno barbarsko celoto.³⁴ Kar je domovalo ljudi ob vzhodnem vznožju Alp, za škofo, zbrane okoli Pipina, so bili vsi brez izjeme le „Obri“, „narod sirov, nerazumen, takorekoč bedast in, ker brez vsake omike, okoren v spoznavanju božjih skrivnosti“³⁵. Znano je bilo sicer, da je živelo v Podonavju več „plemen in razrodov“; ampak komu je bilo mar, da bi jih bil zmeraj vestno razločeval?

³⁰ O narodnostnih razmerah v obrski vojski glej n. pr. Kos, n. o. m., I, št. 133.

³¹ Kos, n. o. m., I, št. 293. — Kurze, Annales regni Francorum, str. 98.

³² Kos, n. o. m., I, št. 301. — Kurze, n. o. m., str. 98, 100. — *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, cap. 6.

³³ Kos, n. o. m., I, št. 303. — Jaffé, *Bibliotheca rerum germanicarum*, VI, 311 sl.

³⁴ Da je to bil občni vtis, glej tudi Alkvinova pisma, ki govore le o Obrih, kakor da drugih prebivalcev v zavojevanih krajih ne bi bilo: Kos, n. o. m., I, št. 299 sl., 304, 306 sl., 319, 327. — Jaffé, n. o. m., VI, 284, 361, 307, 323, 325, 427, 511.

³⁵ Kos, n. o. m., I, št. 303, str. 341. — Jaffé, n. o. m., VI, 315.

Vsa ta „plemena in razrodi“ so se mu zdeli vendar le „hunski“.³⁶ Vzrok temu je mogel biti edino ta, da so bili v tej narodni zmesi Obri gospodarji, vsi drugi samo malopomembna družina.

Govorili smo prej še oprezno o zvezi na življenje in smrt, ki je spajala Slovence z Obri. Zdaj ji poznamo vsebino: Slovenec je bil v njej le reven podložnik, nikar ne zaveznik, ki bi bil po lastnem nagibu podpiral obrsko moč. A to spoznanje nam bliskoma razodeva vso pretresljivo bedo staroslovenskih razmer. Kajti podložnost, to je bilo po obrsko sužnost. Fredegar in Nestor nam dovolj jasno pričata, kako so Obri pestili svoje podložnike, kako so oskrunjali njihove žene in hčere in namesto živine vpregali v jarem³⁷. Le suženj to voljno trpi. Sicer nam utegne kdo oponesti, da misli Nestor pri svojih besedah samo na ruske Duljebe, a Fredegar morda le na Čehe. Vzlic temu je gotovo, da i Slovencem usoda ni mogla biti milejša. To sledi iz načina, kako so se Obri naseljevali.

Ko so pridrli v srednjo Evropo, se niso vsi naselili po ogrskih nižinah, ampak manjša krdela so se razkropila tudi po obmejnih deželah. Krajevno ime Vovbre, nemški Heunburg, t. j. Hunenburg, na Koroškem in jezikovne starine v rezijanščini potrjujejo to za Slovence³⁸. Posebno zanimivo pa pojasnjuje te razmere slovenska beseda „kasazi“ za nemško „Edlinger“. Lessiak nas je v svojem članku „Edling-Kazaze“ poučil, da tiči v izrazu „kazazi“ turški „quazaq“³⁹. Slovenci so ga slišali od Turkotatarjev, ki so prebivali v njih sredini, in so ga kratkomalo prelili v troje oblik: Korošci v Kazaze, Spodnještajerci, sosednji Hrvatje in vzhodni Kranjci v Kasaze, vsi drugi Kranjci v Koseze⁴⁰.

Vsaka izmed teh oblik se je rabila, kakor razvidno, na različno zaokroženem ozemlju, kar dokazuje, da so se Turkotatarji na Slovenskem cepili na več plemen, ki so govorila svoja posebna narečja⁴¹. To je tem verjetnejše, ker je dognano, da Obri niso bili enoten narod, temveč le zveza raznih turkotatarskih plemen, kateri

³⁶ Kos, n. o. m., I, št. 304. — Jaffé, n. o. m., VI, 307: Alkvin Karlu Velikemu: *Gentes populosque Hunorum* ... tuis suo honori militantibus subdidit sceptris.

³⁷ Miklosich, *Chronica Nestoris*, str. 5 sl. — *Fredegarii Chronicon* lib. IV, cap. 48 (Mon. Germ. SS. rer. Meroving., II, 144).

³⁸ Hauptmann, n. o. m., str. 232 sl.

³⁹ Carinthia, I, 103. letnik, str. 87.

⁴⁰ Istotam, str. 89 sl.

⁴¹ Istotam, str. 92 sl.

je najmogočnejše, obrsko, dalo svoje ime. Turkotatarji raznega rodu so torej prepregali slovensko zemljo s svojimi selišči, kroteč domače ljudstvo, da se ne bi vzdignilo zoper svoje gospode. A da bi še zanesljiveje preprečili vsak upor, so celo razdrobili narodno edinstvo podložnih Slovencev. Presadili so na primer med nje z gališkega Buga oddelke podjarmljenih Duljebov, ene na Srednje-Štajersko, kjer nahajamo pozneje res duljebsko grofijo, a druge daleč na zahodno Koroško, kjer je še v enajstem stoletju o njih pričalo staro selo Duljeb. Kakor klini so se zagostile take drugorodne naselbine v slovenstvo in ga razgnale na kosce. Obri so s tem docela dosegli svoje namene. Zakaj presajajoč in krušeč alpske Slovane, so jim izruvali iz srca vsako čuvstvo vzajemnosti in zatrli sposobnost za skupen odpor⁴². Pravna posledica tega nasilja jasno odseva iz besede „quazaq“ in njene uporabe.

Ko so se namreč v prvi polovici sedmega stoletja zahodni Slovani pod kraljem Samom otresli obrskega jarma, so se namesto Obrov naselili na Koroškem zmagoviti hrvatski bojniki in si zgradili samostojno državo⁴³; a Slovenci svojim novim gospodarjem niso vedeli drugega imena nego kazazi, t. j. *svobodniki*⁴⁴, nehote s tem skromnim nazivom priznavajoč, da *sami niso bili svobodni, marveč le sužnji*. Verna sličica teh razmer se nam je ohranila v znani pripovedki o knezu Ingu. Ker je bil goreč kristjan, mu je baje mrzelo, da se je bilo samo nižje ljudstvo izpreobrnilo, velikaši pa ne. Radi tega je napravil pojedino in posadil „sužnje kot kristjane k sebi za mizo, poganom pa, ki so bili njih gospodje, je kakor psom ukazal, naj ostanejo pred pragom“⁴⁵. Treba nam je samo odkrušiti krščanski omet in pred nami stoji živa podoba staroslovenske družbe: peščica mogotcev, a globoko pod njimi številna čreda brezpravnih sužnjev.

Zdaj pa pomislimo: narod teptan, zmlet v prhek zdrob, v oblasti divjakov, po katerih ni plala sorodna kri, ki bi blažila njih okrutnost, — tak narod da bi bil hrepenel po bojih, iz lastnega nagiba se večno boril z Langobardi? Ne, to ni mogoče. Od spartanskih helotov do tlačanov 18. stoletja se vedno ponavlja ista resnica, da kdor po pasje trpi, tudi po pasje živi. Suženj, sam zase, je po-

⁴² Hauptmann, n. o. m., str. 232, 240 sl.

⁴³ Istotam, str. 256 sl., 263 sl.

⁴⁴ Istotam, str. 264.

⁴⁵ Kos, n. o. m., I, št. 336. — *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, cap. 7.

nižen, miroljuben, se boji orožja, nikar da bi ga sam vihtel. Spomnimo se vendar Slovanov v dolnjem Podonavju! Dolgo so bili žrtve divjih narodov, ki so se valili iz ruskih stepi v bizantinsko državo, in res — slišali smo — kakor žabe so skakali v vodo, kadar se je bližal sovražnik. Samo njih brate, Slovence, je slična usoda baje tako podžigala, navduševala, da so hoteli, sami že sužnji, zaslužniti druge! Ali se nam blede? I njih možgani in srca so vendar morali biti suženjski. A to se pravi: če so Slovenci res kot besni napastniki neštetokrat hrumeli na Furlánsko, tedaj jih ni tirala lastna volja, ampak le obrski bič. Njih prava narava se je do nagega razkrila za Karla Velikega. Obrska moč se je bila sesula v domačih prepirih, a Slovenci sami so bili Frankom tako malo nevarni, da Einhard na koncu svojega poročila radostno vzklika: „V tej vojni Franki skoro niso prelili svoje krvi!“ Alemanec, ki se je udeležil teh bojev, pa doma porogljivo razlaga, zakaj: ker so se nasprotniki bíli kakor — „žabe“, „črvički“.⁴⁶

III. Prehod v nemški družabni sestav.

Lahke zmage, ki jih je Karel Veliki izvojeval v bojih z Obri, so pridobile frankovski državi vso obširno zemljo od Aníže do ogrske Donave, od jadranskega morja do čeških in moravskih mej. Azijatsko tuj se je moral Nemcem zdeti ta svet. Le rahlo, kakor tipaje, so zato posegli v njegove razmere: obrskim rojem, sedečim na Dunajskem polju in v severnem delu ogrske nižave, so pustili za Karla Velikega popolno samoupravo pod lastnim kakanom, obrsko-slovenskim in hrvatsko-slovenskim plemenom izprva priznali domače kneze in pozneje njih nemške naslednike na Koroškem vsaj umeščali po starem narodnem obredu. Kolikor mogoče, so čuvali povesod v političnem oziru staro pravdo. A v družabnem?

⁴⁶ Monachus Sangallensis (Mon. Germ. SS., II, 757; Jaffé, Bibliotheca rerum Germanicarum, IV, 685): „Erat quidam vir de Durgoue... Is... domum victor reversus et a torpentibus interrogatus, qualiter ei in regione Winidum complaceret, illos dedignatus hisque indignatus aiebat: *Quid mihi rcnunculi illi?* Septem vel octo vel certo novem de illis hasta mea perforatos et quid nescio murmurantes, huc illucque portare solebam; *frustra adversus tales vermiculos domnus rex et nos fatigati sumus.*“

Izza Karla Velikega omenjajo listine še skozi stoletja slovenske svobodnike, plemenitaše in celo slovenske grofe. To izpričuje, da se Nemci niso dotekali slovenskega plemstva, da so poslovenjeni potomci nekdanjih Hrvatov in Turkotatarjev vobče nemoteno živeli pod nemško vlado. Ne zmagavčeva volja, ampak mirni, naravni razvoj je umerjal slovenskemu plemstvu nadaljnjo usodo⁴⁷.

Težje je dognati, kako so Nemci ravnali z ljudstvom. Sicer se često navajajo v listinah Slovenci kot servi, mancipia, toda s tem ni rečeno, da bi to bili vsi. Lahko bi si mislili, da je pod novo oblastjo enotno slovensko suženjstvo razpalo na več podložnih stanov. To bi tem rajši verjeli, ker bi se strinjalo z načeli bavarskega narodnega prava, ki je z nemškim gospostvom zavladovalo tudi pri nas. Po tem pravu so obdelovali gosposko zemljo sužnji in polusvobodniki. Sužnji so bili veleposestnikom ali za domačo družino, hlapce na dvoru⁴⁸, ali za naseljene hlapce, hlapce-kmete⁴⁹. Družina je opravljala dela na zemlji, ki se je oskrbovala neposredno z gosposkega dvora. Vse drugo ozemlje je bilo razkosano na kmetije in podeljeno polusvobodnikom in naseljenim hlapcem. Ti so bili pravno povsem enaki hlapcem-pridvornikom, ali gospodarsko so bili na boljšem, ker so uživali mimo njih vsaj nekoliko samostojnosti. Plačevali so od svojih kmetij davke in delali tri dni na teden, včasih tudi več, na dvoru tlako, drugače pa so bili sami svoji za svojim ognjiščem. Seveda le od danes do jutri. Vsak hip jih je gospod lahko uvrstil zopet med domačo družino ali premestil na drugo zemljišče. Kajti naseljeni hlapci niso imeli pravice do svojih kmetij niti sploh do kmetskega življenja, bili so le blago, katerega je lastnik predeval in rabil, kakor je hotel.

Bolje se je godilo polusvobodnikom⁵⁰, takozvanim praznikom. Ime je izpeljano iz pridevnika prazen, ki pomeni v širšem zmislu toliko kolikor pust ali prost. *Dan*, ki je za nas brez dela, zovemo zato še dandanes praznik, a stari Slovenci so krstili tako tudi *kmata*

⁴⁷ v. Luschin, Handbuch der österreichischen Reichsgeschichte, I. Bd.: Österr. Reichsgeschichte des Mittelalters, str. 71.

⁴⁸ Mon. hist. duc. Car., IV, 329 n 2318: werchperliute.

⁴⁹ Hauptmann, Die Freileute, str. 10 (ponatis iz Carinthie 100. zv.): werichpauren.

⁵⁰ Istotam, str. 6 sl., 19 sl.: liber, libertinus, Barschalk, Freimann.

brez dela, t. j. brez *hlapčevskega* dela.^{50a} Medtem ko so namreč morali hlapci prijemati za vsako delo, so praznikom nalagali zgolj opravke, ki niso omadeževali njih stanovske časti. Zlasti so imeli to prednost, da jim ni trebalo hoditi na dnino vsak teden, ampak le o nujnih prilikah, na primer o setvi, košnji ali o žetvi. Vrh tega so bili dedno spojeni s svojimi zemljišči: kakor se sami niso smeli umikati z grude, tako jih i gospod ni mogel odseljevati.

Velika razlika, ki je pravno in gospodarsko ločila podložne kmete, je sama ob sebi vplivala na velikost zemljišč. Hlapec, ki je tlačanil dobršen del leta na pridvorni zemlji, ni utegnil obdelovati doma toliko polja, kolikor njegov srečnejši sosed. Plemenitaši so zato delili kmetско zemljo na manjša in večja posestva. Ta so dajali polusvobodnikom, ona pa hlapcem in potem govorili o svobodnih kmetijah in hlapčevskih, kakor da bi zemlja vpijala vase pravne lastnosti človeške.⁵¹

Bavili smo se pobliže z uredbo nemškega veleposestva in ne zastonj. Zakaj duh nemškega prava nam vriva zdaj misel, da je bržkone tudi slovenski podložnik prepajal zemljo s svojim pravnim značajem. A če je to res, lahko določimo družabni položaj slovenskega kmeta iz posebnosti „slovenskih kmetij“, raztresenih širom alpskih dežel⁵². Kaj je torej slovenska kmetija?

Peisker in Levec sta izračunila po katastralnih mapah, da je obsegala slovenska kmetija baje redno dvanajst hektarov⁵³. Dopsch

^{50a} Izraz v škofjeloškem urbarju iz leta 1318. (font. rer. austr. II, 36, 226): Item quatuor *praeznich* ibidem soluunt annuatim LXXX ferra, in v urbarju iz leta 1291. (istotam str. 228): Quo facto queratur sub facto iuramenti, utrum ille sit bonus colonus... et si inter uicinos suos sciat... aliquem ualentem pro cultura, sive ille sit *praeznich* sive alius quicunque. — Gospod prof. Nachtigall me opozarja, da nahajamo besedo „praznik“ kot osebno ime še dandanes na Slovenskem, in navaja za zgled doktorja Ivana *Praznika* (gl. „Slovenski Narod“ z dne 14. julija 1917).

⁵¹ O tej uredbi nemškega veleposestva v dobi narodnega prava glej Gutmann, Die soziale Gliederung der Bayern zur Zeit des Volksrechtes. Abhandlungen aus dem staatswissenschaftlichen Seminar zu Straßburg, XX, 88, 96, 115 sl., 131 sl., 136 sl. — Hauptmann, Über den Ursprung von Erbleihen in Österreich, Steiermark und Kärnten. Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, VIII, 55 sl.

⁵² Glej seznam v Levčevem spisu, Pettauer Studien, III, Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV (1905), 86 sl.

⁵³ II. Bericht der Histor. Landeskommision für Steiermark, str. 16 (Peisker). — Levec, n. o. m., 184 sl.

jima je živo ugovarjal, češ, računila sta napačno, zato njiju trditev nima podlage⁵⁴. Mi nočemo soditi. Rajši se ogiblujemo sumnih map in se zanašamo na sodobne vire. Tako naletimo na listino, v kateri se pripoveduje, da je brižinski škof prepustil oglejskemu patriarhu dve slovenski kmetiji svojega dvora v Škofji Loki; na eni je sedel hlapec, na drugi polusvobodnik⁵⁵. Po prejšnjih izvajanjih bi pričakovali, da je bila prva hlapčevska, druga svobodna. Ime slovenska kmetija se potem ne bi tikalo ne velikosti ozemlja, ne posestnikovega stanu, marveč bi pomenilo le imenje, katerega je obdeloval Slovenec. Toda iz previdnosti glejmo dalje!

Okoli leta 1150. je dal, tako čitamo, neki Koloman admontskemu samostanu svoj mlin pri Trabochu in „toliko polja, da bi veljalo z mlinom vred za eno slovensko kmetijo“⁵⁶. Podobno zavija pisec nekega darilnega zaznamka s Koroškega. Po njegovih besedah je poklonil plemenitaš Pilgrim briksenski cerkvi slovensko kmetijo v Duljebu in obljubil, ako v rečenem kraju ne bi bilo dosti zemlje, da bi pomanjkljaj domeril na sosednjem posestvu⁵⁷. Nihče pri tem ni črhnal besede o hlapčevski ne o svobodni kmetiji; zavedali so se vsi, da je bila slovenska le ena, da ni značila drugega nego obče priznano zemljiško mero. Škofjeloški slučaj nam zato ne slika več prvotnih razmer, ampak poznejši razvoj, ko so že v nemar puščali stari nazor, da se skladaj stan podložnega kmeta s pravnim svojstvom njegove posesti. Takrat je že bilo vseeno, koga je redila slovenska kmetija, ali navadnega hlapca ali praznika⁵⁸. Tem nujneje nam je pozvedovati, kateremu izmed njiju je bila namenjena *od kraja*.

Zopet črpamo iz listin. Okoli leta 970. je prepustila plemenita Hildegarda svojemu sinu posestvo v Kamnu na Koroškem „z osmimi slovenskimi kmetijami v bližini“, a črez nekaj časa je prešlo vse to v last briksenski škofiji⁵⁹. Dodatek, da „s sužnji vred“, nas kakor opominja, katerega stanu so najbrž bili prebivalci slovenskih kmetij. Naravnost pa to zvemo iz drugega primera. Admontski menihi so

⁵⁴ Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslawen, 65 sl.

⁵⁵ Font. rer. austr., II, 31, 89, št. 89.

⁵⁶ Zahn, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark (St. UB.). I, 292, št. 282.

⁵⁷ Mon. hist. duc. Car., III, 133, št. 331.

⁵⁸ Hauptmann, Über den Ursprung von Erbleihen, 64 sl., 69 sl.; Die Freileute, 15 sl., 20 sl.

⁵⁹ Mon. hist. duc. Car., III, 55, št. 138, 75, št. 189.

namreč nekoč dobili dvaintrideset slovenskih kmetij in hkratu, kakor se trikrat poudarja, „vse pripadajoče sužnje“.⁶⁰

Videti je, kakor da trebamo samo najplitvejše matematike, če hočemo zdaj izračunati prvotne razmere. Kajti ako so izprva živeli na slovenskih kmetijah, kakor kaže ime, sami Slovenci, ako so dalje živeli na slovenskih kmetijah, kakor kaže listina, zgolj sužnji, potem si vendar ne moremo kaj, da ne bi sodili: Slovenec je bil prvotno tudi pod nemško vlado le suženj. A to sodbo bi nam naposled podkrepiła in še dopolnila listina iz začetka enajstega stoletja. V njej se poroča, da je dal neki plemenitaš brižinskemu škofu svoje posestvo na Bavarskem „z osmimi hlapci obojega spola“, a škof da mu je vrnil v zameno osem slovenskih kmetij na Koroškem in „prav toliko hlapcev, kolikor jih je sam prejel“⁶¹. Slovenski hlapec za bavarskega, to bi kazalo, da sta si bila enaka — ali če preidemo s kmeta na njegovo kmetijo, da je bila slovenska kmetija to, kar na Bavarskem hlapčevska. Dotipali smo se do tega sklepa počasi, le po ovinkih, toda imamo na izber tudi ravno pot.

Brižinski škof Elenhard je izročil leta 1072. solnograški cerkvi slovensko kmetijo v Peterdorfu na Gornjem Štajerskem⁶². Sreča nam je topot mila, ker je Peterdorf spadal pod Katsch, a za Katsch ali kakor se je pozneje rekalo ostankom te posesti, za Št. Peter so se ohranili trije urbarji: en iz leta 1160.⁶³ in dva iz začetka štiri-najstega stoletja, ki v posebnih odstavkih naštevata kmete v Peterdorfu, njih zemljišča in davščine⁶⁴.

Leta 1305. je bilo vseh posestev skupaj sedemindvajset: dva-ndvajset drobnih, katerim je obseg zapisan zgolj po oralih, ena cela kmetija in štiri imenja, ki so veljala za tretjino, polovico ali dve tretjini stare kmetije, ne da bi se posebe dodalo, koliko oralov so šteli. Ali to se lahko dožene s pomočjo podatkov o davkih, ki jih je polagalo onih dvaindvajset malih posestev. Iz dotičnih urbarskih mest je namreč posneti, da so kmetje v Peterdorfu odštevali zemljiškega davka od oralu 5 penězov, 2¼ mernika ovsu in sena 1/32 voza⁶⁵. Če torej vemo, koliko *davka* je plačevalo kako zemljišče, obenem tudi

⁶⁰ Istotam, III, 281, št. 722.

⁶¹ Istotam, III, 93, št. 215.

⁶² St. UB. I, 76, št. 67.

⁶³ Fontes rerum austriacarum, II, 36. zv., str. 17 sl.

⁶⁴ Istotam, 36, 283 sl.

⁶⁵ Istotam, 36, 292 (Haertwich caupo), 293 (Swebler, Jacobus Reisner).

vemo, koliko mu je bilo *oralov*. Kajti po stari, častitljivi regeldetriji sklepamo potem na primer tako:

	penezov	ovsa	sena
I. Od pol kmetije ⁶⁶ se daje .	40	18 <i>m</i> ⁶⁷	$\frac{1}{4}$ voza
II. Od oralov se daje	5	$2\frac{1}{4}m$	$\frac{1}{32}$ voza
III. <i>Pol kmetije</i> ima torej: $40:5 = 18:2\frac{1}{4} = \frac{1}{4}:\frac{1}{32} = 8 \text{ oralov}$.			

Ker pa pridi za vsakim računom tudi preizkus, izpisujemo s posebnim zadoščenjem iz urbarja še dobrodošlo opombo: „Amlunch ima *osem* oralov, daje *toliko, kolikor* [poluzemljak] Hainrich [im Glantz]“⁶⁸ — to se pravi — *tisti, čigar davke smo vstavili gori na prvem mestu* (I.) *v račun*. Z dveh med seboj si tujih strani se tako v en glas potrjuje, da je pol kmetije v resnici osem oralov ali *cela* — *a to je v Peterdorfu, kakor pomnimo, slovenska kmetija — šestnajst*.

Zdaj ko smo izpregledali, seveda naenkrat zapazimo, da slovenske kmetije niso bile omejene na Peterdorf, ampak razširjene po vsem šentpetrskem okraju. Samo v Rudenecku se kmalu namerimo na kmetije, ki so bile obložene s popolnoma drugimi davki. Toda vzroka ni treba dolgo iskati; kajti kdor le poseže po urbarju iz leta 1160., se takoj uveri, da so nosile rudeneške kmetije že takrat ista bremena, in sicer zato, ker so bile — *svobodne*.⁶⁹ Ako smo prej še ugibali na dve plati, kateri pravni značaj bi prisodili slovenskim kmetijam, zdaj mora biti vsakemu omahovanju konec. Zakaj nasprotje, ki tako strogo loči svobodne kmetije od slovenskih, vendar nesporno oznanja, da je bila slovenska *hlapčevska*. Res se s tem tudi izvrstno ujema, da se je moral posestnik slovenske kmetije šele odkupiti od hlapčevske tlake, polusvobodnik pa je bil tlake in tlaščine prost.

Kar smo slutili po bavarskem pravu, sklepali iz listin, vse to gladko dokazujejo naši urbarji. Le eno vprašanje še čaka rešitve in to je, ali se je slovenska kmetija zlagala z nemško hlapčevsko tudi v tem, da je bila manjša od svobodne. Na prvi pogled bi to verjeli, ker nahajamo baš v Rudenecku večje kmetije, obsegajoče po dvajset oralov.⁷⁰ Vendar nas zahajajo dvomi. Rudeneški kmet

⁶⁶ Istotam, 36, 295 (Hainrich im Glantz).

⁶⁷ mernik.

⁶⁸ Istotam, 36, 295.

⁶⁹ Font. rer. austr., II, 36, str. 18: Decem hobe que libere dicuntur... — Hauptmann, Die Freileute, str. 14, 19.

⁷⁰ Font., II, 36, str. 283 sl., 296 sl. — Hauptmann, n. o. m., str. 16 sl., 19.

Hagen je namreč imel osem oralov zemlje, a zanje odpravljaj polovico tega, kar drugi vaščani s celih kmetij⁷¹, ali toliko davščin, kolikor Dietmar in Kalist s pol kmetije⁷². Očitno je torej, da so bile leta 1305. v Rudenecku poleg večjih kmetij z dvajsetimi orali tudi še navadne, ki so štele samo šestnajst. Ker pa so bile stopetdeset let poprej še vse svobodne kmetije v Rudenecku enake velikosti⁷³, smo zdaj v zadregi, katero zemljiško mero bi smatrali za prvotno. Mogoče je, da so izprva izmerili tudi svobodnim kmetijam samo po šestnajst oralov in šele pozneje ustvarili večje z dvajsetimi orali. Ali nič manj ni mogoče, da so šestnajstoralske mlajše. O tem ne moremo soditi, predno se nismo dodobra poučili o gospodarskih razmerah v Rudenecku.

Razen mlinov, gostilen in posameznih travnikov je bilo tam leta 1305. trideset posestev: devet novih, ki jih je brižinska cerkev šele pridobila od plemenitaša Konrada Saurauskega⁷⁴, in enindvajset drugih, ki so bila že zdavnaj brižinska last. Med temi se eno zemljišče hitro spozna kot tretjina peterdorfske slovenske kmetije⁷⁵, drugih dvajset pa je spominjalo na svobodne kmetije iz leta 1160. Po davkih in slučajnih opazkah o velikosti se vidi, da je bilo v tej dvajsetorici nekaj polnih dvajset- in šestnajstoralskih kmetij, da pa je bila večina kmetij že razklanih na manjše dele. Potemtakem se dajo ta rudeneška posestva razvrstiti v sledeči pregled:

Kmetije	cele	polovične	četrtinske	tričetrtinske
male (šestnajstoralske) . .	4	10 ⁷⁶	—	—
velike (dvajsetoralske) . .	2	2 ⁷⁷	1	1
Skupaj . .	6	12	1	1

⁷¹ Hagen (str. 297) = $\frac{1}{2}$ Dietmarus (297), Dietmarvs inferior (297), Gervinch vnderm Eke (298) itd.

⁷² Štr. 299.

⁷³ Prim. enotnost davkov Font. rer. austr., II, 36, 18 (Decem hobe que libere dicuntur).

⁷⁴ Zvala so se „Purchhauser“: istotam 36, 298 sl. — Radi omenjenega prejšnjega posestnika glej istotam 36, 284 sl., 321.

⁷⁵ Istotam 36, 296 (Nycolaus Winter) = 36, 295 (Pvlrvtschinn).

⁷⁶ Dietmarus de Rotenmanne in Fridrich sta dajala pšenice in rži toliko kolikor celozemniki, sladu pa še več (Font. rer. austr., II, 36, 304).

⁷⁷ Obe polovici leta 1316. združeni v eno celo: „huba integra de xx ingeribus“ (Font. rer. austr., II, 36, 296).

Obema vrstama kmetij je nakladala brižinska cerkev osmero glavnih davkov v žitu in drobnici:

Kmetijam	pšenice	rži	sladu	hmelja	ovsa	ovco z jagnjetom	koštru- na	svinj
malim . .	4 m	10 m	23 v ⁷⁸ 6 m	6 m	3 m	1	1	1
velikim . .	5 m	12 m	29 v 7 m	6 m	4 m ⁷⁹	1	1	1

Kakor ta razpredelnica kaže, je veljalo za pšenični davek isto razmerje, kakršno za zemljiški obseg obeh kmetij: 4 proti 5. Pri rži in ovsu je bilo sicer drugače, toda le na videz. To nas uči kratek račun:

	rži	ovsa
Z malih kmetij so dajali	10 m	3 m
z velikih kmetij so dajali	12 m	4 m

Pravzaprav pa bi bili morali dajati z *velikih* kmetij po razmerjih:

$$4:5 = 10:x \quad \text{in} \quad 4:5 = 3:y$$

$$x = \frac{50}{4} = 12\frac{1}{2} \text{ m rži} \quad y = \frac{15}{4} = 3\frac{3}{4} \text{ m ovs.}$$

Menda ni težko uganiti, zakaj ta števila gospodi niso bila všeč. Kajti kako naj bi se bila potem bremena določila polovičnim ali četrtinskim kmetijam? Treba bi bilo davke tako drobiti na ulomke in ulomčiče, da bi z njimi le okorno in nezanesljivo računili. Tega si je bila vsekakor v svesti tudi brižinska cerkev in zato je v Rudenecku tu odščipnila ulomek, tam ga dopolnila na celoto, držeč se v obče razmerja 4 proti 5, a po potrebi na lahko ga prikrajajoč gospodarskim potrebam svoje uprave. Kako vztrajno ga je čuvala, o tem nas lahko uveri tudi četrti davek, sladovni.

Po naši razpredelnici je odpravljala mala kmetija 23 veder in 6 mernikov, velika 29 in 7. Sestava sladovnega davka po vedrih in mernikih dokazuje, da je bilo vedro večje od mernika; števili veder pa skoro natanko ponavljata staro razmerje 4 proti 5 in nas tako izpodbujata, da vsaj približno izračunimo, koliko je bilo vedro. Po vsej pravici namreč sklepamo:

$$(29 \text{ v} + 7 \text{ m}) : (23 \text{ v} + 6 \text{ m}) \text{ je približno } 5 : 4$$

$$(29 \text{ v} + 7 \text{ m}) 4 \quad \quad \quad \text{„ „} \quad (23 \text{ v} + 6 \text{ m}) 5$$

$$116 \text{ v} + 28 \text{ m} \quad \quad \quad \text{„ „} \quad 115 \text{ v} + 30 \text{ m}$$

$$1 \text{ v} = 2 \text{ m} (?).$$

⁷⁸ vedro.

⁷⁹ Dvakrat sicer samo 3 m, ali leta 1316. popravljeno po zgledu drugih v 1 „modius“ (= 4 m).

Pristavili smo vprašaj, ker nas je same ta uspeh presenetil. Nadejali smo se *približne* resnice, a račun se je tako gladko iztekkel, da bi mu najrajši *docela* verjeli. A da to storimo z mirno vestjo, nas upravičuje urbar iz leta 1160., ki omenja tam, kjer ima mlajši

23 veder in 6 mernikov,

23 veder in „3 vedra“.⁸⁰

torej $1 v = 2 m$.

Zdaj nam nihče niti najmanj ne more več očitati, češ, siloma smo stlačili števili o sladovnem davku v zaželjeno razmerje. Premo, brez prejšnje neodločnosti smemo zdaj pisati:

$$\begin{aligned}(23 v + 6 m) : (29 v + 7 m) &= (46 m + 6 m) : (58 m + 7 m) \\ &= 52 m : 65 m \\ &= 4 : 5.\end{aligned}$$

Štirikrat se torej pojavlja pri rudeneških davkih razmerje, ki smo ga zasledili pri oralih. To ne more več biti slučajno, temveč sledi po trdnem načelu, katerega je uporabil obdačevalec, in nam pomaga razjasniti, kako je v Rudenecku nastalo dvoje podložnih kmetij. Kajti tesna sorodnost, ki veže obe, nam je znamenje, da je ena vzrasla iz druge. Toda katera?

Radi jasnosti združimo podatke vseh treh urbarjev zopet v kratek pregled.

Čas	kmetija	pšenica	rž	slad	hmelj	oves	ovca z jagnjetom	koštrun	svinja
1160	„libera“.	3 k ⁸¹	7 k	23 v	1	—	1	1	1
				3 v	vagan ⁸²				
1305	{ mala . . .	4 m	10 m	23 v	6 m	3 m	1	1	1
				6 m					
	{ velika . . .	5 m	12 m	29 v	6 m	4 m	1	1	1
				7 m					

Živinski davek se ves čas ni malo ni izpremenil. A v sladovnem se je izmed mlajših kmetij le šestnajstoralska zlagala s staro svobodno. Zato nas tudi obhaja izkušnja, da bi zdaj kratko-

⁸⁰ Font. rer. austr., II, 36, 18.

⁸¹ korec = gorza (Font. rer. austr., II, 36, 18.

⁸² modius.

malo razsodili prepir o prvotnem obsegu rudeneške svobodne kmetije, češ, imela je samo šestnajst oralov. Toda tej nakani se upira dejstvo, da se je baš pri sladovnem davku brižinska cerkev čcitho poganjala za čim večje dohodka.⁸³ Lahko bi bila torej o priliki tudi starim svobodnim kmetijam zvišala omenjeni davek, a v tem slučaju bi se seveda razblinil edini razlog, radi katerega smo jim prej hoteli pripisovati samo šestnajst oralov. Stvar je vsekakor sumnjiva, tem bolj, ker nas bega še druga neskladnost.

Okoli leta 1305. je bilo pri vseh kmetijah brez ozira na velikost čtvero davkov enakih: hmeljni in vsi živinski. Vzemimo, da je brižinska cerkev res ustanovila velike kmetije v Rudenecku po vzorcu malih, tedaj bi bilo jasno, da je od njih zahtevala razmeroma premalo, medtem, ko je drugje v isti čas kmete stiskala preveč. Ta nedoslednost pa je tako robata, da si jo le s trudom vtepemo v glavo. Hočeš nočeš nam uhajajo misli v nasprotno stran in naenkrat ugibljemo svoji prejšnji domnevi vprek, ali ni vendar verjetnejše, da so bile *velike* kmetije vzorci, a *male* posnemki. Res nam potem ne bi več delalo preglavice, zakaj sta obe vrsti kmetij nosili deloma enaka bremena. Kajti tedaj bi to le pomenilo, da brižinska cerkev starim velikim kmetijam, ki so bile že davno v trdnih rokah, ni hotela ali ni mogla zvišati davkov, da pa je drage volje porabila priliko, novourejenim malim naprtiti večja bremena. Zopet nam pomaga majhen račun:

Vzemimo, da je imela prvotna svobodna kmetija res dvajset oralov;

vzemimo dalje, da sta ostala, kakor drugi davki, i pšenični in rženi neizpremenjena od leta 1160. vse do 1305.:

tedaj bi smeli pisati

A. pšenice $3k$ (1160) = $5m$ (1305)

B. rži $7k$ (1160) = $12m$ (1305).

Iz A bi sledilo $1k = \frac{5}{3}m = 1\frac{2}{3}m$

vstavljeno v B $7k = \frac{5}{3}m \cdot 7 = 11\frac{2}{3}m$.

ali v resnici do malega = $12m$.

⁸³ „Vlrich am Pvhel“ (istotam 36, 294) ima, kakor kažejo davki, eno izmed tistih dveh kmetij, ki se omenjata leta 1160. (str. 18) v odstavku: „Due alie hobe...“ Takrat je dajala šest vaganov sladü, leta 1305. 54 mernikov. Vagan je štel v Št. Petru kvečjemu šest mernikov (prim. nižje sp. op. 85 in 89), torej se je zahtevalo v tem slučaju najmanj za 18 mernikov (54—36) preveč. — „Dietmarus de Rotenmanne“ in „Fridrich ibidem“ (istotam 304) sta imela po osem oralov, pa sta dajala namesto $11\frac{1}{2}$ vedra in 3 mernikov sladü 28 veder.

kakor je velevala enačba *B. Z* drugimi besedami: Kar nam je bilo izprva le domneva, to nam je zdaj strdil preizkus skoro v dokaz. Le težko bi si za naprej še dopovedovali, da se v pšeničnem in rženem davku dvajsetoralskih kmetij nemara vendar ni skrival stari davek iz leta 1160. A če potemtakem odklanjamo nezaupnost in si predstavljamo, da je izmed šesterih davščin, ki se dado primerjati, pri starih kmetijah in dvajsetoralskih iz leta 1305. petero natanko enakih, tedaj je umljivo, da smatramo končno dvajsetoralske kmetije za izvirne, a šestnajstoralske za mlajše posnemke.

Najlepše pa dokazuje prvobitnost velikih kmetij opomnja o davčni meri v Št. Petru. Poleg občne šege srednjeveških veleposestnikov je namreč ustanovila brižinska cerkev kakor za druga posestva tudi za Št. Peter žitnico, „kašto“, kamor so zvažali žitni davek podložnih kmetov.⁸⁴ Ker pa tedaj ni bilo splošno veljavnih mer, je uvedla posebno „kašno mero šentpetersko“, po kateri je nakladala in pobirala davke: en vagan štirje merniki.⁸⁵ A ta prvotna mera se je rabila v začetku štirinajstega stoletja samo še v gospodarskih računih, ki jih je kašnik sestavljal za škofa⁸⁶, potem pri eni peterdorfski kmetiji⁸⁷ in — pri *velikih, dvajsetoralskih* kmetijah v Rudenecku⁸⁸. Povsod drugod se je računilo po novem vaganu, ki je imel šest mernikov⁸⁹. Če se vprašamo torej na koncu svojih raziskovanj še enkrat, katera kmetija v Rudenecku je bila prvotna, tedaj smemo brez pomisleka odgovoriti, da dvajsetoralska. Stara mera šentpeterska nam je izdala njeno starost. Zdaj pa primerimo: slovenska kmetija šestnajst oralov, svobodna dvajset — zares, imeli smo prav, ko smo slutili, da se je razlikovala slovenska

⁸⁴ Font. rer. austr., II, 36, 67 (Waidhofen a. d. Ybbs), 78 (Holenburg), 93 (Ulmerfeld), 124 (Škofja Loka), 155 (Oberwölz), 288 (St. Peter).

⁸⁵ Istotam 36, 284; 296 sl. — Ista mera se je rabila tudi na bližnjih deželnoknežjih posestvih (Judenburg, Knittelfeld); glej Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark CXXXVI in 122 n 57, 123 n 61.

⁸⁶ Istotam 36, 152 sl.

⁸⁷ Istotam 36, 284: auene VI modios chastnales (l. 1305) = auene VI modios chastnales mesure sancti Petri (l. 1316).

⁸⁸ Istotam 36, 296 sl.: Hainrich-Hermannus (l. 1305.) = Hermannus (leta 1316.); 299: Jacobus an der Traten; 300: Walchun am Troyn, Dietmarus.

⁸⁹ Istotam 36, 292 (Sanne), 294 (Vlrich am Pohel, Nuzpavmer), 295 (Hainrich im Glantz, Vintzeins lehm, Pvlrvtschin), 296 (Nycolaus Winter), 297 (Hagen), 298 (Gervnch vnderm Eke) itd.

kmetija od svobodne kakor pristna hlapčevska tudi po svoji velikosti; prav imamo pa tudi, če izvajamo dalje: slovenska kmetija hlapčevska, to pomeni, da svobodna *ni* bila slovenska. Kakšna, nam dovolj jasno oznanjajo listine in urbarji, ki po narodnosti razločujejo samo dve vrsti kmetij, slovenske in — *bavarske*.⁹⁰

Zdi se nam, v sporu med Dopschem in Peiskerjem-Levcem nam zdaj ni več treba molčati. Drage volje pritegnemo Dopschu, ako trdi, da bavarska, slovenska kmetija najbrž ni značila „strogo določene, vedno enake mere“.⁹¹ Saj tudi doma na Nemškem hlapčevska in svobodna kmetija ni bila stalna mera, temveč izpremenljiva, posneta po posebnih razmerah dotičnega kraja ali gospodstva. Stalno in trdno je bilo le to, da je imela hlapčevska kmetija toliko manjši obseg od svobodne, kolikor večja je bila tlaka, ki jo je opravljal naseljeni hlapec mimo soseda-praznika. Ta ugovor Dopschev torej drži. Ne pojdemo pa tako brezpogojno dalje za njim, ako očita Peiskerju-Levcu, da števili, ki ji navajata za slovensko, bavarsko kmetijo — 12 in 15 hektarov —, sploh nimata nobene podlage.⁹² Zakaj primerjati nam je treba samo števili, ki smo ji dognali mi — 16 oralov in 20 — in na mah spoznamo, da imamo tu kakor tam pred seboj isto razmerje med slovensko in bavarsko kmetijo, namreč 4 proti 5. Če torej tudi z Dopschem vred tajimo, da sta pomenili Levčevi števili *stalni* meri — z ozirom na ono čudno soglasje se vendar ne moremo iznebiti misli, da sta bili vsaj *krajevno* v rabi.

Posvetili smo z navidez tako motno lučjo srednjeveških urbarjev v temno družabno zgodovino starih Slovencev in, čudo, uspeh je prekosil naše nade. Zdaj vemo: Nemci niso prišli na Slovensko ne kot osvoboditelji ne kot tlačilci. Hladno so zrli na nove podanike. Našli so cel narod v suženjstvu — niso imeli povoda, da bi ga rešili. Stara jezikovna značba „Sclavus — Sklave“ jih drugje ni vznemirjala, zakaj bi jih bila na Slovenskem? Sužnje so rabili itak že doma v svojem gospodarstvu. Odkazali so torej po domačem zgledu Slovincu isto mesto kakor svojim dosedanjim hlapcem, mu naložili hlapčevsko tlako in uredili malo kmetijo. A ker se je že samo ob sebi umelo, da je bil Slovenec le hlapec,

⁹⁰ Baš blizu Rudenecka, središča *svobodnih* kmetij, stara vas *Baierdorf* (prim. vasi tega imena: Zahn, Ortsnamenbuch).

⁹¹ Dopsch, Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpen-slawen, str. 74.

⁹² Istotam, str. 71 sl.

se je zdelo Nemcem odveč, da bi posebe poudarjali pravni značaj njegove kmetije; pravili so ji kratko „slovenska“. Edina novost pod nemško vlado je bila potemtakem svobodna kmetija. Toda tudi ona je dobila v novi okolici novo ime. Kajti, ker je bila Slovencu kot hlapcu izprva nedosežna, le bavarskemu polusvobodniku primerna, so jo prekrstili pri nas v „bavarsko kmetijo“.

Tako nam zvene na uho kakor iz „kasazov“ tudi iz „slovenskih“, „bavarskih kmetij“ tužni glasovi slovenske preteklosti in nam pripovedujejo o krotkih prednikih-sužnjih, živo nas spominjajoč, kako brezprimerno dolga in strma, a zato nad vse častna je bila križeva pot do narodne osamosvoje in do junaštva soških zmag.

O nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu leta 1237.

Dr. Milko Kos.

Malo je znanega in malo se je pisalo o nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu leta 1237. Onih par vrstic, ki jih imajo o tej stvari J. pl. Zahn¹, F. Krones² in Josip Gruden³, bo pač vse. Toda preden hočemo pisati o nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu, oglejmo si najprej vire, kateri govorijo o tej stvari.

Dne 2. aprila leta 1237. je pisal papež Gregor IX. iz mesta Viterba, kjer se je takrat mudil, novograjskemu škofu⁴ in izvoljenemu tržaškemu škofu⁵, da mu je naznanil oglejski patriarh Bertold⁶, da je njegova vladikovina tako obširna, da se razprostira deset dni hoda in še več proti Ogrskemu. Ne more je torej, kakor bi bila njegova dolžnost, zadostno obhoditi. V njegovi vladikovini so nekateri kraji, v katerih umrje mnogo ljudi radi pomanjkanja božje službe, ne da bi bili birmani, in sploh trpe prebivalci po ondotnih straneh veliko škodo v dušnem oziru; zato se ni malo bati, da bi ne padli kmalu v zmoto, iz katere bi jih bilo potem težko rešiti (... quod Aquilegensis diocesis adeo est diffusa, quod eam que per decem dietas

¹ Friaulische Studien, I, Archiv für österreichische Geschichte, 57 (1878), str. 299.

² Die Freien von Saneck, Graz 1883, str. 25—26.

³ Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1911 nasl., str. 153.

⁴ Takrat je bil po Babudriju Gerard za škofa v istrskem Novemgradu (Cittanova, lat. Emona). Prim. F. Babudri, Ruolo cronologico dei vescovi di Cittanuova in Istria, Archeografo Triestino, 3. ser., 33 (1909—1910), str. 369 nasl.

⁵ Tržaški škof je bil takrat Udalrik de Portis. Omenja se prvič 9. oktobra 1234 (Kandler, Codice diplomatico Istriano k temu letu); posvečen je bil pred 29. septembrom 1237 (Zahn, Urkundenbuch des H. Steiermark, II, 470, št. 362); umrl je med 26. majem 1253 (Kandler k temu letu) in 28. septembrom 1254 (Minotto, Documenta ad Forum Julii, Istriam, Goritiam, Tergestum spectantia; Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, IX, 1892, str. 68).

⁶ Iz rodovine Andechs, vladal v Ogleju od leta 1218 do leta 1251.

et amplius versus Ungarie partes diffunditur, non potest sicut debet, commode visitare, presertim cum in ipsa sint quedam loca in quibus propter defectum officii pastoralis multi sine consignatione christi moriuntur, et alias gentes illarum partium in spiritualibus graue sustinent detrimentum, propter quod timetur non modicum ne precipites proruant in errorem a quo non sunt de facili eruendi). Ker se patriarh boji, da bi Bog ne terjal od njega njih duš, prosil ga je (papeža), da bi dovolil, da se v katedralo povzdigne cerkev benediktinskega samostana v Gornjem gradu, katera je neposredno pod njegovo oblastjo, ali pa, da bi se tjakaj prestavila pičanska cerkev, ki je tako zapuščena, da ima le malo kanonikov ali pa nobenega, in ni upanja, da bi se povzdignila (... supplicauit, ut in monasterio de Oberemburg ordinis sancti Benedicti quod ad ipsum nullo pertinet mediante, creandi kathedralem ecclesiam, vel transferendi ad illud Petenensem ecclesiam que est adeo desolata quod paucis vel nullis canonicis morantibus eadem de reformatione ipsius spes aliqua non existit, licentiam sibi concedere curaremus). Papež pravi, da hvali patriarhov predlog ter želi, da bi se ta težavna zadeva rešila tako, kakor je prav. Zato jima ukazuje (tržaškemu in novograjskemu škofu), da bi skrbno poizvedela ter mu potem zvesto naznanila, je li to na korist oglejski cerkvi, bi li ondotni kapitelj v to dovolil, kako je stanje pičanske cerkve, bi li ne bil prej omenjeni samostan na škodi, bi li dobivali prihodni škof in kapitelj dovolj primernih dohodkov ter sploh o vseh dotičnih zadevah (Nos igitur eius propositum dignis in Domino laudibus commendantes, ac volentes ut res tam ardua cum debita maturitate procedat, mandamus quatenus utrum Aquilegenſi ecclesie hoc expediat, et ad id capituli sui accedat assensus, nec non et de statu predictę Petenensis ecclesie, et si dictum monasterium ex hoc seruetur indempne, et utrum sufficiens et idonea prouisio futuris episcopo et capitulo assignetur, ac de uniuerſis negotiis circumstantiis sollicitę inquirentes que inueneritis, nobis fideliter rescribatis).

Besedilo te listine je znano že dalj časa. Natisnil je listino, kolikor je meni znano, najprej po Bianchijevem prepisu iz zapisnih knjig oglejskih kancelarjev Valentinelli⁷, za tem Aug. Theiner⁸ in

⁷ Nonnulla documenta quę ad Historiam referuntur quarundam ecclesiarum in remotis partibus existentium et ad Aquilejensem Diocesim olim spectantium, Notizenblatt der kais. Akademie der Wissenschaften, VIII (1858), 402.

⁸ Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia (Romae 1863), I, 75, št. 91.

V. Joppi⁹ in slednjič J. pl. Zahn¹⁰, čigar izdajo tudi jaz rabim. Regest imata poleg Potthasta¹¹ in Böhmer-Ficker-Winkelmann¹² tudi P. Josephus Bianchi¹³ (kateri je prepisal listino iz zbirk knjižnice v furlanskem San Daniele in jo datira s 3. aprilom 1238) in Franc Schumi¹⁴. Izvleček listine v papeških registrih (register papeža Gregorja IX., reg. 18, fol. 273vo, ann. 11, c. 12) je priobčil Lucien Auvray.¹⁵

Toda nikakor ni ta listina papeža Gregorja IX. od 2. aprila 1237 edini vir, kateri nam govori o nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu, kakor pravi to F. Krones¹⁶. Tudi J. pl. Zahn¹⁷ in Josip Gruden¹⁸ poznata edino ta vir, ne poznata pa listine, katere besedilo je prepisal iz registra papeža Gregorja IX. (reg. 18, fol. 307ro, ann. 11, c. 162) Lucien Auvray in jo priobčil v imenovani zbirki „Les registres de Grégoire IX.“¹⁹ Kaj pravi ta vir?

Tudi ta vir je listina papeža Gregorja IX., datirana 13. julija 1237 v Viterbu in naslovljena na novograjskega škofa in tržaškega izvoljenega škofa. Ponavlja najprej besedilo že znane nam listine od 2. aprila 1237., torej prošnjo oglejskega patriarha in tega razloge, ki govore v prilog ustanovitvi nove škofije, oziroma premestitvi pičanske škofije, potem papeževo naročilo obema škofoma od 2. aprila 1237., naj mu poročata glede podatkov in razmer pičanske škofije ter škofije, ki bi se imela ustanoviti v Gornjem gradu. Potem pa izvemo, in to je bilo doslej neznano, za odgovor obeh škofov. Odgovorila sta ta dva papežu, da je oglejski patriarh, dobivši dovoljenje oglejskega kapitlja za ustanovitev katedralne cerkve v Gornjem gradu, nakazal bodočemu škofu dohodke v znesku

⁹ Aggiunte inedite al Codice diplomatico Istro-Tergestino del secolo XIII (Nozze Porenta-Totto), Udine 1878, str. 27.

¹⁰ Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, II (Graz 1879), 460, št. 353.

¹¹ Regesta pontificum Romanorum (Berolini 1874), str. 875, št. 10312.

¹² Regesta imperii, V, št. 7161.

¹³ Documenta historiae Forojuliensis saeculi XIII, Archiv für Kunde österreich. Geschichtsquellen, 21 (1859), 211, št. 121.

¹⁴ Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain, II (Laibach 1887), 69, št. 75.

¹⁵ Les registres de Grégoire IX (Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome), II, kol. 612, št. 3590.

¹⁶ O. c., str. 26.

¹⁷ O. c., str. 299.

¹⁸ O. c., str. 153.

¹⁹ II, kol. 709, št. 3778.

350 mark srebra, vštevši v to svoto dohodke gornjegrajskega samostana, čigar stanje upa reformirati in tako povzdigniti število tamošnjih bratov in mu ob enem določil obširno vladikovino (*Vos quidem rescripsistis nobis quod, ad creationem hujusmodi cathedralis ecclesie capituli Aquilegensis accedente consensu, patriarcha predictus futuro episcopo redditus trecentarum et quinquaginta marcarum argenti, computatis proventibus memorati monasterii, cuius statu in melius reformato, fratrum numerus ibidem augeri creditur, cum larga diocesi assignavit*). Papež škofoma nato veleva z ozirom na to, ker mu nista vsega po vrsti natančno izporočila tako, kakor jima je naročil, kar mu tudi sama omenjata, da mu vnovič odgovorita, do kam in kako daleč se raztezajo meje vladikovine, podrejene novi katedralni cerkvi, potem je li ta obljudena, koliko ima fara in cerkva, kako visoki so dohodki imenovanega samostana in koliko namerava iz svojega patriarh podeliti novi katedralni cerkvi. To naj mu natančno poizvesta in rezultat vestno izporočita, kajti zmerna se mu zdi provizija, katero sta mu omenila (*Verum, cum, si[cut] prudenter advertitis, nobis juxta mandati nostri seriem non duxeritis plenarie rescribendum, iterato vobis per apostolica scripta mandamus quatenus, quantum diocesis assignata eidem cathedrali ecclesie in longum protendatur et latum, et si populata sit, nec non quot in ea plebes et ecclesie habeantur, et quantitatem reddituum monasterii sepedicti, et etiam quantum de suo prefatus patriarcha jamdictae cathedrali ecclesie providerit assignandum, sollicita diligentia perquirentes, quod inveneritis, nobis fideliter rescribatis, scituri quod modica nobis videtur provisio quam vestris litteris expressistis*).

Te dve listini papeža Gregorja IX. navajata nekatere točke, katere hočemo z naslednjimi vrsticami nekoliko pojasniti in osvetliti.

Patriarh Bertold sam omenja papežu, da je njegova vladikovina jako obširna in da se razteza deset dni hoda (per decem dietas) in še več proti Ogrskemu. V tem oziru je imel patriarh popolnoma prav. Ako vzamemo oddaljenost Ogleja od ogrske meje in računamo na en dan hoda dvajset milj, kakor so računali v 13. stoletju²⁰, vidimo, da so Bertoldovi podatki pravilni. Bertoldova vladikovina je obsegala takrat proti vzhodu vse današnje Kranjsko ter Koroško in Štajersko južno od Drave. Vse to obširno, s Slovenci naseljeno

²⁰ Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, ed. L. Favre, III, 110.

ozemlje ni imelo niti enega škofovskega sedeža, — medtem ko jih je n. pr. mala Istra štela kar šest, solnograška nadškofija pa na Koroškem in Štajerskem severno od Drave tri sufraganske škofovske sedeže (Krka, ustanovlj. l. 1072.; Sekova, ustanovlj. l. 1218. in Labod, ustanovlj. l. 1228). — Radi tega tudi niso mogli, kar poudarja tudi patriarh Bertold, oglejski patriarhi sami obhoditi svoje razsežne vladikovine, kakor bi bilo to potreba. Pred patriarhom Bertoldom so patriarh Udalrik II. (1161—1182), patriarh Gotfrid (1182—1194) in patriarh Volfger (1204—1218) edini oglejski cerkveni knezi, o katerih za gotovo vemo, da so se kdaj tekom svoje vlade mudili na tleh današnje Kranjske ali Koroške in Štajerske južno od Drave. Znanó nam je, da se je patriarh Udalrik iz koroške rodovine grofov trebanjskih mudil leta 1163. v Škrljevem na Dolenjskem²¹, leta 1169. v Radovljici in Beljaku²², leta 1173. v Rečici v Savinjski dolini²³, naslednje leto v Gornjem gradu²⁴, leta 1177. pa nekje na Kranjskem.²⁵ Patriarh Gotfrid (1182—1194) je bil navzoč pri posvečevanju cerkve v Žičah.²⁶ Na patriarha Volfgerja pa se namerimo julija meseca leta 1205. v Slovenjem Gradcu.²⁷

Prav pogostoma je pa obiskal patriarh Bertold (1218—1251) kranjski, koroški in štajerski del svoje vladikovine. Že marca 1219 ga najdemo v Trebnjem (Treffen) pri Beljaku²⁸, januarja naslednjega leta se je mudil v Spodnjem Dravogradu²⁹, koncem leta 1225. in početkom leta 1226. ga naletimo v Slovenjem Gradcu in tamošnjem okraju³⁰, oktobra leta 1228. se je mudil na Kranjskem³¹, januarja leta 1229. v Kamniku³², septembra 1231 v Rečici v Savinjski dolini³³, decembra 1232 zopet v Kamniku³⁴, januarja 1238 v Vipavi³⁵, kmalu nato pa v Kamnu in v Beljaku na Koroškem³⁶, še koncem

²¹ Schumi, UB, I, 120, št. 128.

²² Jaksch, Mon. Carinthiae, I, 198, št. 258; III, 421, št. 1123.

²³ Zahn, UB, I, 521, št. 551.

²⁴ Zahn, UB, I, 525, št. 554.

²⁵ Schumi, UB, I, 150, št. 173 a.

²⁶ Zahn, UB, II, 77, št. 48.

²⁷ Jaksch, Mon. Car., I, 300, št. 410.

²⁸ Jaksch, o. c., I, št. 482.

²⁹ Jaksch, o. c., IV a, št. 1812.

³⁰ Jaksch, o. c., I, št. 500; IV a, 1899, 1900.

³¹ Schumi, UB, II, št. 59; Zahn, UB, II, št. 251.

³² Schumi, o. c., št. 63.

³³ Zahn, o. c., št. 285.

³⁴ Zahn, o. c., št. 297.

³⁵ Joppi, Documenti Goriziani, Archeografo Triestino, XI, str. 402.

³⁶ Jaksch, o. c., IV a, št. 2161.

istega in početkom leta 1239. se je mudil v Velesovem in v Kamniku na Gorenjskem³⁷, septembra istega leta je bil zopet v Kamniku³⁸, novembra je bil v Zatičini³⁹, decembra v Slovenjem Gradcu⁴⁰, januarja 1240 pa vnovič v Kamniku⁴¹, maja 1243 se je mudil v Gornjem gradu⁴², junija 1244 je bil v Mirni na Dolenjskem⁴³, avgusta 1246 je bival v Kamniku⁴⁴, julija 1243 pa v Rečici⁴⁵, avgusta 1250 ga najdemo zopet v Zatičini⁴⁶, septembra pa v Kamniku in Mengešu⁴⁷, marca in aprila leta 1251 se je mudil v Slovenjem Gradcu.⁴⁸

Že iz tega suhoparnega naštevavanja obiskov patriarha Bertolda po vzhodnem delu njegove vladikovine lahko razvidimo, da je moralo biti njegovo zanimanje za ta del oglejske države kaj živahno. Ob priliki naštetih vizitacij je lahko Bertold proučil zahteve in potrebe tamošnjega ljudstva. Ena teh bi bila ustanovitev škofije v Gornjem gradu.

Kako potrebna bi bila taka škofija, za to navaja Bertold v svojem pisanju papežu tudi vzroke: mnogo ljudi umrje radi pomanjkanja službe božje brez birme, velika škoda, ki jo trpe ljudje v dušnem oziru, in nemala bojazen „ne precipites prouant in errore a quo non sunt de facile eruendi“. Posebno zadnja točka je bila po mojih mislih patriarhu Bertoldu pri srcu; bal se je, da bi preplaval „error“ — zmota tudi njegovo vladikovino. Toda kaj naj razumemo pod to zmoto? Gotovo se je razširil nauk Katarov in Valdenzev, če tudi nimamo o tem nikakršnih direktnih podatkov, v prvi polovici 13. stoletja tudi po slovenskem delu oglejskega patriarhata. Nicoletti⁴⁹ piše, da se je sešel že leta 1219. v Ogleju cerkveni zbor, kateri je pod predsedstvom patriarha Bertolda obravnaval tudi o babjeverstvu kmetskega ljudstva. Koliko je resnice v tem poročilu iz 16. stoletja, je radi pomanjkanja istočasnih virov težko reči. Giacomo Marcuzzi

³⁷ Schumi, o. c., št. 103 in 105.

³⁸ Schumi, o. c., št. 104.

³⁹ Jaksch, o. c., IV a, št. 2184.

⁴⁰ Jaksch, o. c., IV a, št. 2185.

⁴¹ Schumi, o. c., št. 106.

⁴² Zahn, o. c., št. 420.

⁴³ Schumi, o. c., št. 129.

⁴⁴ Zahn, o. c., III, št. 3.

⁴⁵ Zahn, o. c., št. 12.

⁴⁶ Schumi, o. c., št. 169—172.

⁴⁷ Jaksch, o. c., IV a, št. 2441; Zahn, o. c., št. 76.

⁴⁸ Jaksch, o. c., IV a, št. 2457; Zahn, o. c., št. 87, 88.

⁴⁹ Manzano, *Annali del Friuli*, II, 264.

smatra poročilo za verjetno.⁵⁰ Določneje se glasi poročilo iz listine, da je leta 1228. patriarh Bertold prišel na Dolenjsko in tam „populum in regione, que Metlika dicitur, existentem errore caecitatis involutum et ritum gentilium quodammodo imitantem... a vero ovili errantem“ pripeljal na pot resnice.⁵¹ Josip Gruden⁵² in Fr. Trdan⁵³ mislita pri razlagi tega mesta celo na vpliv in posnemanje običajev Bogomilov od strani ljudstva, bivajočega v pokrajini okoli Metlike. Ako ne ravno na bogomilstvo, pa gotovo na vplive kake druge krive vere nam je misliti, ko čitamo one besede o zmoti v pisanju papeža Gregorja IX. iz leta 1237.

Nova škofija se bi imela ustanoviti v Gornjem gradu. Ni to zgolj slučaj. Ako malo pregledamo odnošaje oglejske cerkve sploh, patriarha Bertolda, kateri se je, kakor smo videli zgoraj, mudil pogostoma v gornjegrajskem okraju, in rodbine Andechsev, katere član je bil patriarh Bertold, še posebej, nam bo stvar razumljiva.

Gornjegrajski samostan je bil ustanovljen leta 1140. Diebald de Kager je prepustil takrat svoj grad in druga posestva oglejski cerkvi, da bi ta v Gornjem gradu ustanovila samostan. To se je tudi zgodilo. Grad, k temu spadajoči dvor ter nekatera druga posestva in pravice je obdržala oglejska cerkev, ostalo je pripadlo novemu samostanu.⁵⁴

Izmed Andechsev je podelil Henrik IV., mejni grof istrski, leta 1209. samostanu nekaj kmetij in eno ministerialko.⁵⁵ Posebno milost je pa izkazoval samostanu njegov brat, patriarh Bertold. Tako je potrdil skupaj s svojim bratom Otonom VII., palatinskim grofom burgundskim, 29. oktobra leta 1228. samostanu različne predpravice in določil, naj bo samostan „immunis a taliis, a iure venatorio, a petitionibus uel exactionibus preconum, ab hospitacione officiarorum quorumlibet, nec non omni genere uexacionum“ in naj „dominus terrae“ varuje samostansko posest.⁵⁶

⁵⁰ Sinodi Aquileiesi (Udine 1910), str. 107—108.

⁵¹ Schumi, UB, II, 42, št. 59.

⁵² Zgodovina slovenskega naroda, 466.

⁵³ O slovenskih Bogomilih, Čas, VIII (1914), 187—192.

⁵⁴ Zahn, UB, I, št. 180. — Prim. temeljito razpravo Avg. Stegenškovo, O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja, Časopis za zgodovino in narodopisje, VII (1910), str. 1 nasl.

⁵⁵ Zahn, UB, II, št. 100.

⁵⁶ Zahn, o. c., št. 251.

Odnosaji oglejske cerkve k samostanu so bili zato posebno živahni, ker je imel patriarhat ravno v bližnji okolici samostana bogata posestva.⁵⁷ Rečica v Savinjski dolini je bila oglejska last; in ravno tukaj, kjer se je že leta 1173. vršilo v župni cerkvi pod predsedstvom patriarha Udalrika II. kapitularno zborovanje, najdemo 18. septembra 1231. patriarha Bertolda, kako sodi dva svojih ministerialov, Lenarta in Ivana iz Vologa (vas v sodnem okraju Vransko), katera sta vlomila v gornjegrajski samostan.⁵⁸ Tudi naslednja leta je izdajal patriarh Bertold listine v zadevah in na korist gornjegrajskega samostana, tako 2. decembra 1232⁵⁹, 17. maja 1243⁶⁰, 19. junija 1243⁶¹ in 12. septembra 1250.⁶² Vse te listine govore večinoma o posestvih in pravicah oglejske cerkve v gornjegrajskem okraju. Posestva oglejske cerkve so bila tako obširna, da je imel patriarh tu nastavljene lastne uradnike (*officiales*);⁶³ leta 1248. se imenuje „Vlflingus de Levts [Letuš v Savinjski dolini], ministerialis Aquilegensis et procurator bonorum nostrorum [scil. patriarchae] in districtu Obernburgensi et in prouincia de Moziri.“⁶⁴ Že po besedilu ustanovne listine gornjegrajskega samostana od 7. aprila 1140 je dobil po razlagi Stegenškovi (o. c., str. 3) oglejski patriarh od posestva Diebalda de Kager, ustanovitelja samostana, grad Gornji grad s priteklinami, deset kmetij, dva sintmana, gozd, en mlin in sto ministerialov. Ostalo je dobil novi samostan. Kako obširna so bila oglejska posestva v gornjegrajskem okraju, tudi to so pokazala natančnejše raziskavanja Stegenškova (o. c., str. 10—15); imel je patriarhat tu za časa patriarha Bertolda: 1.) grad Gornji grad z „area adiacens“, 2.) posestva gradu Tajna, 3.) grad Vrbovec, kjer je bival že imenovani „Vlflingus“, 4.) vas Rečico (leta 1247. imenovana villa nostra⁶⁵), 5.) posestva v Vologu in drugih vaseh in 6.) ves gozd. — Ta posestva so po mojem mnenju ona, katera naj bi pripadla novemu škofu in škofiji kot neposredna last, iz katerih bi vlekel novi škof svoje dohodke, o katerih govorita obe papeževi listini.

⁵⁷ O tem Stegenšek, o. c., 10—15.

⁵⁸ Zahn, UB, II, št. 285. — Prim. Ign. Orožen, Das Benediktiner-Stift Oberburg (Marburg 1876), 17—18; Stegenšek, o. c., 12; Gruden, o. c., 190.

⁵⁹ Zahn, UB, II, št. 297.

⁶⁰ Zahn, UB, II, št. 420 (prim. Krones, o. c., 23, in Orožen, o. c., 27—28).

⁶¹ Zahn, UB, II, št. 422 (prim. Orožen, o. c., 28).

⁶² Zahn, UB, III, št. 76 (prim. Orožen, o. c., 32—33).

⁶³ Zahn, UB, II, št. 420; III, št. 76.

⁶⁴ Zahn, UB, III, št. 23.

⁶⁵ Zahn, UB, III, št. 12.

Listina, katero je pred kratkim priobčil Lucien Auvray, navaja tudi svoto, katero naj bi kot svoje dohodke dobival novi škof. Bilo bi 350 mark srebra; deloma so bili v to svoto vštetí dohodki gornjegrajskega samostana, deloma bi jo bil pokríl patriarh iz svojega. Papež naroča novograjskemu in tržaškemu škofu, naj mu naznani, koliko bi od tega odpadlo na samostanske dohodke, koliko na patriarha. Ker nam odgovor obeh škofov papežu ni znan, smo navezani na sklepanje. Ravno deset let pozneje, leta 1247., je dal patriarh Bertold sestaviti nekako „taxatio prouentuum prelatorum, prebendarum et plebium“. Tu so cenjeni letni dohodki gornjegrajskega samostana na 250 mark.⁶⁶ Sklepamo torej lahko, da so bili tudi leta 1237. dohodki, katere bi imel dobiti novi škof, tako visoki, ostalih 100 mark bi mu dal patriarh iz svojega. Ako pomislimo, da so bili leta 1247. cenjeni dohodki nekaterih samostanov patriarhata tudi črez 350 mark (Sesto 450 mark, Rožac 400 mark)⁶⁷, se ne smemo čuditi, ako imenuje papež Gregor IX. provizijo, katero bi imela dobiti nova škofija, „modica“.

Zanimivo je dejstvo, da je patriarh Bertold v svojem pisanju do papeža sprožil misel, da bi se prestavila jako zapuščena pičanska škofija v Istri v Gornji grad. Zanimivo radi tega, ker so imeli ravno pičanski škofje kot namestniki oglejskih patriarhov v slovenskem delu oglejskega patriarhata gotovo vlogo v poznejših stoletjih srednjega veka in ob priliki ustanovitve ljubljanske škofije. Toda o tem ne mislim pisati, zgodilo se je to na drugem mestu⁶⁸, opozoriti hočem le na to, da se je načrt patriarha Bertolda iz leta 1237. uresničil deloma leta 1461., ko so bili novoustanovljeni ljubljanski škofiji podeljeni dohodki gornjegrajskega samostana. Še dolgo časa potem je bil Gornji grad pravzaprav sedež ljubljanskega škofa.

⁶⁶ G. Marcuzzi, Sinodi Aquileiesi, 329; Zahn, Archivalische Untersuchungen in Friaul, Beiträge zur Kunde steiermärk. Geschichtsquellen, IX (1872), 87; Orožen, o. c., 30.

⁶⁷ G. Marcuzzi, o. c., 329.

⁶⁸ Josip Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitve ljubljanske škofije (Ljubljana 1908).

Prispevek k rodovniku Franceta Prešerna.

Spisal prof. A. Kaspret.

Sodna graščina Radovljica je bila v drugi polovici šestnajstega stoletja sestavljena iz treh delov, iz bohinjskega, radovinskega in radovljiškega v ožjem pomenu. Poslednji se je raztezal od Zelenice do Visokega vrha in Babjega zoba. Temu delu je po radovljiškem urbarju l. 1579. pripadala vas Vrba, ki je štela štiri kmete. Na prvem mestu stoji Boštjan Prešeren (Sebastian Freijhern), potem Tomaž, sin Leonarda Dolarja, Martin Dolar in kot četrti Klement Legat. Boštjan Prešeren je dajal od cele kmetije dva zlata, t. j. tri goldinarje in trideset krajcarjev, nadalje „puntarski penez“¹ dveh krajcarjev in pisarino dveh penezov. Vsi drugi vrbski kmeti so manj dajali od svojih zemljišč: Tomaž Dolar 53 krajcarjev, Martin Dolar dva goldinarja, deset krajcarjev in dva peneza in Klement Legat 58 krajcarjev in dva peneza. Iz tega sklepamo, da je bil Boštjan Prešeren najvišji obdačenec.

Poleg omenjenih zemljiških davkov so vrbski vaščani razen Martina Dolarja tudi odpravljali desetino. Pet desetincev je bilo, vsak je desetnil dva snopa deželnemu knezu, enega pa gospodu pl. Lambergarju; z eno izjemo so bili tudi vsi podložniki deželnega kneza in lastnika radovljiškega gospostva. Tudi med desetinci stoji na prvem mestu Boštjan Prešeren, dasi je ravno toliko dajal kakor drugi. Za njim stoje Tomaž Dolar, Klement Legat, Tomaž Šobec in peti — Simon Prešeren, tudi vrbski vaščan, toda podložnik kaplanije sv. Katarine v Lescah.

Nadalje se v imenovanem urbarju iz l. 1579. navaja Klement Prešeren, radovljiški meščan in lastnik dveh mestnih hiš; eno je kupil od Pesjaka, k drugi pa je prikupil njivo „von des Flaschen

¹ Kranjski deželni zbor je meseca avgusta l. 1515. sklenil: vsak kmet, ki se je udeležil punta, plačuj na leto za večni spomin dva krajcarja; to globo, imenovano „puntarski penez“ (Bundpfennig), so vpisali v urbar. Bržkone se je l. 1515. prednik Boštjana Prešerna udeležil upora.

erben“. Od vsake hiše je dajal 50 šilingov, od njive pa je plačeval 9 šilingov in en vinar (Haller).

Ako povzamemo vse podatke iz omenjenega urbarja, ki se nanašajo na rod Prešernov, podaja se nam ta-le posledek. Po urbarskih zaznamkih l. 1579. stoji Boštjan Prešeren kot najvišji obdačenec na čelu vrbskih zemljakov in desetincev in na to dejstvo se je oziralo, ko so v novejšem času zaznamovali hiše s številkami: še dandanes nosi rojstna hiša Franca Prešerna štev. 1. Hišno ime „pri Ribičevih“ izhaja, kakor je sedanji gospodar sporočil A. Aškercu, odtod, da so bili v starih časih lastniki te hiše ribiči begunjskega gradu. To se toliko ujema z zgodovinskim dejstvom, da niso imeli kranjski kmeti ribolovne pravice, ampak so le služili graščinam kot ribiči.

Kako sta bila Boštjan in Simon Prešeren v sorodstvu, ni moči dognati iz našega vira. Gotovo je bil Simon bližnji sorodnik Boštjana Prešerna, morda njegov brat ali celo sin. Lahko pa rečemo, da je bilo pri vrbskih Prešernih ime Simon udomačeno in v dobrem spominu: sorodnik Boštjana Prešerna se je prav tako imenoval kakor oče našega pesnika. Tu in tam se je primerilo, da je graščak v prid uprave samolastno vzdela kmetu, ki se je priženil, priimek ženininih staršev, sosebno v tem slučaju, če je bil priimek tasta istoveten z domačim imenom (n. pr. Roban, pri Robanovih). Krstno ime je priseljenec seveda obdržal. A to se ni v rodu Prešernov primerilo, kar kaže razlika med hišnim imenom in priimkom in ker so se ponavljala ista krstna imena. Kakor med plemenitniki, tako je bila med kmeti navada, da so udomačena imena, četudi s presledkom, prehajala od roda do roda. To pa nadalje dokazuje, *da so Prešerni vsaj od konca petnajstega stoletja do smrti Simona, očeta slavnega pesnika, domovali v Vrbi in v posesti imeli prvo in najvišje obdačeno kmetijo.*

Kakor omenjeno, se navaja v dotičnem urbarju radovljiški meščan Klement Prešeren, ki je bil lastnik dveh hiš in njive pred mestom. Ali je bila v Radovljici posebna panoga Prešernov, ni razvidno iz našega vira. Prav tako je še na podlagi novih virov dognati, kako sta bila v sorodstvu z našim pesnikom Janez Prešeren, odvetnik in zastopnik upornih Kočevcev okolo 1660. l., in dr. theol. Janez K. Prešeren, prvi predsednik akademije „Operosorum“.

Izjava uredništva.

Uredništvo „Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino“ je začelo vabiti na naročbo časopisa in udeležbo pri podjetju že spomladi preteklega leta, ker je upalo, da izide prvi snopič že tekom preteklega poletja. Ker pa je tiskarni vsled izrednih časovnih razmer nedostajalo potrebnih delavnih moči ter je vrhu tega še morala biti na razpolago v vojaške svrhe, se je tisk zavlekel za skoro celo leto, tako da more časopis začeti izhajati še le z l. 1918. Uredništvu je prijetna dolžnost izreči vsem posebno zahvalo, ki so se že dosedaj oglasili kot deležniki ali naročniki. Dopolnjeni denar velja, razume se, za l. 1918.

Izredne časovne razmere pa so pouzročile tudi to, da izhaja prvi dvojni snopič časopisa proti volji uredništva nepopoln, ker še nima književnih poročil in nameravanega, po možnosti popolnega kritičnega obzora vseh važnejših, nalogam časopisa odgovarjajočih znanstvenih vesti (revije v poštevi prihajajočega znanstvenega dela, važnejših osebnih vesti, nekrologov itd.). Za književna poročila (n. pr. o Škrabčevih jezikoslovnih spisih, Breznikovi slovenski slovnici, Brochovi slovanski fonetiki, Mikolovi praslovanski gramatiki i. dr.) kakor tudi za poslano razpravo dr. Fr. Ramovša „Delo za revizijo za Dalmatinovo biblijo“ bi se bili morali viliti novi diakritični znaki, kar je sicer za naš časopis iz umevnih znanstvenih razlogov prej ali slej *conditio sine qua non*, kar pa bi bilo tisk še dalj zavleklo. Radi tega se je stvar odložila na poznejši čas.

Tudi omenjenega podrobnejšega obzora niso pripustile dosedanje izredne razmere. Zato pa namerava uredništvo podati pričenši s sledečimi snopiči obči pregled poslednje dobe znanstvenega dela o predmetih, spadajočih v področje našega časopisa.

Tako bo cel letnik le popolno odgovarjal celotnemu programu, razloženemu v obširnem, posebej tiskanem in razposlanem vabilu.

Priznati moramo tudi, da nam je prvi snopič skoro preko mere narasel, ker ni dobro kazalo deliti razprave, tiskane na prvem mestu. Radi tega smo morali poleg že omenjene razprave dr. Fr. Ramovša odložiti za naslednje snopiče tudi še neke druge razprave (n. pr. prof. dr. J. Grafenauerja „O zastopstvu prvotno-slovanskih nazalov v slovenščini“ i. dr.).

Od pisateljev, ki v listu še niso zastopani ali tu še ne omenjeni, nam je obljubljenih več razprav, kakor n. pr. od dr. J. Prijatelja „Usta-

novitev slovenske stolice v Ljubljani na liceju 1817“ kot nadaljevanje njegove razprave „Slovenščina pod Napoleonom“, od istega „O Kersnikovih časopisih Vejici in Kresu“ itd.* Obljubili so nam svoje sodelovanje tudi drugi znani slovenski znanstveniki.

Uredništvu so se ponudili tudi že materiali, ki bi jih uredništvo najraje izdalo v posebnih knjigah kakor n. pr. od dr. J. Prijatelja korespondenco Kopitarja-Cojza, ali od dr. A. Žigona Metelka-Čopa metriko, spis „Čop — bibliotekar“ ter „Delo za mladiko 1868: Stritarja-Jurčiča pisma“ i. dr.

Ako najde uredništvo dovolj odziva v občinstvu v obliki naročnikov in deležnikov podjetja, bo skušalo ne le razširiti časopis, temveč po možnosti kmalu začeti tudi z izdajo posebnih znanstvenih knjig. V tem pogledu si dovoljuje uredništvo opozoriti na obširno vabilo, v katerem se podrobno motivira pojav našega časopisa in razlaga njegov program, in v katerem se vabijo še posebno vsi prijatelji slovenske znanosti, da se mnogoštevilno oglase kot deležniki podjetja ter ustanove urejeno društvo, v katerega področje bi spadalo pospeševanje preučevanja slovenskih predmetov, torej slovenske znanosti *καὶ ἐξοχήν*. Pri tem izjavlja uredništvo, da morejo postati deležniki tudi že tisti, ki pošljejo enkratni prispevek 100 K (cel ali v obrokih). Naročnina je za sedanjo dobo zelo skromna, letnih 8 K (za dijake in učitelje 6 K). Pošilja naj se ali po priloženih poštnih položnicah ali na ime knjigarne Ig. pl. Kleinmayra & Fed. Bamberga v Ljubljani. Na ogled prvega snopiča časopisa radi štedenja sredstev ne moremo razpošiljati, pač pa se interesantom na zahtevo dopošlje vabilo. Nagrada za tiskovno polo je 48 K. Rokopisi naj se pošiljajo jednemu izmed urednikov.

* Že po sklepu lista smo prejeli od dr. J. Prijatelja razpravo: „Zakaj sta si prišla navzkriž Vraz in Trstenjak?“ Izide v prihodnji številki.

